

Enstitü

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**EL-MAKRİZÎ (KİTÂB es-SULÛK) ve İBN HACER (İNBÂ'
el-GUMR)'DE TİMUR ile İLGİLİ KAYITLAR**
ve
**ÇAĞDAŞI ARAP TARİHÇİLERİNE
GÖRE TİMUR TASVİRİ**

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

107682

Hazırlayan
Musa Şamil YÜKSEL

Danışman
Prof. Dr. İsmail AKA

İZMİR - 2001

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 23.05.2001 tarih ve 12/7 sayılı kararı ile oluşturulan jüri, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Musa Şamil Yüksel'in "el-Makrîzî (Kitâb es-Sulûk) ve İbn Hacer (İnbâ' el-Gumr)'de Timur ile İlgili Kayıtlar ve Çağdaşı Arap Tarihçilerine Göre Timur Tasviri" başlıklı tezini incelemiş ve adayı 12.06.2001 günü saat 10.00'da tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı olduğuna oybirliğiyle/oyçokluğuyla karar vermiştir.

BAŞKAN

Prof. Dr. İsmail AKA

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt KANAT

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Turan GÖKÇE

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	II
ÖNSÖZ	III
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

EL-MAKRİZÎ'NİN *KİTÂB es-SULÛK*'U ve İBN HACER'İN *İNBÂ'* *el-GUMR*'UNDAKİ TİMUR ile İLGİLİ KAYITLAR

A- EL-MAKRİZÎ'NİN <i>KİTÂB es-SULÛK</i> 'UNDAKİ KAYITLAR.....	3
1- El-Makrîzî'nin Hayatı, Eserleri ve <i>Kitâb es-Sulûk</i> 'a Dair	3
2- <i>Kitâb es-Sulûk</i> 'taki Kayıtlar	6
B- İBN HACER'İN <i>İNBÂ'</i> <i>el-GUMR</i> 'UNDAKİ KAYITLAR.....	40
1- İbn Hacer'in Hayatı, Eserleri ve <i>İnbâ' el-Gumr</i> 'a Dair.....	40
2- <i>İnbâ' el-Gumr</i> 'daki Kayıtlar.....	42

II. BÖLÜM

ÇAĞDAŞI ARAP TARİHÇİLERİNE GÖRE TİMUR'UN TASVİRİ

A- TİMUR'UN SOYU VE İDAREYİ ELE GEÇİRMESİ.....	77
B- TİMUR'UN ÖZELLİKLERİ.....	78
1- Beden Özellikleri.....	78
2- Kişiliği	79
3- Askerî Yönü ve Ordusu.....	85
4- İlim ve Âlimlere Karşı Olan Tavrı	98
5- Hâkimiyet Anlayışı	111
C- GÜNDELİK HAYATI.....	115
D- İMAR FAALİYETLERİ.....	119
E- ARAP KAYNAKLARINDAKİ TİMUR İLE İLGİLİ MENFİ DÜŞÜNCELER.....	120
F- ÖLÜMÜ VE ARAP KAYNAKLARINDAKİ YANKISI.....	127

SONUÇ	129
BİBLİYOGRAFYA	132
TABLO I	136
TABLO II.....	137

KISALTMALAR

AÜDTCF. : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

EÜEF. : Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

GAL. : Geschichte der Arabischen Literatur

İA. : İslâm Ansiklopedisi

İÜEF. : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Suppl. : Supplementband

TDV. : Türkiye Diyanet Vakfı

TDVİA. : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

TTK. : Türk Tarih Kurumu

ÖNSÖZ

“Dünya iki hükümdârın sâhip olacağı kadar değerli değildir” diyen Timur, sayısız seferler düzenleyerek cihân-şumûl bir devlet kurmuştur. Yapmış olduğu savaşlarda hiç yenilgi yüzü görmeyen ve *sâhip-kırân* lakabı alan bu büyük Türk hükümdârı ve devleti hakkında yerli ve yabancı bilim adamları tarafından çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bunların en önemlilerinden birisi ünlü Türkolog W. Barthold’un *Uluğ Beg ve Zamani*¹ adlı eseridir. Walter J. Fischel’in *Ibn Khaldûn and Tamerlane*², Beatrice Forbes Manz’ın *The Rise and Rule of Tamerlane*³, Tilman Nagel’in *Timur der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*⁴, Hans Robert Roemer’in *Persien auf dem Weg in die Neuzeit (Iranische Geschichte von 1350-1750)*⁵ ve Jean-Paul Roux’nun *Aksak Timur*⁶ adlı eserleri de Timur ile ilgili olarak yabancı araştırmacılar tarafından yazılan eserlerden birkaçıdır. Yine Barthold’un *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*⁷ ile René Grousset’in *Bozkır İmparatorluğu*⁸ adlı eserleri de sadece Timur ve devleti hakkında yazılmış olmasa da konu ile ilgili değerli bilgiler içermektedir.

Ülkemizde de Timur ve devleti hakkında Prof. Dr. İsmail Aka tarafından, *Timur’un Ölümünden Sonra Hâkimiyet Mücadeleleri ve Şahruh’un Saltanatı Ele*

¹ W. Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, Çev. İsmail Aka, TTK., Ankara 1997.

² Walter J. Fischel, *Ibn Khaldûn and Tamerlane*, California 1952.

³ Beatrice Forbes Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane*, Cambridge 1989.

⁴ Tilman Nagel, *Timur der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, München 1993.

⁵ Hans Robert Roemer, *Persien auf dem Weg in die Neuzeit (Iranische Geschichte von 1350-1750)*, Beirut 1989.

⁶ Jean-Paul Roux, *Aksak Timur, İslâmın Kutsal Savaşçısı*, Çev. Ali Rıza Yalt, İstanbul 1994.

⁷ W. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Haz. Kâzım Yaşar Koprıman-İsmail Aka, Ankara 1975.

⁸ René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu, Atilla-Cengizhan-Timur*, Çev. Reşat Uzmen, İstanbul 1993.

*Geçirmesi (1405-1411)*⁹ adlı Doktora tezi, *Mirza Şahruh Zamanında Timurlu İmparatorluğu (1411-1447)*¹⁰ isimli Doçentlik tezi ile *Timur ve Devleti*¹¹, *Timurlular*¹², *Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*¹³ gibi kitaplar ve “Timur’un Ankara Savaşı (1402) Fetihnâmesi”¹⁴, “Timur Sâdece Bir Asker mi İdi?”¹⁵ gibi daha birçok makale yazılmıştır. Zeki Velidî Togan’ın “Emir Timur’un Soyuna Dair Bir Araştırma”¹⁶ ve “Temur Bek’in İslâmiyete Bakışı”¹⁷ adlı makaleleri ile Yaşar Yücel’in *Timur’un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*¹⁸ isimli kitabı, Mustafa Kafalı’nın İslâm Ansiklopedisi’ne yazmış olduğu “Timur”¹⁹ maddesi gibi çalışmalar da yapılmıştır. Ayrıca Kâzım Yaşar Koprıman’ın *Mısır Memlûkleri Tarihi*²⁰ adlı eseri ve Cüneyt Kanat’ın *Memlûk-Timurlu Münasebetleri (1382-1447)*²¹ isimli Doktora tezi de konumuzla ilgili değerli bilgiler içermektedir.

Şüphesiz Timur ve devleti hakkında bilgi veren dönemin kaynaklarının çoğunluğu Farsça kaleme alınmakla birlikte Arapça kaynaklarda da çeşitli kayıtlar bulunmaktadır. Dönemin Farsça kaynakları araştırmacılar tarafından incelenip

⁹ İsmail Aka, *Timur’un Ölümünden Sonra Hâkimiyet Mücadeleleri ve Şahruh’un Saltanatı Ele Geçirmesi (1405-1411)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1971.

¹⁰ İsmail Aka, *Mirza Şahruh Zamanında Timurlu İmparatorluğu (1411-1417)*, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1978.

¹¹ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK., Ankara 1991.

¹² İsmail Aka, *Timurlular*, TDV. Yayını, Ankara 1995.

¹³ İsmail Aka, *Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, TTK., Ankara 1994.

¹⁴ İsmail Aka, “Timur’un Ankara Savaşı (1402) Fetihnâmesi”, *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi* (1986), XI/15, 1-22.

¹⁵ İsmail Aka, “Timur Sâdece Bir Asker mi İdi?”, *Belleten* (2000), LXIV/240, 453-66.

¹⁶ Zeki Velidî Togan, “Emir Timur’un Soyuna Dair Bir Araştırma”, Çev. İsmail Aka, *Tarih Dergisi* (1972), İÜEF. Yayını, Sayı 26, 75-84.

¹⁷ Zeki Velidî Togan, “Temur Bek’in İslâmiyete Bakışı”, *Atsız Mecmua* (1932), XIII, 7-11.

¹⁸ Yaşar Yücel, *Timur’un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, TTK., Ankara 1989.

¹⁹ Mustafa Kafalı, “Timur”, *İA.*, XII/2, İstanbul 1974, 336-346.

²⁰ Kâzım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, Ankara 1989.

²¹ Cüneyt Kanat, *Memlûk-Timurlu Münasebetleri (1382-1447)*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1996.

değerlendirilerek Timur hakkında az önce bahsedildiği üzere çeşitli eserler ortaya konulmuştur. Farsça kaynakların yanında Arapça kaynakların bazıları da değerlendirilmek suretiyle de değişik eserler yazılmıştır. Fakat sadece Arap kaynaklarına dayanılarak Timur ile ilgili olarak yapılan çalışma yok denecek kadar azdır. Walter J. Fischel'in *Ibn Khaldûn and Tamerlane* adlı çalışması buna bir örnek olarak verilebilir; yalnız bu çalışma İbn Haldûn'un, *et-Ta'rîf bi-İbn Haldûn ve Rihletuhu Garben ve Şarken*²² adlı eserinde, Timur ile olan görüşmesini anlattığı kısmın tercümesi ve çeşitli notlar eklenmesinden ibarettir. Bu yüzden biz de hocam Prof. Dr. İsmail Aka'nın yönlendirmeleriyle sadece Arap tarihçilerinin eserlerine dayanarak Timur'u ele alan bu tezi yazmaya karar verdik. Tezimizin daha sağlıklı ve güvenilir olması için de Timur'u bizzât görmüş veya Timur ile aynı dönemde yaşamış olan Arap tarihçilerinin eserlerini ele almayı uygun bulduk.

Çalışmamızda faydalandığımız eserlerin başında İbn Arabşah'ın '*Acâ'ib el-Makdûr fî Nevâ'ib Teymur*²³ adlı eseri gelmektedir. Bizzât Timur'u görmüş ve Timur hakkında Arapça olarak kaleme alınan tek eser '*Acâ'ib el-Makdûr fî Nevâ'ib Teymur*'u yazmış olan İbn Arabşah'ın asıl adı Ebû 'Abbâs Şihabeddin Ahmed b. Muhammed ed-Dımaşkî'dir. Müellif, 25 Zi-l-ka'de 1391/15 Kasım 1389 yılında Dımaşk'ta doğmuş, Suriye'yi istilâ edip bölgedeki âlim ve sanatkarları toplayarak Semerkand'a götüren Timur tarafından 1400 yılında daha 11 yaşında iken annesi ve kardeşleri ile birlikte Semerkand'a götürülmüştür²⁴. Bu sebeple İbn Arabşah, '*Acâ'ib el-Makdûr fî Nevâ'ib Teymur* adlı eserini, kendisi ve ailesini alıp Semerkand'a götüren Timur hakkında ağır ve kötuleyici ifadeler kullanarak onu, yakıcı ve yıkıcı bir afet, gaddar ve zalim bir kimse

²² İbn Haldûn, *et-Ta'rîf bi-İbn Haldûn ve Rihletuhu Garben ve Şarken*, Dar'ul-Kitâb el-Lübânî, Beyrut 1979.

²³ İbn Arabşah, '*Acâ'ib el-Makdûr fî Nevâ'ib Teymur*, Yay. Ahmet Fâyiz el-Hımsî, Beyrut 1986. Ayrıca eserin 1877 yılında Kahire'de, el-Matba'a el-Osmaniyye tarafından basılan nüshasını da kullandık.

²⁴ İbrahim Kafesoğlu, "İbn Arabşah", *İA.*, V/2, İstanbul 1950, 698-701; Abdülkadir Yuvalı, "İbn Arabşah", *TDVİA.*, XIX, İstanbul 1999, 314-315; Carl Brockelmann, *GAL.*, II, Leiden 1949, 36-37; *Suppl.*, II, Leiden 1938, 24-25; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, 216-17; M. Şemseddin Günaltay, *İslâm Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, İstanbul 1991, 360-64; Muhammed Mustafa Ziyâde, *el-Mu'errihîn fî Mısr el-Karn el-Hâmis 'Aşer el-Milâdî, el-Karn et-Tâsi' el-Hicri*, Kahire 1954, 22-23; eserin kısmen Türkçe terc. için bkz. Cüneyt Kanat, "Makrîzî ve Çağdaşları", *Tarih İncelemeleri Dergisi* (1993), EÜEF. Yayını, VIII, 219-232.

olarak göstermek amacıyla kaleme almıştır²⁵. Çalışmamızın II. Bölüm'ünde de görüleceği üzere İbn Arabşah, Timur'u ve faaliyetlerini anlatırken gerçekten objektiflikten uzak kalmış ve Timur ile ilgili olarak çok kötileyici ifadeler kullanmıştır. Ama yine de eser, Timur'un hayatı, faaliyetleri, şahsiyeti, eşleri, çocukları, sarayları, devlet adamları ve sanatkarları gibi birçok konuda değerli bilgiler vermektedir²⁶.

Timur ile bizzât görüşmüş ve sohbet etmiş olan, bizim de eserinden faydalandığımız diğer bir tarihçi de İbn Haldûn'dur. Çalışmamızda İbn Haldûn'un daha önce bahsettiğimiz *et-Ta'rîf bi-İbn Haldûn ve Rihletuhu Garben ve Şarken* adlı eseri ile *Kitâbu'l-İber*²⁷'inden faydalandık. Timur'u bizzât gören ve kendisi ile sohbet eden diğer bir Arap tarihçisi de İbn Şihne'dir. Biz kendisinin *Ravzatu'l-Menâzir fî Ahbâr el-Evâ'il ve'l-Evâhir*²⁸ adlı eserini kullandık. Timur'un çağdaşı olan Arap tarihçilerinden İbn Tagrîbirdî'nin *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısır ve'l-Kâhire*²⁹, İbn Kadî Şuhbe'nin *Târîh İbn Kadî Şuhbe*³⁰, el-Kalkaşandî'nin *Subh el-A'sâ fî Sinâ'at el-İnşâ*³¹, es-Sehavî'nin *ed-Dav' el-Lâmi' li-Ehl el-Karn et-Tâsi*³², es-Seyrafi'nin *Nuzhet en-Nufûs ve'l-Ebdân fî Tevârih ez-Zemân*³³, İbn el-Furât'ın *Târîh İbn el-Furât*³⁴, İbn İyâs'ın

²⁵ Kafesoğlu, "İbn Arabşah", 700; Ziyâde, *a.g.e.*, 22-23; Günaltay, *a.g.e.*, 360, 362.

²⁶ İsmail Aka, "Acâibü'l-Makdûr", *TDVİA.*, I, İstanbul 1988, 318.

²⁷ İbn Haldûn, *Kitâbu'l-İber*, Müessesetu't-Târîh el-Arabî, V/1, Beyrut 1999.

²⁸ İbn Şihne, *Ravzatu'l-Menâzir fî Ahbâr el-Evâ'il ve'l-Evâhir*, (İbn el-Esîr, *el-Kâmil fî'l-Târîh*, IX, Matba'a Bulak, Kahire 1873)'in hamisinde.

²⁹ İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısır ve'l-Kâhire*, Matbaa Dâru'l-Kutub el-Mısriyye, XII-XIII, Kahire 1956.

³⁰ İbn Kadî Şuhbe, *Târîh İbn Kadî Şuhbe*, Yay. Adnan Derviş, I, Dımaşk 1977, IV, Dımaşk 1997.

³¹ el-Kalkaşandî, *Subh el-A'sâ fî Sinâ'at el-İnşâ*, Yay. Muhammed Huseyin Şemseddin, Daru'l-Fikr, I, IV, V, VII, IX, XIV, Beyrut 1987.

³² es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi' li-Ehl el-Karn et-Tâsi*, Dâr Mektebetu'l-Hayât, III, Beyrut, b.t.y.

³³ es-Seyrafi, *Nuzhet en-Nufûs ve'l-Ebdân fî Tevârih ez-Zemân*, Yay. Hasan Habeşi, Matbaa Dâru'l-Kutub, I, Kahire 1970, II, Kahire 1971.

³⁴ İbn el-Furât, *Târîh İbn el-Furât*, Yay. Konstantin Zureyk, IX/1, Beyrut 1936.

*Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr*³⁵ ve İbn Dokmak'ın *el-Cevher es-Semîn fî Seyr el-Mulûk ve 's-Selâtîn*³⁶ adlı eserlerinden de faydalandık.

Ayrıca dönemin en büyük tarihçilerinden ve Timur'un çağdaşlarından olan el-Makrîzî'nin *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifeti Duvel el-Mulûk*³⁷'u ile İbn Hacer'in *İnbâ' el-Gumr bi-Ebnâ' el-'Umr*³⁸'unu da kullandık ve çalışmamızın I. Bölüm'ünü bu iki tarihçinin adı geçen ve Ortaçağ İslâm tarihi açısından büyük öneme sâhip iki eserindeki, Timur ile ilgili olan kayıtların tercümesine ayırdık. Çünkü daha önce Kâzım Yaşar Kopraman'ın *el-Aynî'nin İkdu'l-Cumân'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar*³⁹, Şevkiye İnalçık'ın *İbn Hâcer'de Osmanlılar'a Dair Haberler*⁴⁰ ve Cüneyt Kanat'ın *Makrîzî'nin Kitâb es-Sulûk'unda Osmanlılar, Karamanoğulları ve Batı Anadolu Beylikleri ile İlgili Kayıtlar*⁴¹ adlı çalışmalarında Osmanlılar ve Anadolu ile ilgili olan kayıtlar Türkçeye çevrilmiş ve araştırmacıların istifadesine sunulmuş olduğu halde Timur ile ilgili henüz böyle bir çalışma yapılmadığından biz de bu iki eserdeki, Timur ile ilgili olan kayıtların Türkçeye tercüme edilmesini uygun bulduk. Çalışmamızın II. Bölüm'ünde de şimdiye kadar yapılmamış, sadece Timur'un çağdaşı olan Arap tarihçilerine göre Timur'un bir tasvirini çizdik.

I. Bölüm'de, kayıtları çevirmeye başlamadan önce bu iki tarihçinin hayatlarını, eserlerini ve çevirimizde kullandığımız kitaplarına dair birer başlık açarak bilgi vermeyi uygun gördük. Timur ile ilgili olan kayıtların Türkçeye çevrilmesine el-Makrîzî'nin

³⁵ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr*, Yay. Muhammed Mustafa, I/2, Kahire 1983.

³⁶ İbn Dokmak, *el-Cevher es-Semîn fî Seyr el-Mulûk ve 's-Selâtîn*, Yay. Muhammed Kemaleddin İzzeddin Ali, II, Beyrut 1985.

³⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifeti Duvel el-Mulûk*, Yay. Mukammed Abdülkadir 'Atâ, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, I-VIII, Beyrut 1997.

³⁸ İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr bi-Ebnâ' el-'Umr*, Yay. Hasan Habeşî, I, Kahire 1998, II-III, Kahire 1994, IV, Kahire 1998.

³⁹ Kazım Yaşar Kopraman, *el-Aynî'nin İkdu'l-Cumân'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1971.

⁴⁰ Şevkiye İnalçık, "İbn Hâcer'de Osmanlılar'a Dair Haberler", *AÜDTCF. Dergisi* (1948), VI, Sayı 3, 189-195, Sayı 4, 349-58, Sayı 5, 517-29.

⁴¹ Cüneyt Kanat, *Makrîzî'nin Kitâb es-Sulûk'unda Osmanlılar, Karamanoğulları ve Batı Anadolu Beylikleri ile İlgili Kayıtlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1991.

Kitâb es-Sulûk'undan başladık, ardından da İbn Hacer'in eseri *İnbâ' el-Gumr*'unu ele aldık. Kayıtları çevirirken önce eserin cildini, ardından olayın geçtiği yılı ve ayı belirttikten sonra sayfa numarasını da vererek, şayet olayın günü belli ise onu da belirtmek suretiyle olayları anlatmaya başladık. Fakat her kayıta, yılı ve ayı vermedik, sadece yıl ve ay değişmelerinde bunları belirtmeyi uygun gördük; ayrıca yılların miladî karşılıklarını da verdik. Timur ile ilgili olarak tercüme ettiğimiz kayıt, şayet Timur ile ilgili olarak devam etmiyor, yani konu değişiyor ise, kaydı o noktada kestik ve geri kalanını aktarmayı gerekli görmedik. Ayrıca metinlerin Türkçeye tercüme edilmesi sırasında ortaya çıkan kopuklukları da köşeli parantez içerisinde yapmış olduğumuz ilaveler ile gidermeye çalıştık. Okunmasında problemle karşılaştığımız ve modern araştırmacıların eserlerinde de bulamadığımız isimlerin de sonlarına soru işareti koyduk ve Arapçalarını da yazdık. Ayrıca gerekli gördüğümüz bazı tabirlerin Arapçalarını da vermeyi uygun gördük. Metinlerde geçen Kur'ân Ayetlerini kendimiz tercüme etmeyip, bunların Türkçe tercümelerini Süleyman Ateş'in *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*⁴²'inden aynen aktararak parantez içinde verdik ve hangi Sure ve hangi Ayet olduğunu da dipnotta belirttik.

Öncelikle, tez konusunu tespit eden ve çalışmanın her safhasında yardım ve tavsiyelerini esirgemeyen hocam Prof. Dr. İsmail Aka'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmamız sırasında birçok yardımını gördüğümüz Doç. Dr. Samira Kortantamer'e, tezimizi okuyarak tek tek düzeltmelerini yapan Yrd. Doç. Dr. Cüneyt Kanat ile değerli tavsiyelerde bulunan Doç. Dr. Mehmet Ersan'a ve bazı hususlara dikkatimizi çeken Araş. Gör. Yusuf Ayönü'ne teşekkür ederim.

Ayrıca Ürdün'de tezimle ilgili yaptığım çalışmalar sırasında Arapça metinlerin tercümelerinde yardımlarını gördüğüm arkadaşlarım Hüseyin Hansu ve Ecir İşiyok'a da şükranlarımı sunarım.

Bornova, 2001

⁴² Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, b.t.y.

GİRİŞ

XIV. yüzyılın ortalarına doğru Türk ve İslâm dünyasına göz atıldığında Cengiz Han'ın kurmuş olduğu büyük imparatorluğun varislerinden Çağatayların Mâverâünnehr, Isıkgöl ve İli havzasında hüküm sürmekte oldukları görülür. Fakat Çağataylar, hanları Tarma Şirin'in (1326-1334) İslâmiyeti kabul etmesinden memnun olan Mâverâünnehr ve bunu, Cengiz yasasının ihlâl edilmesi olarak kabul edip ayaklanarak Duva'nın torunu Cençi'yi han ilân eden Isıkgöl ve İli havzası olarak ikiye bölünmüşlerdir. İran bölgesine hâkim olan İlhanlıların ise 1335 yılında ölen Ebu Said'den sonra yok olmaya yüz tuttıkları, Deşt-i Kıpçak'ta da 1340 yılında tahta çıkan Canıbek Han idaresindeki Altın Ordu Devleti'nin hüküm sürmekte olduğu göze çarpar. Ne var ki, 1357 yılında Canıbek'in ölümü ile ortaya çıkacak olan taht kavgaları sebebiyle Altın Ordu Devleti de oldukça zayıflayacaktı. Yani bu dönemde, Cengiz Han'ın kurmuş olduğu büyük imparatorluk ve sarsılmaz düzenin yerini, çok başlılık ve kargaşa almıştı. Bu arada Suriye ve Mısır'da, 1260 yılında İlhanlıları Ayn Calut'da durduran ve bu üstünlüklerini hâlâ muhafaza etmekte olan Memlûkler hüküm sürerken, Anadolu'da ise İlhanlıların hâkimiyetinin son bulmasının ardından kurulan beylikler bulunmakta ve bunlardan Osmanlı Beyliği, Anadolu'nun siyasî birliğini kurma ve Avrupa'ya geçme yolunda hızla ilerlemekteydi.

Emir Kazagan, Mâverâünnehr'de 1343 yılında Çağatay Hanlığı tahtına oturan ve Karşı şehrini merkez edinen Kazan Han'ı 1346 yılında öldürmüş ve tahta oturttuğu Cengiz Han soyundan gelen bir şehzâde adına ülkeyi idare etmeye başlamıştı. Emir Kazagan'ın 1358 yılında güveyisi tarafından öldürülmesinden sonra da Mâverâünnehr ve çevresine, Cengiz soyundan gelen kişileri Han ilân eden emirler ve kargaşa hâkim olmuştur. İşte Mâverâünnehr'de baş gösteren bu kargaşa döneminde ortaya çıkarak Mâverâünnehr, İran, Doğu Türkistan, Hindistan, Deşt-i Kıpçak, Orta Doğu ile Anadolu'ya hâkim olan ve kendi adıyla anılan bir devlet kuran Timur'un ilk yılları hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Her ne kadar Cengiz Han soyundan geldiği iddia edilse de Timur, gerçekte Barlas kabilesine mensup ve soylu bir emir olan Turagay'ın oğlu olup 1336 yılında Mâverâünnehr'deki Keş şehrinde doğmuş ve 1360 yılında ilk siyasî faaliyetlerine başlamıştır. 1360-1370 yılları arasında

Mâverâünnehr’de, zaman zaman Çağataylar ile Moğollar arasındaki mücadelelere katılmış ve Doğu Türkistan’da hüküm süren Tuğluk Timur’un Mâverâünnehr’e gelmesi ile onun tarafını tutmuş, bu sayede de atalarının şehri olan Keş’in hâkimiyetini ele geçirmiştir. Bu arada Emir Kazagan’ın torunu Hüseyin’in harekete geçerek Mâverâünnehr’e hâkim olması sebebiyle Tuğluk Timur tekrar bölgeye gelmiş, oğlu İlyas Hoca Oğlan’ı Mâverâünnehr’in hâkimi olarak atamış ve Timur’u da onun hizmetinde bırakmıştır. Fakat İlyas Hoca’nın zalim tavırları üzerine Timur, Hüseyin’in yanına gitmiş ve ikisi birden Horasan’a kaçmışlardır. Ardından, 1365 yılında Belh ve Keş şehirlerini ele geçirerek Mâverâünnehr’e hâkim olmuşlar, fakat daha sonra araları açılmaya başlamıştır. En sonunda da Timur, Cengiz Han soyundan gelen Suyurgatmış’ı tahta oturtarak Hüseyin’i öldürmüş ve Hüseyin’in haremindedir bulunan Kazan Han’ın kızı Saray Mülk Hanım’ı kendi haremine alarak “Gürgân” lakabını almış, ardından da Semerkand’a gelerek 9 Nisan 1370 tarihinde tahta oturmuştur. Timur, bu tarihten sonra hızla Mâverâünnehr’deki hâkimiyetini sağlamlaştırarak, topraklarını genişletme yolunda sayısız sefer ve mücadelelere girişmiş ve Osmanlı sultanı Yıldırım Bâyezid ve Altın Ordu Hanı Toktamış gibi kimseleri mağlup ederek, daha önce İlhanlıları durdurmuş olan Memlûk devletine de üstünlük sağlamış ve İdil nehrinden, Ganj nehrine, Tanrı dağlarından İzmir ve Şam’a kadar olan toprakları içeren büyük bir devlet kurmuştur.

I. BÖLÜM

EL-MAKRÎZÎ'NİN *KİTÂB es-SULÛK*'U ve İBN HACER'İN *İNBÂ'* *el-GUMR*'UNDAKİ TİMUR ile İLGİLİ KAYITLAR

A- EL-MAKRÎZÎ'NİN *KİTÂB es-SULÛK*'UNDAKİ KAYITLAR

1- El-Makrîzî'nin Hayatı, Eserleri ve *Kitâb es-Sulûk*'a Dair

Asıl adı Takiyuddîn Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Ali Abdulkâdir el-Hüseyinî el-Makrîzî olan müellif, 766/1364-1365 yılında Kahire'de doğdu. Ailesi Ba'lebek'in el-Makârize mahallesinden Kahire'ye göç ettiğinden dolayı el-Makrîzî nisbesini almıştır. İlme olan ilgisi gerek anne gerekse de baba tarafının ilimle meşgul aileler olmasından ileri gelen el-Makrîzî'nin eğitimi anne tarafından dedesi İbn el-Sâ'ig tarafından üstlenilmiştir. El-Makrîzî Hanefî mezhebinde yetiştirilmiş, fakat kendisi daha sonra, bir Şafîî kadısı ve Divan el-İnşâ'da kâtip olan babası Ali'nin mezhebi olan Şafîlîği seçmiştir. Fıkıh, hadis, edebiyat, tarih sahalarında âlim olan, hatta Astronomi ile de ilgilenen el-Makrîzî, Kahire'de Zeyneddîn el-İrâkî, Sirâc el-Bulkînî ve İbn Haldûn gibi birçok âlimin de dahil olduğu pek çok hocadan ders almıştır. El-Makrîzî ilk resmî görevine babası gibi Divan el-İnşâ'da katip olarak başladı ve bu görevde 1386 yılına kadar kaldı. Ardından da Amr Camii ve Hüseyin medresesinde vaizlik yaptı ve el-Müeyyidiyye medresesinde de hadis okuttu. 1392 yılında Sultan Berkuk tarafından Kahire ve el-Vechu'l-Bahrî muhtesibi olarak tayin edildi. 1407 yılında Dımaşk'a giden el-Makrîzî orada el-Kalânisiyye medresesi ve Nureddin hastanesi vakıflarının mütevelliliği ile el-Eşrefiyye ve el-İkbâliyye medreselerinde hadis müderrisliği görevlerinde bulundu. Sultan Ferec b. Berkuk ile 1413 yılında hacca gittikten ve yaklaşık on yıl Dımaşk'ta bu görevleri yerine getirdikten sonra hiçbir görev almaksızın Kahire'ye dönerek kendini ilme, özellikle de tarih ilmine verdi. Bir yandan da telif ve tedris ile uğraştı. 1430 yılında tekrar Hacca giderek Mekke'de beş yıl kaldı ve orada

hadis öğretip tarih kitapları yazdı. 9 Şubat 1442 tarihindeki ölümüne kadar da, bir bölümünü medrese yaptığı evinde ilim ile meşgul oldu⁴³.

İslâm tarihinde yetişen en büyük tarihçilerden birisi olan el-Makrîzî, siyasî tarihin yanında çoğu tarihçinin ihmal etmiş olduğu kültür tarihine de büyük önem vermiştir. Bu özelliği dolayısı ile Mısır tarihi sahasında da en önemli tarihçi olan el-Makrîzî'nin Mısır-Kahire tarihi, İslâm tarihi, kültür tarihi, çeşitli ülkelerin etnografisi, tarih ile bazı meseleler ve çeşitli özel konulara ait toplam 200 cilt civarında 30'dan fazla eser yazmıştır. Bu eserlerden bazıları şunlardır: Mısır topografyası, tarihi, şehirleri, sokak ve caddeleri, cami ve medreseleri, çarşı ve pazarları ile kale ve saraylarından bahçe ve kanallarına kadar her şeyi anlatan bir Mısır-Kahire kılavuzu niteliğinde olan ve kısaca *el-Hıtat* diye bilinen 2 ciltlik *el-Mevâ'ız ve'l-İ'tibâr bi-Zikr el-Hıtat ve'l-Asâr*. Mısır'ın Müslümanlarca fethinden sonraki tarihi ve idarecileri hakkında olan *İkd Cevâhir el-Esfât min Ahbâr Medinet el-I'ustât*. Fâtimiler hakkında yazılmış en önemli eser olan 3 ciltlik *İttiâz el-Hunefâ bi-Ahbâr el-Eimmet el-Fâtimiyyûn el-Hulefâ*. Mısırdaki doğup yaşayan ve daha sonra Mısır'a gelmiş, İslâm tarihinde önemli yere sâhip kimselerin hayatından bahseden 16 ciltlik *el-Mukaffâ fi-Terâcimi Ehli Mısır ve'l-Vâridîne ileyhâ*. Hz. Muhammed'in hayatı, özellikleri, savaşları ve ailesi hakkında olan *İmtâ' el-Esmâ' fi-mâ li'l-Rasûli min el-Hafâdeti ve'l-Etbâ'*. 1405 yılına kadar Mısır'da meydana gelen açlık ve kıtlıklar ile bunların iktisadî ve sosyal etkilerinden bahseden *İgâset el-Umme bi-Keşf el-Gumme*. Hz. Ömer devrinden Sultan Berkuk dönemine kadar, özellikle Mısır'da basılmış olan paralardan bahseden *Şuzûr el-'Ukûd fi Zikr en-Nukûd*. Mutasavvıflar ve büyük âlimler başta olmak üzere 556 kişinin biyografisinin verildiği *Durer el-'Ukûd el-Ferîde fi Terâcim el-A'mâl el-Mufîde*. Mısır tarihi ile ilgili notlarından meydana gelmekte olan *Nubezûn Târîhiyye*⁴⁴.

Daha birçok eseri bulunan el-Makrîzî'nin, çalışmamızda kullandığımız eseri *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifeti Duvel el-Mulûk*'a gelince: Eser, el-Makrîzî'nin önemli

⁴³ Carl Brockelmann, "Makrîzî", *İA.*, VII, İstanbul 1957, 206; *GAL.*, II, 47; *Suppl.*, II, 36; *Ziyâde*, a.g.e., 6-10; Ramazan Şeşen, a.g.e., 208; Günaltay, a.g.e., 352.

⁴⁴ Brockelmann, "Makrîzî", 206-207; *GAL.*, II, 47-50; *Suppl.*, II, 36-38; *Ziyâde*, a.g.e., 10-17; Şeşen, a.g.e., 208-212; Günaltay, a.g.e., 353-56.

kitaplarından ve Ortaçağ Mısır tarihi ile ilgili en önde gelen kaynaklardan birisidir. Mısır tarihi ile ilgili yazmış olduğu kitaplar zincirini *Kitâb es-Sulûk* ile tamamlayan el-Makrîzî, eserin mukaddimesinde bu kitabı yazma amacını şöyle ifade ediyor: “Allah’a şükürler olsun ki, o, Mısır’ın fethinden Fatimîlerin yıkılışına kadar Mısır’ı halife ve emirlerden kimlerin idare ettiğini ve onların zamanındaki olay ve haberleri içeren kitaplarım *‘İkd Cevâhir el-Esfât min Ahbâr Medinet el-Fustât* ile *İttiâz el-Hunefâ bi-Ahbâr el-Eimmet el-Fâtimiyyûn el-Hulefâ*’yı bitirmeyi nasip etti ve onlardan sonra Mısır’a, Eyyubî meliklerinden ve Türk-Çerkes Memlûk sultanlarından kimlerin sâhip olduğu hakkında, onların havadislerini içeren, soylarını inceleyen, dönemlerindeki olayların çoğunu anlatan bir kitap yazmak istedim ve bu eseri kaleme aldım. Ama biyografilere ve vefeyâta çok önem vermedim, çünkü bunlar için harika ve eşi benzeri olmayan bir kitap tahsis ettim. Eserimi yazarken ne sıkıcı-uzun ne de anlaşılmaz-kısa bir yol izledim; ikisinin arasında bir yol takip ettim ve ona *es-Sulûk li-Ma’rifeti Duvel el-Mulûk* adını verdim”⁴⁵. Eserini yazarken kendisinden önce yazılmış olan kitaplardan faydalanan ve âdeti olduğu üzere genellikle bunları zikretmekte ya da onlara işaret etmekte olan el-Makrîzî’nin faydalanmış olduğu tarihçiler arasında İbn el-Furât, İbn ed-Devâdârî, Baybars el-Mansûrî, en-Nuveyrî, el-Cezerî, el-Birzâlî, İbn Vâsıl gibi kimseler bulunmaktadır. Eserin mukaddimesinde İslâm öncesi dönemdeki 7 büyük kavmi ve 4 büyük dini, İslâm tarihindeki halifeleri, Büveyhoğulları ve Selçuklular tarihini kısaca verdikten sonra Selâhaddin Eyyubî’yi anlatmaya başlayan müellif, Selâhaddin Eyyubî’nin 567/1171 yılında Mısır tahtını ele geçirip adına hutbe okutmasını ve o yıldaki olayları naklettikten sonra da 568/1172 yılından itibaren olayları yıl yıl anlatmaya başlar. Her yılın içindeki olayları ay ve gün sırası ile nakleden ve olayların sonunda da o yıl ölen kimseleri belirten el-Makrîzî, her sultanın ölümünden sonra da başa geçen yeni sultanın kim ve kaçınıcı Memlûk sultanı olduğunu belirtip kendisi hakkında bilgi de verdikten sonra olayları aynı şekilde anlatmaya devam etmektedir. Böylelikle de ölümünden 1 yıl öncesi, yani 845/1441 yılına kadar olan olayları nakleder.

⁴⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, 1, 103-104.

Aslı 4 cilt olan eser, daha erken dönemlerde araştırmacıların dikkatini çekmiş ve Quatremère eserin I. ve II. ciltlerini 1835-1845 yıllarında yayınlamıştır. 567-755 yıllarını kapsayan bu iki cilt, M. Mustafa Ziyâde tarafından edisyon kritikli olarak I. cilt 1934, II. cilt 1958 yılında Kahire’de yayınlanmıştır. III. ve IV. ciltler ise Said Abdulfettâh ‘Aşûr tarafından 1971 ve 1972 yıllarında Kahire’de neşredilmiştir. Eser son olarak Muhammed Abdulkadir ‘Atâ tarafından tahkik edilerek 1997 yılında Beyrut’ta, VIII cilt halinde neşredilmiştir. Biz de çalışmamızda bu son neşri esas aldık ve zaman zaman Mustafa Ziyâde ile Abdulfettâh ‘Aşûr tarafından yayınlanan nüshalara da başvurduk. Çalışmamızda esas aldığımız Muhammed Abdulkâdir ‘Atâ tarafından neşredilen eserde, I. cilt mukaddime ve 567-661/1171-1263 yıllarını, II. cilt 662-717/1264-1318, III. cilt 718-745/1319-1345, IV. cilt 746-777/1346-1376, V. cilt 778-801/1377-1399, VI. cilt 802-822/1400-1420, VII. cilt 823-844/1421-1440 yıllarını içerirken son cilt de fihrist olarak hazırlanmıştır.

2- *Kitâb es-Sulûk*’taki Kayıtlar

CİLT V

SENE 787/1385-1386

AY: ŞEVVÂL

S.179: Bu ay içerisinde doğu ülkelerine hâkim olan Timurlenk’in elçileri kendisinin mektubunu getirdiler ve cevabını da [Timur’a] geri götürdüler.

SENE 788/1386-1387

AY: SAFER

S.184: Mardin’den, Timurlenk’in Tebriz şehrini istilâ ederek halkını öldürdüğü, şehri de tahrip ettiği haberi geldi.

AY: ŞEVVÂL

S.190: Ayın sonunda Bağdat hâkimi Ahmet b. Üveys’in elçileri, Timur’un kışlamak ve daha sonra geri dönmek üzere Karabağ’a geldiğini bildiren ve Timur hakkında uyarıda bulunan mektubunu getirdiler.

SENE 789/1387

AY: CEMÂZİ-EL-ÂHİR

S.199: Ayın sonunda, Timurlenk'in Kara Mehmed'e saldırdığı ve kendisini bozguna uğrattığını, Kara Mehmed'in, iki yüz atlı ile Timur'dan kaçıp Malatya yakınlarına geldiğini, Timurlenk'in de Amid'e saldırdığını bildiren mektup geldi.

Kara Mehmed ile Timurlenk'in oğlu arasında savaş olduğu ve Timurlenk'in oğlunun bozguna uğradığı haberi geldi.

AY: RECEB

Ayın on dokuzunda, Timurlenk'in ülkesine döndüğü haberi geldi. Dımaşk nâibi, Timurlenk'in casusu olmakla suçlanan bir Türk gönderdi ve bu şahıs, Dımaşk'a üç kişi olarak geldiklerini itirâf edene kadar işkence edildikten sonra hapsedildi. Adı geçen diğer iki kişi de Dımaşk nâibinden istendi.

SENE 790/1388

AY: SAFER

S.205: Ayın on sekizinde Timurlenk'in Tebriz'den Semerkand'a doğru yola çıktığı haberi geldi.

SENE 795/1392-93

AY: ŞEVRÂL

S.338: Ayın on dokuzuncu günü Mardin sâhibi el-Melik ez-Zâhir Mecdeddin İsa'nın elçisi, Timurlenk'in Tebriz'i alarak kendisini yanına çağırması, Mecdeddin İsa'nın da Mısır sultanı ile müşavere etmeyi mazeret göstermesi, Timurlenk'in ise bu mazereti kabul etmeyip "Mısır sâhibinin senin üzerinde hükmü yoktur" diyerek kendisine altın ve dinarlarla süslenmiş bir sikke ve hil'at göndermesi üzerine geldi.

Bistam sâhibinin elçisi geldi. Çünkü Timur, Şiraz hâkimi Şah Mansur'u öldürmüş kafasını da Bağdat'a yollamıştı. Ayrıca Timur, Bağdat hâkimi Sultan Ahmed b. Üveys'e hil'at ve sikke yollamış, o da bu hil'atı giyip sikkeyi bastırmıştı. Daha sonra Timur, ayın yirmi birinde Cumartesi günü Bağdat'ı aldı. Çünkü Ahmed b. Üveys

devletin ümerâsını katletmede, halkına zulm etmede çok aşırıya gittiğinden ve ahlâksızlığa kendini iyice kaptırması olduğundan Bağdat halkı Timur'a mektup yollayarak Tebriz'i istilâsından sonra onu Bağdat'a gelmeye ikna ettiler. Bunun üzerine Timur Bağdat'a yöneldi ve Bağdat'a iki günlük mesâfede olan Derbend'e geldiği zaman Ahmed b. Üveys kendisine Şeyh Nureddin Horasanî'yi yolladı. Timur onu hürmetle karşıladı ve "Bağdat'ı senin hatırım için bırakıyorum" diyerek Sultaniye'ye doğru hareket etti. Şeyh Nureddin bu haberi Bağdat'a müjdeyle gönderdi ve hemen ardından kendisi de Bağdat'a yöneldi. Timur ise diğer bir yoldan Bağdat'a doğru yola çıkmış bulunuyordu ve Şeyh Nureddin henüz şehre varmadan Timur'un güney Bağdat'a girdiğini kesin olarak anlayan Ahmet b. Üveys kale komutanlarıyla birlikte çok şaşırıldı ve zikredilen Cumartesi gecesi seher vaktinde malları ve oğullarıyla birlikte yola çıkarak şehri terk etti. Şehre giren Timur, oğlunu Ahmed b. Üveys'in peşinden gönderdi. Ahmed b. Üveys Timur'un oğlu tarafından Hille'de yakalanarak malı gasp, haremi esir edilirken, yanındakilerden bir çoğu da öldürüldü ve esir alındı. Ahmed b. Üveys ve bir grup adamı çıplak bir vaziyette kaçarak Halep'e yöneldiler. Adamlarının geriye kalanı da kendisine orada katıldılar.

AY: Zİ-L-KA'DE

S.340: Ayın üçü Perşembe günü Timur'un Bağdat'ı aldığına dair posta geldi.

Ayın yirmi altısında Timur, Bağdat'ı ele geçirdiği zaman Bağdat halkını, her seferinde 1500 tümen olmak üzere üç kez vergi vermeye zorladı. Bu tümenlerin toplamı 30 bin Irak dinarına denk gelmekte ve bir Irak dinarı da bir gümüş Mısır dirhemine eşit idi. Timur'un halktan aldığı yaklaşık 135 milyon dirhem değerindeki toplam vergiler tüm Bağdat halkını fakirleştirdi. Öyle ki, halkın avret yerlerini örtecek bir şeyi bile kalmamış, avret yerlerini ve başlarını örtmek için etraftan paçavra aramaya başlamışlardı. Ardından da Timur, Bağdat halkına çeşitli cezalar verdikten sonra onlara tuzlu su içirdi ve onları ateşte kızarttı. Timur, daha sonra oğlunu Hille'ye gönderdi ve halkın arasına gece gündüz asker yerleştirdi. Şehri yanıp kül olana kadar ateşe verdi ve halkın çoğu öldü. Kendisinin, Bağdat halkından 3 bin kişiyi işkenceyle öldürdüğü söylenmektedir. Ardından Timur, Bağdat'tan Basra'ya asker gönderdi. Basra hâkimi Emir Sâlih b. Culan onları karşıladı ve yendi. Timur'un oğlunu esir edip askerlerin

çoğunu da öldürdü. Timur Dicle'ye, Sâlih b. Culan'ın üzerine, başka bir ordu daha gönderdi ama Sâlih bu orduyu da yendi.

AY: Zİ-L-HİCCE

S.341: Ayın yirmi dokuzunda Kahire ve Mısır'da halkın Timur'la savaş için sefer hazırlıklarına başlaması duyuruldu. Çünkü o, ülkeleri almaya niyetlenmiş, insanları öldürmüş, kadınların ırzına geçmiş ve şehirleri yakmıştı. Halkın ağlaması şiddetlenerek korkuları da artmıştı. Tüm bunlar kötü günlerdi.

SENE 796/1393-94

AY: MUHARREM

S.345: Ayın onunda Mardin veziri el-Hac Muhammed'in, Kürtlerin Timur'un itaatine girdiğini bildiren mektubu geldi.

Ayın yirmi beşinde Sultan ava çıktı ve aynı gün geri döndü. Ertesi gün de ava çıkan Sultan aynı şekilde Giza'da avlandı ve ayın yirmi sekizinde geri döndü. Bu arada Timur'un elçilerinin hediyelerle birlikte memleketin sınırlarına geldiklerini bildiren posta gelmiş idi. Sultan elçilerin öldürülmesini emretti, ayın ortalarında da nâiblerin elçileri Timur'un hediyelerini getirdiler. Bu hediyeler şunlardı: Dokuz köle, dokuz cariye vesaire. Bu kölelerin içinde Bağdat vezirinin, kadısının ve muhtesibinin oğulları da vardı. İçlerinde bir taneden başka köle yoktu ve Bağdat kadısının oğlu fukaha elbisesi giymekteydi.

AY: SAFER

S.346: Ayın beşinde Devâdâr Emir Kalamtay, Nâib Emir Sudun'un yerine Sultan'ın askerlerine geçit resmi yaptırdı ve çok kazanan zenginleri Timur'a karşı sefere [yardım etmeleri için] zorladı. Bu geçit resmi Cumartesi, Pazar, Salı ve Çarşamba olmak üzere haftanın dört günü devam etti.

AY: REBÎ'-ÜL-EVVEL

S.347: Ayın on üçünde Timurlenk'in Tikrit kalesini aldığı, tahrip ettiği ve içindekileri öldürdüğünü bildiren posta geldi.

S.348: Ayın yirmi dördünde posta, Halep'ten Dolat Hoca olarak bilinen ve Sâlim ez-Zikr tarafından yakalanan Timur'un adamını kelepçelenmiş olarak getirdi.

S.349: Emir Altın Boğa el-Eşrefî ve Emir Dokmak'ın orduyla Halep'ten Ruha'ya yöneldiklerini, Timur'un öncü kuvvetiyle savaşıp onları yenerek bir çoğunu öldürdüklerini, bir grubunu da esir aldıklarını ve beraberlerinde 100 kelle ile Halep'e döndüklerini bildiren posta ayın ortalarında Halep'ten geldi.

AY: REBÎ'-ÜL-ÂHİR

Ayın üçüncü günü Timur'un, elçilerinin öldürülmesini kınayan öfke dolu mektubu geldi ve mektubun metni şöyle idi: "(De ki: Allah'ım, ey gökleri ve yeri yoktan var eden, görülmeyeni ve görüleni bilen! Ancak Sen, ayrılığa düştükleri şeylerde, kullarının arasında hükmedersin)⁴⁶. Bilin ki, biz Allah'ın öfkesinden yarattığı askeri ve gazabı kendilerine helal olan kimselere musallat ettiği, şâkilere acımayan ve ağlayana merhamet etmeyen kimseyiz. Allah bizim kalplerimizden rahmeti çekip almıştır. Vay o kimsenin haline ki, bizim tarafımızda değildir! Muhakkak ki, biz ülkeleri yok ettik, çocukları yetim bıraktık, yeryüzünde fesad çıkardık, aziz olanı zelil yaptık ve topraklarını zorla ellerinden aldık. Eğer bu yaptıklarımız onu işiten kimseye hayal gibi gelirse, onu anlamakta zorluk çekerse kendisine şöyle de: (Şüphesiz ki, hükümdârlar bir ülkeye girdiklerinde orayı bozarlar, aynı zamanda zelil ederler)⁴⁷. Bu bizim sayımızın fazlalığından, cesaretimizin çokluğundan, hızlı koşan atlarımızdan, delip geçen mızraklarımızdan, parlayan ok uçlarımızdan, yıldırım gibi kılıçlarımızdan, dağlar gibi yüreklerimizden ve kumların sayısı kadar olan askerlerimizdendir. Bizler kahraman ve efendiyiz, bizim mülkümüze erişilemez ve komşularımıza zarar verilemez. Onurumuz sonsuza dek en üsttedir, bize teslim olan kurtulur, bizimle savaşan pişman ve hakkımızda bilmeden konuşan cahillik etmiş olur. Eğer siz de emirlerimize itaat ve şartlarımızı kabul ederseniz bizim lehimize olan sizin de lehinize, bizim aleyhimize olan sizin de aleyhinize olur. Eğer muhalefet ve isyana devam ederseniz sakın kendinizden başkasını kınamayın. Çünkü kaleler bizden yanadır, onların çok güçlü olmaları bizi

⁴⁶ Zümer Suresi, 46. Ayet.

⁴⁷ Neme Suresi 34. Ayet

durduramaz. Şehirlerin tüm güçleriyle bizimle savaşmaları kendilerine fayda vermez. Bize ettiğiniz beddualar duyulmaz ve onlara cevap verilmez. Allah dualarınıza nasıl cevap versin ki? Çünkü haram yediniz, bütün insanları mahvettiniz, yetimlerin mallarına el koydunuz, idarecilerden rüşvet aldınız ve kendinize ateşi seçtiniz; bu ne kötü bir sonuçtur! (Zulüm ile öksüzlerin mallarını yiyenler, karınlarına sadece ateş koymaktadırlar ve çılgın bir ateşe gireceklerdir)⁴⁸. Tüm bunları yaparak kendiniz için helâk kaynaklarını oluşturduunuz. Âlimleri katlettiniz, eşrafın kanını akıttınız; vallahi bu isyan ve israftan başka bir şey değildir! Siz bununla ateşte ebedî olarak kalacaksınız ve yarın size şöyle denilecektir: (Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan ötürü bugün, alçaltıcı bir azap ile cezalandırılacaksınız)⁴⁹. Ey asiler ve düşmanlar, kendinizi zillet ve değersizlikle müjdeleyin! Bizi kâfir zannettiniz, halbuki bize göre siz vallahi hem kefare hem de feceresiniz. Her şeye gücü yeten ve her şeyi idare eden Allah, bizi size musallat etti. Sizin aziz olanınız bizim katımızda zelildir, çokluğunuz ise bize göre azınlıktır. Çünkü biz doğusu ve batısı ile yeryüzüne sâhip olduk ve tüm gemilerini gasp ettik. Size de gerekeni açıkladık. Perde kalkmadan, harp, kıvılcımlarını saçmadan ve yüklerini bırakmadan, her göz sizin için ağlamadan, ayrılık münadisi 'Bunlardan geriye bir şey kaldı mı?' diye bağırmadan, sizi iyice sarstıktan sonra zafer çığlıklarını size duyurmadan önce cevap vermek için acele edin! (Şimdi onlardan hiçbirini duyuyor musun, yahut onların gizli bir sesini işitiyor musun?)⁵⁰. Eğer size elçi gönderiyorsak size insaf ettiğimizdendir. Önceki elçilerimize yaptığınız gibi bunları da öldürmeyin, yoksa önceki âdetlerinize muhalefet ve Allah'a isyan etmiş olursunuz. Elçilere açık tebliğden başka bir sorumluluk yoktur. Size her şeyi açıkladık, cevap vermekte acele edin! Ve's-selâm".

Bu mektubun cevabı da besmeleden sonra şöyle yazıldı: "(De ki: Allah'ım, (ey) mülkün sâhibi, Sen dilediğine mülkü verirsin, dilediğinden mülkü alırsın; dilediğini

⁴⁸ Meryem Suresi, 10. Ayet.

⁴⁹ Ahkâf Suresi, 20. Ayet.

⁵⁰ Meryem Suresi, 98. Ayet.

yükseltirsin, dilediğini alçaltırsın)⁵¹. Kûfür olan sözleriniz ve şeytanî nezaatleriniz bize ulaştı. Mektubunuz hazret-i cenâbınızdan ve kâfir bir melikin siretinden haber veriyor. Siz Allah'ın gazabından yaratılmışsınız, üzerine Allah'ın gazabının helal olduğu kimseler üzerine musallat oldunuz, şüphe edene merhamet göstermez, ağlayanın durumuna üzülmeyiniz ve Allah sizin kalplerinizden rahmeti çekip almıştır ki, bunlar sizin en büyük ayıbınız ve sultanların değil şeytanların sıfatlarındandır. Sıfat olarak da bunlar size yeter. (De ki: Ey kâfirler, ben sizin yaptığınız ibâdeti yapmam; siz de benim yaptığım ibâdeti yapmazsınız. Ben asla sizin yapmakta olduğunuz ibâdeti yapıcı değilim. Siz de benim yapmakta olduğum ibâdeti yapıcı değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim banadır)⁵². Bütün kitaplarda lanetlendiniz, tüm peygamberlerin dilinde kınandınız ve bütün çirkinliklerle nitelendirildiniz. Ortaya çıkışınızdan itibaren kâfir olduğunuz haberi bize ulaştı. Dikkat edin çünkü Allah'ın laneti kâfirlerin üzerinedir. Usule yapışan furu'a aldırılmaz. Biz gerçek müminleriz, ayıplar ve şüpheler bize işlemez. Kur'an bize indirildi, Sübhân olan Allah daima bize rahmet eder. Biz de Kur'an'ın indirilişini hakettik, onun bereketi ve anlamını da bilmekteyiz. Ateş ise sizin için yaratıldı ve gök yarıldığında derileriniz tutuşacak. Çok büyük ve güçlü kişilerin dut ile, yırtıcı hayvanların sırtlanlar ile, silahlanmış kişilerin de topallar ile tehdit edilmeleri ne kadar gülünçtür. Bizler atları şimşek gibi, okları Arab oku, kılıçları Yemenli, aslanları Mudarlı ve yumrukları çok güçlü olan kimseleriz. Doğu'da ve Batı'da bizi duymayan yoktur. Sizinle savaşmak bizim için bir zevktir. Eğer bizden birisi ölürse, cennette onunla aramızda 1 saat mesafe vardır. (Allah yolunda öldürülenleri, ölümler sanma; hayır, onlar diridirler, Rableri katında rızıklanmaktadırlar. Allah'ın keremiyle kendilerine verdiklerinden sevinçli olarak, arkalarından henüz kendilerine yetişemeyenlere de korku olmadığına, onların üzüntüye uğramayacaklarına sevinirler. Allah'ın nimetine, lütfuna ve Allah'ın müminlerin ecrini zayi etmeyeceğine sevinirler)⁵³. 'Yürekllerimiz dağlar gibidir, sayımız kumlar kadardır' sözlerinize gelince: Kasap koyunların çokluğuna aldırılmaz, odun ne kadar çok olursa olsun ateş kıvılcımına dayanamaz. (Nice az bir

⁵¹ Âl-i İmrân Suresi, 26. Ayet.

⁵² Kâfirun Suresi, 1-6. Ayetler.

topluluk var ki, Allah'ın izniyle çok topluluğa galip gelmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir)⁵⁴. Belalardan ve felaketlerden kaçınınız. Biliniz ki, bizim için saldırı yapmak en arzu edilir şeydir, eğer yaşarsak mutlu, ölürsük şehit oluruz. Biliniz ki, galip gelen Allah'ın taraftarlarıdır. Halâ Emirü'l-mü'minin ve Halifetü'r-Rabbü'l-âlemin'den itaat mi bekliyorsunuz? Sizi ne duyar, ne de size itaat ederiz. O çirkin ve rezil üslûbunuzla, örtü kalkmadan cevap vermemizi istediniz; bilin ki, örtü kalkarsa gerçekler ortaya çıkar. İmandan sonra küfür mü olurmuş? Yoksa siz ikinci bir ilâh mı edindiniz ve bizi de ona itaat etmeye mi çağırıyorsunuz? (And olsun ki, 'Siz çok kötü bir cür'ette bulundunuz!' Neredeyse o(sözün dehşeti)nden gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar yıkılıp dağılacaktır!))⁵⁵. Mektubunu yazan katibine de ki, yazdıkların bize rebab sesi ya da sinek vızıltısı gibi geldi. Unutmayın ki, onun söylediklerini bir kenara yazdık ve ona acı bir azap hazırladık. O, söylediklerinin hesabını verecek inşallah. (Zulmedenler yakında nasıl bir devrime uğrayıp devrileceklerini bileceklerdir!))⁵⁶. Kesinlikle göndereceğiniz kişiyi karıştırmışsınız. Ve's-selâm".

AY: CEMÂZİ-EL-EVVEL

S.356: Ayın yirmi üçünde, Kıpçak ülkesinde Özbek Han'ın tahtında oturmakta olan Toktamış Han'ın, Timur'a karşı Sultan ile beraber olduğunu bildiren elçisi geldi.

Yirmi sekizinde, Timur'un ülkesine döndüğü haberi geldi ve bu haber üç gün müjdelendi.

AY: ŞEVVÂL

S.358: El-Han Ahmed b. Üveys'den Sultan'a şu haber geldi: Ahmed b. Üveys Bağdat önüne gelince Timur'un Bağdat nâibi onu karşıladı ve şehir dışında olan bu savaşı Üveys kazandı. Nâib, Bağdat'a girerek Üveys'in askerleri üzerine su bıraktı. Üveys Allah'ın yardımıyla bundan iki gün sonra kurtularak Bağdat'a girdiği zaman

⁵³ Âl-i İmrân Suresi, 169-171. Ayetler.

⁵⁴ Bakara Suresi, 249. Ayet.

⁵⁵ Meryem Suresi, 89-90. Ayetler.

⁵⁶ Şuarâ Suresi, 227. Ayet.

Timurlular şehirden kaçmışlardı. Üveys, Bağdat'a Türkmenlerden ve Araplardan oluşan bir kısım insan görevlendirdi. Bu haber Semerkand'a Timur'a ulaşınca Timur ordusunu hazırladı.

SENE 797/1394-95

AY: REBÎ'-ÜL-EVVEL

S.368: Ayın yirmi sekizinde Halep'ten gelen posta şu haberi içeriyordu: Timur Karabağ'dan ayrıldı ve Sultaniye'ye geçti. Oğlu da Gilan'a yöneldi, çünkü Toktamış topraklarının çoğunu ele geçirmiş idi.

AY: REBÎ'-ÜL-ÂHİR

S.370: Ayın yirmi beşinde, Timur'dan kaçan Mesud b. Şeyh Muhammed el-Geccanî Tebriz'den geldi.

AY: Zİ-L-HİCCE

S.377: Ayın ikisi Cumartesi günü, daha önce Toktamış Han'a gitmiş olan Emir Tulu Min Ali Şah geri geldi. Toktamış Han, kendisi ile Timur'a karşı savaşmak üzere ittifak yaptıktan sonra Timur'la savaşmak için yola çıktı, Timur ile üç gün savaştı ve ona mağlup olarak Rus ülkesine geçti. Tulu da Saray'dan Kırım'a geldi ve oradan da Kefe'ye geçti. Kefe sâhibi kendisini Timur'un gözüne girmek için engelledi, hatta ondan 50 bin dirhem aldı. En sonunda Timur gelip Kırım ve Kefe'yi alarak tahrip etti.

Musul sâhibi Kara Yusuf b. Kara Mehmed b. Bayram Hoca'nın, Timur'un askerlerinin kendisine saldırdığını ve onlarla savaşıp onları yendiğini bildiren elçisi geldi.

S.379: Timur korkusundan Kahire'ye kaçan ve aslen Bağdat'lı Şafî fıkıh âlimlerinden olan Gıyaseddin Muhammed b. Cemaleddin Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Hamâd b. Sabit el-Vasitî b. el-Akulî bu senenin Rebî'-ül-âhir ayının yirmi altısı Çarşamba günü, Bağdat'ta öldü.

SENE 798/1395-96

AY: SAFER

S.382: Ayın on sekizinci günü Tebriz sâhibi Emir Kara Yusuf b. Kara Mehmed'in elçileri Timur'un nâiblerinden olan ve kendisine Atlamış denilen şahsı getirdiler. Bu şahıs tutuklanarak İbn et-Tablavî'ye teslim edildi.

SENE 799/1396-97

AY: MUHARREM

S.393: Ayın onunda Mardin sâhibi el-Melik ez-Zâhir Mecdeddin İsa'nın nâibi Emir Alaaddin Altınboğa geldi. O ve yanındakiler ağırlanarak kendilerine et ve günlük yiyecekler ikram edildi. Altınboğa'nın geliş sebebi şu idi: Ez-Zâhir İsa, Timur tarafından tutuklanıp hapse atıldığı zaman, Altınboğa Mardin'i ele geçirmek için harekete geçmiş ve Timur'u Mardin'e sokmamıştı. Ez-Zâhir ise Mardin'e sorumlu olarak yeğeni ve kızının kocası el-Melik es-Sâlih Şehabeddin Ahmed b. İskender b. el-Melik es-Sâlih Sâlih'i atamış idi. Altınboğa, Timur'un adamlarıyla şiddetle savaşmış ve onlardan bir kısmını öldürmüştü, bu da Timur'u çok rahatsız etmişti. Bunun üzerine Timur, iki yıl yedi ay hapis yatmış olan ez-Zâhir'i serbest bırakmış ve ez-Zâhir'e, kendisine itaat edeceğine, adına hutbe okutup, sikke bastıracağına ve Altınboğa ile beraberindekileri yakalayacağına dair yemin ettirmişti. Ez-Zâhir, Mardin'e gelince de Altınboğa Mısır'a kaçmıştı. Sultan da kendisini lâıykı ile ağırladı.

Timurlenk'in elçileri Dimaşk'a vardılar ama şehre alınmadılar. Getirdikleri mektuplar Sultan'a iletildi. Bu mektuplarda Atlamış'ın talep edildiğini gören Sultan, Atlamış'a, Timur'a bir mektup yazarak kendisi ve arkadaşına yapılan ihsâmı anlatmasını emretti. Sultan'ın kendisi de Timur'a "Sen yanında bulunan adamlarımı ne zaman yollarsan, Atlamış da sana o zaman yollanacaktır" diye bir mektup yazdı.

AY: RAMAZAN

S.401: Ayın yirmi altısında Timur'un askerlerinin Anadolu'ya, Erzincan'a ulaştığını ve birçok Türkmen'i katlettiğini bildiren posta geldi. Emir Temurboğa el-Muncukî de aldığı mektup üzerine Suriye askerlerini Erzincan'a sefere çıkarmak için hazırlıklara başladı.

SENE 800/1397-98

AY: MUHARREM

S.407: Ayın sekizinde, Sivas'a yaklaşmış olan sefer halindeki askerlerin Timurlenk sebebiyle geri dönmeleri emredildi.

AY: REBÎ'-ÜL-ÂHİR

S.410: Ayın on birinde, Timur'un Semerkand'a sefere çıktığını ve Delhi şehrini aldığını bildiren haber geldi.

AY: ŞABAN

S.414: Ayın yirmi sekizinde Mardin sâhibi el-Melik ez-Zâhir Meceddin İsa'nın elçisi kendisinin mektubuyla geldi; yere kadar eğilerek itaatini bildirdi ve efendisinin Timur'a itaat etmesinden dolayı özür diledi. Efendisinin, Timur'un yanında iki sene yirmi beş ratl ağırlığında zincirlere bağlı olarak kaldığını söyledi. Sonra talak üzerine ve diğer yeminler de ederek Timur'a bağlı kalmaya söz verdiği için Timur'un, kendisini serbest bıraktığını ve efendisinin de Timur'a ettiği yeminleri yerine getirdiğini söyledi. Ama şimdi efendisinin Sultan'a itaate geri döndüğünü bildirdi. Bunun üzerine teşekkür ve övgüyle karşılanarak kendisine ikramda bulunuldu ve 30 bin dinar para ve ayrıca da Mardin niyabeti verildi.

AY: RAMAZAN

S.415: Ayın ikisinde, Timurlenk Bağdat'a ordusuyla saldırdı ve Sultan Ahmed b. Üveys şehri tahkim etmiş olduğundan bir gün sonra da Hemedan'a doğru gitti.

AY: Zİ-L-KA'DE

S.419: Ayın on dokuzunda, Türkmenlerden İbn Bozdoğan'ın çocuklarının, Sivas sâhibi Kadı Burhaneddin Ahmed ile savaştıklarını, Kadı Burhaneddin Ahmed'in bu savaşta öldüğünü ve yerine oğlunun Sivas hâkimi olup şehre Türkmenleri sokmadığını bildiren posta geldi. Ayrıca şu haberler de vardı: Emir Osman b. Kara Yülük et-Türkmanî de ona muhalefet ederek kendisine daha önceden götürmekte olduğu hediyeleri göndermedi. Fakat Kadı Burhaneddin buna pek önem vermedi. Çünkü o, kendisinin küçük emirlerinden birisi idi. Osman b. Kara Yülük Amasya ve Erzincan'a

doğru çekilirken Kadı Burhaneddin'in bulunduğu Sivas yakınlarında yaylamaya niyetlendi. Onun Sivas yakınlarına uğramasından rahatsız olan Kadı Burhaneddin hemen askerleriyle kendisinin üzerine gitti. Kara Yülük de adamları ile Kadı Burhaneddin'e doğru hareket etti ve Burhaneddin'i yakalayıp öldürdü⁵⁷. Ardından da Sivas'ı kuşattı ama şehir halkı kendisine şiddetle karşı koyup Ebû Yezid⁵⁸ b. Osman'ı kendilerine [yardıma] çağırıldılar. Bâyezid, Sivas halkına doğru harekete geçince Kara Yülük, Azerbaycan'da bulunan Timurlenk'e doğru hareket etti ve ona katıldı.

SENE 801/1398-99

AY: RAMAZAN

S.440: Bu ay içerisinde, geçen sene Zi-l-hicce ayında Semerkand'dan Hindistan'a hareket etmiş olan Timurlenk'in Hindistan'ı aldığına ve [Hindistan'dan getirdiği] esirlerin Horasan'da çok düşük fiyatlarla satıldığına dair haber geldi.

AY: ŞEVVÂL

S.453: Ayın yirmi yedisinde, Anadolu sultanı Bâyezid b. Osman'ın Suriye'ye sefere çıktığını ve Acem ülkesine sâhip olan Timurlenk'in de Hint memleketlerini aldığına bildiren haber geldi.

CİLT VI

SENE 802/1399-1400

AY: MUHARREM

S.4: Ayın on sekizinde Bâyezid b. Osman ile ilgili gelen haberlerden biri de şudur: Sivas sâhibi Kadı Burhaneddin öldürüldüğünde Sivas halkı Bâyezid'i şehre davet ettiler. O da büyük bir ordu ile hemen yola çıkarak Sivas'ı aldı ve Sivas'a oğlu

⁵⁷ Kadı Burhaneddin'in öldürülmesi konusunda daha detaylı bilgi için bkz. Mükrimin Halil Yınanç, "Akkoyunlular", *İA.*, I, İstanbul 1950, 257; Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, AÜDTCF. Yayını, Ankara 1970, 156-59; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK., Ankara 1988, 164; John E. Woods, *The Aqqoyunlu-Clan, Confederation, Empire*, Minneapolis-Chicago 1976, 50-52; Türkçe terc. Sibel Özbudun, *Akkoyunlular -Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993, 79-81.

⁵⁸ Metinde Osmanlı Sultanı Yıldırım Bâyezid için Ebû Yezid ismi kullanılmaktadır. Bu isim bundan sonra Bâyezid olarak verilecektir.

Selman⁵⁹'ı vali olarak bıraktıktan sonra Erzincan'a geçince, Erzincan sâhibinin oğlu Tahr kendisinden kaçarak Timurlenk'e sığındı. Bâyezid ise onun malını ele geçirip, haremine adamlarını yerleştirmek suretiyle tecavüz etti ve memleketine geri döndü.

AY: Zİ-L-HİCCE

S.33: Ayın biri Cumartesi günü daha önce bahsedildiği üzere Mekke'de, Mescid-i Haram'da büyük bir yangın çıktığı ve Mescid-i Haram'ın üçte birinin yandığı haberi geldi. Şayet bu sırada sel gelmemiş olsaydı Mescid'in tamamı yanmış olacaktı. Bu yangında yüz otuz sütun telef oldu ve insanlar çok korktu. Âlimler ise bunu, insanlar arasında büyük bir hadise olacağı şeklinde yorumladılar. Gerçekten de yorumladıkları gibi oldu; yani Timur'un gelişi insanlar için büyük bir imtihan oldu. İnşallah bunu daha sonra anlatacağız.

S.34: Ayın on yedisinde, Timurlenk Sivas'a saldırdı. Emir Süleyman b. Hondgâr Bâyezid b. Osman, şehirden babasının yanına kaçtı. Timur ise şehri kuşatmayı sürdürdü.

Bu sene içinde Timurlenk, Hindistan'dan Delhi'yi aldı. Büyük Müslüman sultanlarından olan [Delhi] sultanı Firuz Şah b. Nasruh Şah ölmüş ve kendisinden sonra memlûku Mellu, sultan olmuştu. Timur onun üzerine geldi ve Mellu Timurlenk'ten kaçtı. Timur da şehre ve civarına saldırıp tahrip etti. Daha sonra Timurlenk oradan ayrılınca Mellu şehre geri döndü ama şehri tahrip edilmiş buldu ve buradan Sultan'a gitti.

SENE 803/1400-1401

AY: MUHARREM

S.37: Ayın altısında, Dimaşk'tan şunu bildiren posta geldi: Timurlenk Sivas'a saldırdı ve Süleyman b. Bâyezid b. Osman'ı yendi. Kara Yusuf b. Kara Mehmed ise Bursa yönüne, Anadolu'ya kaçtı. Sivas'ı alan Timurlenk şehir halkından çok büyük bir kısmını katletti.

⁵⁹ Metinde Yıldırım Bâyezid'in oğlu Süleyman için Selman ismi kullanılmaktadır. Bu isim bundan sonra Süleyman olarak verilecektir.

S.38: Ayın yirmi beşinde Halep'ten, Timurlenk'in Sivas ve Malatya'yı aldığını bildiren posta geldi.

Yirmi altısında Halep'ten, Timurlenk'in öncü kuvvetlerinin Antep'e ulaştıklarına ve Müslümanları yakalayıp öldürdüklerine dair posta geldi.

Yirmi sekizinde halife, başkadılar, emirler ve devletin önde gelenleri çağrılarak kendilerine, Timur'un Sivas'ı aldığı, öncü kuvvetlerinin ise Antep ve Maraş'a ulaştığı ve askerlerin nafakasını karşılamak için tüccarların mallarını gasp etmekte olduğu bildirildi. Bunun üzerine kadılar "Söz sâhibi sizsiniz ve size itiraz olmaz. Eğer istediğiniz fetva ise; birinin malını gasp etmek caiz değildir ve tüccarların mallarını gasp eden askerlere beddua olunmasından korkulur" deyince kendilerine şöyle denildi: "Vakıfların yarısını alıp askerlere veririz". Bunun üzerine [kadılar] sordular: "Bunun miktarı ne kadardır? Kahraman askerlere harpte ne zaman güvenilir? Korkulur ki, parayı alırlar ve güçlüyü gördükleri zaman ondan tarafa geçerler". Bu konuşmalar Hâcib Emir Esenboğa'nın haberleri incelemesi için gönderilmesine ve Suriye askerlerinin Timurlenk'e karşı hazırlanmasına karar verilene kadar sürdü.

AY: SAFER

S.39: Ayın beşinde Emir Esenboğa, Timurlenk ile ilgili haberleri incelemek üzere yola çıktı.

On dördünde Halep'ten, nâibin ve Esenboğa'nın mektuplarını içeren posta geldi. Mektupların içeriği, "Timurlenk'in Behisni şehrini ele geçirdikten sonra, şehrin kalesine de saldırarak kaleyi kuşattığı, askerlerinin de Antep'e ulaştığı" şeklinde idi. [Bunun üzerine] Sefer hareketi başladı.

AY: REBÎ'-ÜL-EVVEL

S.39: Ayın üçünde, sefer[e çıkacak] öncü kuvvetler de katıldı ve ordu teyakkuz durumuna geçirildi. Çünkü Esenboğa'dan Timurlenk'in Halep yakınlarındaki Bezaa'ya saldırdığını bildiren posta gelmişti. Trablus nâibi 700 atısıyla Timurlenk'in 3.000 civarındaki öncü kuvveti ile savaştı. İki taraf önce ok atışıp sonra vuruştular ve Tatarlardan dört kişi ele geçirildi. Daha sonra iki taraf da mevzilerine çekildiler. Bu dört kişi Halep şehrinin kapılarına asıldı, (S.40) Dımaşk'ta ise mahalle ve nahiye sakinleri

hemen bir meydanda toplandılar. Hilafet sancakları taşıyıp, kılıçlarını çekerek nâibin huzurunda gösteri yaptılar ve daha sonra dağıldılar. Ayın üçünde, kadılar büyük bir kalabalığa seslenerek, onları Timurlenk'e karşı savaşa davet edip, halkı Timurlenk'e karşı tahrik ettiler. Nâib de iki Onluk'a meydana geçit resmi yaptırdı ve bostanlar ile evlere vergi koydu. Emir Esenboğa ayın yedisinde askerleri ve diğerlerini Timurlenk ile savaşa hazırlamak için Kahire'den geldi. Sultan'ın mektubu da camide okundu. Ayın dokuzunda ise evlere ve diğerlerine zorunlu kılınan verginin alınmayacağı duyuruldu

Ayın dokuzunda Timurlenk'in elçisi, kendisinin şeyhlere, kadılara ve emirlere yazmış olduğu şu mektup ile geldi: "Geçen sene Irak'a geldik ve Rahbe'de öldürülen elçilerimizin intikamını almak istiyorduk. Sonra Hindistan'a döndük. Çünkü orada fesad işlendiğini duymuştuk. Allah da bizi orada muzaffer kıldı. Daha sonra ise ez-Zâhir'in ölümünü duyarak geri döndük ve Gürcistan'a saldırdık. Bu çocuğun –Bâyezid b. Osman- edepsizliğini haber alınca da onun kulağını çekmeye niyetlendik. Sizin de duyduğunuz gibi Sivas ve ülkesinin diğer bölgelerindeki olanları yaptık. Daha sonra ise Mısır'da sikke bastırıp hutbede ismimizi okutmak için Mısır'a yöneldik. Mısır'da sultanı tayin ettikten sonra da geri döneceğiz. Ayrıca Atlamış'ın da gönderilerek Malatya'da, Halep'te veya Dımaşk'ta bize teslim edilmesini istiyoruz. Aksi taktirde Suriye halkı ve diğerlerinin akan kanı onların boynuna olacaktır". Safed nâibi ayın on dördünde, talep edilen askerler de ayın on beşinde yola çıktılar.

Ayrıca Timurlenk'in Behisni'ye saldırdığı haberi Halep'ten geldi ve Dımaşk halkı şehirden göç etmeye başladı. Ama nâib buna engel oldu. Berze nâibi ayın yirmi ikisinde Halep'e doğru yola çıktı ve Trablus nâibi ile yolda bir araya geldiler.

Timurlenk'in Halep şehrini aldığı da haberlerden birisiydi. Timurlenk Antep'e saldırdığı zaman Halep nâibi Demirtaş'a, Halep nâibliğinde kalacağı vaadinde bulunarak kendisine, Dımaşk nâibi Sudun'u yakalamasını emretti. Demirtaş ise Timur'un elçisi kendisine geldiği zaman onu, Halep'e gelmiş olan Suriye nâiblerine arz etti. Bu nâibler: Dımaşk nâibi Sudun, Trablus nâibi Şeyh el-Mahmudî, Hama nâibi Dokmak, (S.41) Safed nâibi Altınboğa el-Osmanî, Gazze nâibi Ömer b. et-Tahan idiler. Bunlar, şehirlerinin askerleriyle birlikte gelmişlerdi ve Halep'te toplanan bu atlıların sayısı 3000 civarında idi. Bunlardan 800 tanesi de Dımaşk askeri idi. Ancak her kafadan

bir ses çıkmakta ve çelişkili görüşler ileri sürülmekteydi. Timurlenk'in elçisi, Demirtaş'a Timurlenk'in mektubunu ulaştırınca Demirtaş, Dımaşk nâibi Sudun'un yakalanma isteğine kızdı. Elçi de kendisine: "Emirimiz Timur, sen onunla mektuplaşmadan gelmedi. Sen kendisini Halep'e saldırması için davet ettin ve bu memleketlerde Halep'i müdafaa edecek kimsenin olmadığını bildirdin" dedi. Demirtaş bu sözler üzerine çok sinirlenerek elçinin üzerine yürüdü ve ona vurdu. Daha sonra da elçinin boynunu vurdurdu. Elçinin bu sözlerinin Timurlenk'in sözleri ve hilesi olup askerlerin içinde yayılmasını amaçladığı söylenmektedir. Timur Rebî'-ül-evvel ayının dokuzu Perşembe günü Halep dışındaki iki dağa geldi. Cuma günü de harekete geçerek Halep surlarını kuşattı. Bu iki gün içinde Halepliler ile Timurlenk arasında savaşlar oldu.

Ayın on biri Cumartesi günü güneş doğduğu zaman askerleriyle beraber Suriye nâibleri ve bütün Halep halkı şehrin sırtlarına çıktılar ve savaş için hazırlandılar. Dımaşk nâibi Sudun sağ kanatta, Demirtaş sol kanatta ve diğerleri ortada yerlerini aldılar. En önde ise Halep halkı geliyordu. Timur gökyüzünü kaplayan ordusuyla harekete geçti. Trablus nâibi Emir Şeyh sebat gösterdi, o ve Dımaşk nâibi Sudun çetinçe savaştılar. Atlılardan ise Aynal el-Yusufi'nin kardeşi Emir İzzeddin Özdemir ve oğlu Yeşbek b. Özdemir öne çıktılar ve büyük bir riske girdiler. Özdemir ve kardeşi öyle bir cesaret gösterdiler ki, herkes onlara hayran kaldı. İkisi de çetinçe savaştılar ama Özdemir öldürüldü ve kendisinden haber alınamadı. Yeşbek ise birçok yerinden yaralandı; bedeni dışında sadece başından 30 kılıç darbesi aldı ve ölümlerine atıldı. Daha sonra da alınıp Timurlenk'e götürüldü.

Bir saat geçmeden askerler şehre doğru kaçtılar. Timur'un adamları peşlerine düştüler ve izdihamda şehre giremeyen halktan bir kısmı atların ayakları altında helâk oldu. Çünkü bütün Halep halkı, çocuklar ve kadınlar da dahil olmak üzere dışarı çıkmıştı. Bu yüzden de halk şehrin kapısından içeri girmek isterken izdiham oldu ve birbirlerini ezdiler. Hatta cesetler insan boyuna ulaştı ve [geride] kalanlar da cesetlerin üzerinden geçmek zorunda kaldılar.

Nâibler ve halktan bir çoğu Halep kalesine çıktılar. Halep halkı daha önce mallarını kaleye nakletmişlerdi. Timurlenk'in askerleri şehre girdi ve şehri ateşe

verdiler. Askerler şehirde yağmada bulunuyor, insanları esir ediyor ve öldürüyorlardı. Şehirdeki kadınlar merkez camide ve diğer camilerde toplandılar. (S.42) Timur'un adamları kadınlara meyledip onları iplerle bağladılar, çocukları kılıçtan geçirdiler ve tüm şehri ateşe verip yaktılar. Bakirelerin bekaretlerini orta yerde ve utanmadan bozuyorlardı. Hatta askerlerden her biri bir bakireyi tutarak camide ırzına geçiyor; bunu da çoğu arkadaşının ve Halep halkının önünde yapıyordu. Kızların kardeşleri ve babaları da olaya şahid oluyor ama kendi dertlerinden hiçbir şey yapamıyorlardı.

Öldürme çoğaldı, cami ve yollar cesetlerle doldu. Bu şiddet, Cumartesi kuşluk vaktinden Salı günü ortalarına kadar devam etti. Bu arada kaleye birçok yerden gedik açıldı, hendeği ise su dolduruldu. Yalnızca kalenin alınması kaldığı zaman nâibler aman diledi ve Demirtaş Timur'un yanına indi. Timurlenk Demirtaş'a hil'at giydirip aman verdi. Nâiblere de hil'at vererek kendilerine Demirtaş ile birçok techizât gönderdi. Nâiblerin hepsi yanındakilerle beraber kaleden çıkarıldılar ve ikişer ikişer zincirlenip Timurlenk'in huzuruna getirildiler. Timur onları azarlayarak her birini bir adamına teslim etti. Halep'in kadınları da Timurlenk'e esir olarak getirildi. Timur getirilen malları emirlerine dağıttı ve Halep'te bir ay kaldı. Köyler sınırsız talan edilip ağaçlar kesildi ve evler yıkıldı. Halep ve çevresi öldürmelerden dolayı bomboş kaldı ve ölümlerden bir yatak haline dönüştü. Öyle ki, ölümlerden ayak basacak yer bulunamıyordu. Kafalardan birçok minareler yapıldı. Bunların yüksekliği yaklaşık 10 zira', çevresi ise 20 zira' idi. Oradaki insan kafasının sayısı tahmini olarak 20.000'den fazla idi ve gelen geçen görsün diye de yüzleri dışarıya çevrilmişti.

Timur daha sonra Halep'ten ayrıldı, ama şehir tamamen harap olmuş; şehirde yaşayan kimsecikler kalmamıştı. Şehirde ezan okunmuyor ve namaz kılınmıyordu. Yangınlardan dolayı harap, toz duman ve bomboş olmuş olan şehre akbabalardan başka bir şey uğramıyordu.

Halep'in [Timur tarafından] alındığı haberi Dımaşk'a ulaşınca insanlara, şehirde toplanıp düşmana karşı hazırlık yapmaları duyuruldu. İnsanlar paniğe kapıldı, gürültü ve ağlamaları arşa yükseldi. Halk Çarşamba gününün ortalarından itibaren şehre girmeye başlarken, şehrin ileri gelenleri de şehri nasıl koruyacaklarını görüşmek üzere toplandılar.

Ayın on yedisinde Hama'dan, hezimete uğramış olanlar geldi ve şehirdeki korku iyice arttı. İnsanlar kaçmayı düşündü ama bundan men edildiler ve "Kim kaçarsa, onun mallarının yağmalanacağı" duyuruldu.

Ayın on sekizinde, düşman tâifesinin Halep'e girdiği haberi geldi. Dımaşk şehri takviye edildi ve halk surlar üzerine çıkıp hazırlandı. Bu arada mancınıklar da kale üzerine kurulup hazır hale getirildi.

S.43: Ayın yirmi ikisinde, Halep kalesinin düştüğü ve Timur'un elçilerinin Dımaşk'ı teslim almaya geldiği haberi ulaştı. Nâibü'l-gaybe firar etmeyi düşündü ama halk onu çirkin bir şekilde geri çevirdi. İnsanlar dalgalandı ve [şehirden] çekilmek üzere toplandılar. Bu arada kadınlar ve çocuklar da imdat diye bağıyorlardı ve o gün çok kötü bir gündü. Ertesi gün kimsenin silahını kınından çıkarmaması ve şehrin Timur'a teslim edileceği duyuruldu. Kalenin nâibi ise savaş için hazırlık yapılmasını istedi ama halk kendisine karşı çıktı.

Ayın yirmi beşinde, Suriye nâiblerinin hezimete uğradığı ve Timurlenk'in Halep'i alıp kalesini de kuşattığı haberi geldi. Bu haberci tutuklanarak hapsedildi. Seferin îâşesini karşılamak için girişimler başladı ve her memlûke 3400 dirhem verildi. Bu haberi incelemek için Emir Sudun, Zâde'den yola çıkarken Emir Aynal da ayın yirmi dokuzu Çarşamba gecesini devesine binip hızla yol aldı.

Bu ay içerisinde Hama da [Timurlular tarafından] alındı. Timurlenk'in oğlu Mirza Şah ayın on dördü Salı sabahı şehre saldırıp surlarını kuşattı. Şehrin dışını yağmalayarak kadınları, çocukları ve adamları esir etti. Mirza'nın askerleri alenen ve örtüsüz bir şekilde kadınlara tecavüz edip, kızların bekaretlerini bozdular. Sur dışındaki her şeyi de tahrip ettiler. Surlara çekilmiş olan halk şehirde mahsur kalmıştı. Bu halde gecelediler, Çarşamba sabahı olduğunda ise şehrin kapılarından birini açtılar ve Timurlenk'in oğlu az sayıda adamı ile şehre girerek aman çağrısında bulundu. Halk kendisine çeşitli yiyecekler sundu ve Mirza bunları kabul etti. Mirza, adamlarından birini Hama'da bırakmayı isteyince kendisine âyanların şehirden gittiği söylendi. Bunun üzerine Mirza Şah ordugâhına döndü ve orada geceledi. Perşembe günü şehre tekrar gelip halka güvence vaat ederek oradan ayrıldı. Bununla birlikte kaleyi ele geçirememişti.

Cuma gecesı kaledekiler şehre inip Mirza Şah'ın şehirde bıraktığı adamlardan ikisini öldürdüler. Buna kızan Mirza şehri ateşe verdi, adamları da şehre saldırarak katl ve yağma edip, esir aldılar. Böylece Hama şehri de Halep gibi kapkara, toz duman ve bomboş oldu.

S.44: Bu ay içerisinde Şeyhü'l-İslâm Serâceddin Ömer Belkînî, Başkadılar, Hâcibü'l-hüccâb Emir Akbay ve Hâcib Emir Mübarek Şah harekete geçtiler. Onların huzurunda halka fetva okunup, halk cihada çağrıldı. Bu fetva şöyle idi: “Allah yolunda, büyük düşmanımız Timur'a karşı cihada! Çünkü o şehirleri aldı, Halep'e geldi ve annelerinin kucağındaki çocukları öldürdü. Evleri, mescidleri, camileri yıkıp hayvanlara ahır yaptı ve şimdi de size yöneldi. Şehirlerinizi tahrip edip adamlarınızı ve çocuklarınızı öldürüyor, haremlerinizi esir ediyor”.

Halkın yılgınlığı arttı, çığlıkları yükseldi ve feryadı çoğaldı. O gün çok kötü bir gündü.

AY: REBÎ'-ÜL-ÂHİR

Ayın üçünde Hâcib Esenboğa es-Seyfî geldi ve Timurlenk'in Halep şehri ile kalesini Demirtaş'la anlaşarak aldığı ve Demirtaş'ı önce tutuklayıp, sonra da serbest bıraktığı haberini verdi. Halep halkının üzerine gelen belayı anlattı ve Dımaşk'ın Nâibü'l-gaybesi'ne halkın şehirden kolaylıkla çıkmalarını sağlamasını söyledi.

S.45: Ayın beşinde halka askerlerine, Emir Temrâz'ın evinde geçit resmi için toplanmaları duyuruldu ve geç kalınmaması için uyarıldılar. Kuzey ve Güney Mısır'daki bölgelere, köylerdeki halka askerlerinin en kuvvetlilerinin toplanması ve Arap kabilelerinin Timurlenk'in elinde olan Halep'e sefer için hazırlanmalarını bildiren posta çıkarıldı.

On ikisinde Dımaşk'a, Timur'un askerlerinin Hıms yakınlarına geldiklerine dair haber geldi ve halk tedirgin oldu. Hazırlıklar başlatıldı ve halk mallarını kaleye kaçırdı. Halep nâibi Demirtaş'ın, Timur'dan kaçarak ayın yirmi ikisi Cumartesi günü Dımaşk'a gelmesi üzerine halkın bir kısmı korkuya kapıldı. Demirtaş, Sultan ile görüşmek üzere yola çıktı ve ertesi günü Ba'lebek ve çevresinden korkuya kapılmış halk, kadınları ve hayvanları ile geldiler. Çünkü Timur onların üzerine doğru

ilerlemekteydi. Ayın yirmi sekizi Çarşamba gecesini Dimaşk halkının çoğu şehirden ayrıldı.

AY: CEMÂZİ-EL-EVVEL

S.46: Ayın ikisinde Sultan'dan posta geldi. Sultan kendisine Trablus ümerasından beş kişinin Nâibü'l-gaybe Esendemir'in şunu içeren mektubunu getirdiklerini bildiriyordu: "Ahmed b. Ramazan et-Türkmanî, Sâhib-i Baz'ın oğlu ve Şehrî'nin oğulları Halep'e yürüyerek şehri ele geçirmişler ve şehirdeki Timurlenk'in 3000'den fazla atlı adamını öldürmüşler. Bu arada Selime? (سليمة) yakınlarında bulunan Timur da Trablus'a asker göndermiş ve köylüler de bu askerlere saldırmışlar. Askerler geçide girdiği sırada köylüler arkadaki askerleri taş ile öldürmüşler. Moğol emirlerinden beş tanesi teslim olmuş ve Timur'un askerlerinin yarısının Sultan'a itaat etme niyetinde olduklarını haber vermişler. Ayrıca Kıbrıs sâhibi ile veziri İbrahim Kurri'nin ve Magosa sâhibinin Timur ile savaşmak için gemilerini hazırlamak üzere haber beklediklerine dair mektupları da ulaşmış idi".

Ayın üçünde Dimaşk köylerinin halkı, Timurlenk'in adamlarından bir kısmının Sanameyn civarına gelmesinden dolayı korkuya kapıldılar.

S. 47: Ayın altısında Sultan, Dimaşk'a askerleri ile vardığı zaman Timurlenk de Bekaa'ya ulaşmıştı.

Ayın onunda bazı askerler Timurlular ile vuruştular.

Ayın on beşi Cumartesi günü Timurlenk Katna'ya geldi. Askerleri her yeri doldurdu ve onlardan bir kısmı [Memlûk] askerlerine saldırarak onlarla savaştilar. Sultan, ayın on sekizi Salı günü Dimaşk'tan Yelboğa tepesine geldi. Az sonra çarpışma oldu ve ordusunun sol kolu hezimete uğradı. Evlad-ı Gazavî yenildi ve diğerleri de Havran nahiyesine gitti, bir kısmı da yaralandı. Timurlenk Dimaşk'ı almak için çok şiddetli bir saldırı yaptı ama Sultan'ın askerleri tarafından geri püskürtüldü.

Ayın yirmi ikisinde Sultan'dan, ayın altısı Perşembe günü Suriye'ye girdiğini, ayın sekizi Cumartesi gününe kadar kalede kalıp ardından da şehrin eteğindeki, Yelboğa tepesi yakınında bulunan ordugâhına giderek öğle vaktinde Cebelü's-selc yönünden 1000 atlı civarında Timur'un öncü kuvvetinin geldiğini ve Sultan'ın askerlerinden 100

atlının onları yenerek bir kısmını da öldürdüğünü, (S.48) aynı gece Timurlulardan birkaç kişinin Sultan'ın itaatına girerek Timur'un, Bekaa el-Azizî'ye saldırdığını bildirdiklerini ve "Tetikte olun [çünkü] Timur birçok hile ve tuzağa sâhiptir" diye de uyarı da bulduklarını, bunun üzerine de dağ kalelerindeki habercilerin üç gün tetikte beklediklerini bildiren posta geldi.

S.48: Ayın yirmi beşinde Sultan'dan posta geldi. Seyhü'l-İslâm Emir Temrâz el-Belkînî ile oğlu Kazasker Celaleddin Abdurrahman ve âyanlardan Kahire'de kalmış olanlar davet edilerek kendilerine Sultan'ın mektubu okundu. Sultan, mektubunda şunları bildiriyordu: "Ayın altısında Dımaşka geldik ve ayın sekizinde Timurlenk'in adamlarından bir topluluk ile savaştık. Bu savaşta Mirza Şah b. Timur ile kayınpederi Nureddin öldürüldü. Ayrıca Kara Yülük b. Turalî et-Türkmanî'yi de öldürdük. Timurlenk'in ordusunun sol kol komutanı ve kızının oğlu olan Sultan Hüseyin Bahadır beraberinde büyük bir toplulukla ayın on üçünde bize itaate geldi ve ona hil'at giydirdi, altından eyeri ve altın işlemeli gâşiyesi olan bir ata bindirdik. Ardından da Dımaşk'taki bir misafirhaneye gönderdik. Timur Cebelü's-selc eteklerine kondu ve birkaç kez barış talebinde bulundu ama ona cevap vermedik. Çünkü o şu an bizim avucumuzda sayılır. Biz kendisi ile işi uzatıyoruz ki, o tutukladığı emirlerimizi gönderecek ve bizden aldığı Halep ve diğer şehirleri geri verecek. Emir Nuayr itaatimize girerek Kadra ve Damir'e geldi. Emir Şehabeddin Ahmed b. eş-Şeyh, Ağvar'a yöneldi ve orada birçok asker topladı. Bu askerlerin arasında İsa b. Fazl -Ali ailesinin emiri-, Benî Mehdî'nin emiri, Harise arabalarının emiri, İbn Kaan ve el-Gazzavî vardı. Daha sonra Timurlulardan 2000'den fazla atıyla karşılaştılar, onlarla savaşarak bir çoğunu öldürdüler ve onlardan çok miktarda altın ve inci ele geçirdiler. Ayrıca Timur'un adamlarının 3000'den fazlası da soğuktan öldü".

AY: CEMÂZİ-EL-ÂHİR

S.49: Bu ayın ilk günü emirlerden bazılarının Sultan ile ters düştüğü, Sultan'ın Mısır'a döndüğü ve insanların bu konuya çok fazla kafa yordukları haberi geldi. Sultan ile ilgili olarak gelen bir diğer haber de şöyle idi: Timurlenk, Sultan'a ve emirlere sulh talebinde bulunarak adamlarından Atlamış kendisine yollandığı takdirde, kendisi de yanında memlûklerden ve emirlerden esir bulunanları göndereceğini söyledi. Fakat buna

cevap verilmedi. Daha önce bahsi geçtiği gibi Timur'un adamlarıyla Sultan'ın askerleri arasında Cemâzi-el-evvel ayının sekizi Cumartesi günü muharebe oldu. Daha sonra ikinci bir çarpışma ayın on biri Salı günü oldu ve her defasında Timur sulh talebinde bulundu ama kendisine cevap verilmedi.

S.50: Dımaşk'a gelince, Sultan'ın hezimetinden sonra orada Cuma sabahı olduğunda halktaki görüş Timur ile savaşmak yönündeydi ve şehrin surlarına çıkılıp cihad çağrısında bulunuldu. Timur'un adamları çok büyük bir orduyla üzerlerine geldi; halk surların üzerinden onlarla savaştı ve onları geri püskürttü. 1.000 civarında Timurlu askeri öldürerek kafalarını şehre soktular ve birçok da at ele geçirdiler. Bu arada Timur tarafından 2 adam gelip surlar üzerindeki insanlara şu çağrıda bulundular: "Emir [Timur] sulh istiyor, akıllı bir adam gönderin ki, biz de onunla bu konuyu konuşalım". Halk, Kadı'l-kudat Takiyuddin İbrahim b. Muhammed b. Muflih el-Hanbelî'yi seçti. İbn Muflih el-Hanbelî surlardan aşağı inerek Timur'la görüştü ve Dımaşk'a geri döndü. Timurlenk, kendisiyle nazikçe konuşarak onu kandırdı ve (S.51) kendisine şöyle dedi: "Bu şehir peygamberler şehridir, ben de çocuklarımın sadakası olarak bu şehri Allah Resûlü'ne (S.A.V.) bağışlıyorum". İbn Muflih bu sözlere inanıp Timurlenk'e medh-ü senâlar yağdırarak halkın savaş azmini gevşetti ve onları savaştan vazgeçirdi. Halkın bir kısmı ona inanırken bir kısmı da karşı çıkarak kendisine: "Biz savaştan geri dönmeyiz" dediler. Cumartesi gecesini bu şekilde geçirdiler, sabah olunca da İbn Muflih'in görüşü ağır bastı ve sulh yapmaya karar vererek, buna muhalefet edenin öldürüleceğini söylediler.

Bu arada Timurlenk'in elçisi şehrin surlarına gelip *dokuzât* talep etti. Bu, Timur'un bir şehri barış yoluyla aldığı zaman âdet olarak kendisine şehir halkından yiyecek, içecek, binecek hayvan ve elbise türlerinden dokuzar tane getirilmesini talep etmesidir. Bizdeki *tis'aya* [dokuz] onların dilinde dokuz deniliyor. İbn Muflih çabuk davranarak kadılardan, fukahadan ve tüccarlardan *dokuzâtın* hemen Timur'a götürülmesini istedi. Onlar da *dokuzâtı* hazırlamaya başlayarak tamamladılar ve ardından da Babü'n-Nâsır'a, buradan Timurlenk'e çıkarmak için geldiler. Ama kalenin nâibi kendilerine engel oldu ve "Şehri üzerinize yakarım" diyerek onları tehdit etti. Fakat nâibi dinlemeyerek Babü'n-Nâsır'ı terk edip şehrin başka bir tarafına gittiler ve

dokuzâtı surdan aşağı indirdiler. İbn Muflih beraberinde âyanlardan ve diğerlerinden bir çoğu olduğu halde aşağı indi ve hep beraber Timurlenk'in ordugâhına gittiler. Pazar gecesini orada geçirdiler ve Pazar sabahı geri döndüler. Timur onlarla Kadı'l-kudatlar, Vezir, Müstehricü'l- emvâl ve bunun gibi kimseler arasından birkaç kişiye vazife verme konusunda anlaştı. Yanlarında ferman –içinde dokuz satır bulunan bir kağıt- vardı ki, bu ferman Dımaşk halkının ve özellikle ailelerinin amanını içeriyordu. Bu ferman Benî Ümeyye Camii'nin minberinden okundu ve şehrin kapılarından sadece Babü's-sagir açıldı. Timurlenk'in emirlerinden biri gelerek, şehre giren çıkanı kontrol etmek için buraya oturdu. İbn Muflih ve beraberindekiler, Timur'un iyiliklerini çokça anlatarak kendisinin faziletlerini yaydılar ve halkı Timur'a itaat etmeye ve onu kabullenmeye davet ettiler. Ayrıca halkı, toplanmasına karar verilen 1.000.000 dinarlık malı hep beraber toplamaları için ikna ettiler ve bu mal tüm halkın üzerine farz kılındı. Halk hiç sıkıntı çekmeden bunu getirdi, çünkü halkın malı çoktu. Bu mal toplanınca İbn Muflih ve arkadaşları onu alıp Timur'a götürdüler ve huzuruna koydular. Timur bunu görünce çok kızdı ve bu mala razı olmayarak İbn Muflih ile beraberindeki kişilerin huzurundan kovulmalarını emretti. Bu emir yerine getirildi ve başlarına bir vekil atandı. Ardından da 1.000 tümen getirmeleri istendi. Tümen, 10.000 altın dinara eşdeğer bir ibare idi ama dinarın onlardaki fiyatı değişiyordu. Yani bunun toplam değeri 10.000.000 dinar ediyordu. İbn Muflih ve beraberindekiler de bu miktarı kabul ederek şehre döndüler ve bu parayı halkın üzerine zorunlu kıldılar. Dımaşk meskenlerinin hepsinin 3 aylık ücretlerini topladılar. Kadın-erkek, büyük-küçük, hür-köle her insan başına 10 dirhem koydular. Tüm vakıfların başındaki mübaşirleri de ödemeyle yükümlü kıldılar. Benî Ümeyye Camii'nin vakıflarından da 1.000 dirhem alındı. Diğer camiler, mescidler, medreseler, mezarlıklar, (S.52) kervansaraylar ve zaviyelerin vakıflarından da alabileceklerini aldılar. İnsanlar bu malı toplarken büyük sıkıntıya girdiler. Bir çoğu dayakla cezalandırıldı, herkes kendi derdiyle meşgul olmaya başladı, fiyatlar yükseldi ve azık bulmak çok zorlaştı. Buğdayın müsüdü, yani 4 kadehi, 40 gümüş dirheme yükseldi.

Dımaşk'ta Cuma namazı ve cemaatle namaz kılmak yasaklandı. Yalnızca iki defa Cuma namazı kılındı. Bunlardan ilki Cemâzi-el-âhir ayının onunda idi ve hatip Benî Ümeyye Camii'nde Sultan Mahmud ve veliahdı, Emir Timur Gürgân'ın oğlu, için

dua etti. Ardından da insanlar kendi dertleriyle uğraşmaktan ne din ne de dünya ile ilgilenebildiler. Bu arada Timurlenk'in emirlerinden Şah Melik, Benî Ümeyye Camii'ne adamlarıyla beraber gelerek kendisinin Dımaşk nâibi olduğunu iddia etti ve camide bulunan yaygılar, hasırlar ile örtü namına ne varsa bunları toplayarak caminin şerefelerini kapattı. Bunun üzerine az sayıda insan caminin kuzey tarafında Cuma namazını kıldı. İnsanlar Şah Melik'in adamlarının camide zar oynadıklarını ve tambur çaldıklarını gördüler. İki Cuma'dan sonra camide Cuma namazı kılmak yasaklandı. Bundan sonra bir grup insan Cuma namazını Sümeysatiyye tekkesinde kıldılar. Bütün cami ve mescidler tatil edilerek ezan okunup, namaz kılınması yasaklandı. Ayrıca çarşı-pazar iptal edilip, parası Timur'a gidecek şeyler dışında hiçbir şeyin satılmasına izin verilmedi.

Halkın sıkıntısı iyice arttı. Timur'un adamları dirhem ve dinar dışında hiçbir şey almıyorlar, hatta fulûs da kabul etmiyorlardı. Fulûsun değeri düşmüş, yani beş dirhemlik fulûsun değeri sadece bir dirhem olmuştu.

Tüm bunlar olurken kalenin nâibi kaleyi Timur'a karşı savunmaktaydı. Timur kaleyi kuşatmış, [Benî Ümeyye] Camii ile kale arasındaki yerler yangınlardan ve diğer sebeplerden dolayı harap olmuştu. Daha sonra nâib, tam yirmi dokuz gün sonra teslim oldu. 1.000 tümen olarak belirlenen mal tamamlanınca Timur'a götürüldü, Timur İbn Muflih ve adamlarına şöyle dedi: "Bu mal, bizim hesabımıza göre 3.000 dinar değerindedir ve geriye 7.000 dinar daha kaldı. Sizin bunu getirmekten aciz olduğunuz aşikârdır". Öyle ki, Timur kendisine *dokuzât* getirildiği zaman, istediği 1.000.000 dinarlık ilk vergiyi belirlediğinde İbn Muflih ve adamlarına bunun sadece şehir halkının vergisi olduğunu söylemişti. Çünkü Mısır askerlerinin geride bıraktığı mal, silah, binek hayvanı vesaire onlara ait olmayıp, bunlar zâten Timur'un malı sayılıyordu. Dımaşk halkı ise Mısırlıların bu mallarını da Timur'a götürmüşlerdi. Bu arada insanlar birbirleri hakkında öyle çirkin şikayetlerde bulundular ki, bu yüzden bu malların hepsi Timur'a gitti. Timur, Mısırlıların mallarının hepsini ele geçirdiğini anlayınca, (S. 53) daha önce Timur'un korkusundan Dımaşk'a kaçmış olan tüccarlar ve diğerlerinin mallarının da getirilmesini istedi. Çünkü daha önce Dımaşk'tan çok sayıda insan kaçmıştı. Hemen onların mallarını da getirdiler. Dımaşk halkı âdetleri olduğu üzere şu kimsede şu mal bu

kimsede bu mal var diye iftiraya başladılar ve böylece o malların da hepsini getirmek zorunda kaldılar. Bu malların tümü Timur'a getirildikten sonra Timur, şehirde at, katır, eşek ve deve cinsinden ne varsa hepsinin getirilmesini de istedi. Şehirdeki tüm hayvanlar da getirildi ve şehirde hiç hayvan kalmadı. Ardından büyük-küçük ne kadar silah varsa hepsinin getirilmesini istedi, halk onları da getirdi. İnsanlar gene birbirlerinde bulunan malları şikayet ettiler ve böylece şehirde hiç silah kalmadı. Bu iki defa mal getirildikten ve İbn Muflih ile adamlarına siz bu malları getirmekten aciz kaldınız suçlaması yapıldıktan sonra, İbn Muflih ve adamları tutuklandı. Timur onlara "Bana Dımaşk'ın bütün planlarını, sokaklarını ve mahallelerini çizip getirin" dedi. İsteği yerine getirilince de bu planları emirlerine dağıtarak şehri kendilerine taksim etti. Emirler şehre yöneldiler, her emir kendine taksim edilen kısma gelerek oradaki insanları çağırıp onlardan yeniden mal istediler. Derken insanlar evlerinin kapısında en çirkin şekilde durduruluyor, gücünün yetmediği bir miktarda mal isteniyor, bunu getirmekte azıcık duraksayınca da çeşit çeşit işkence yapılıyordu. Yani kendini kaybedene kadar dövülüyor, azaları sıkıştırılıyor, ateşte yürütülüyor, ters asılıyor, elleri ve ayakları bağlanıp bez parçasına yumuşak toprak doldurularak bununla burunları kapatılıyordu. [Az sonra] kendine gelince de aynı işkenceler tekrarlanıyordu. Bununla da kalınmayıp hanımları, kızları, çocukları tutularak, o emirin adamlarına taksim ediliyordu. İşkence edilen bu kişi, hanımının ırzına geçildiğini gözleri ile görüyor, kızının bekaretinin bozulmasına ve evladına livata yapılmasına da aynı şekilde şahit oluyordu. İşkence edilen kişi acıdan bağırırken, kızları ve çocukları da kendine yapılan o çirkin muamelelerden dolayı çığlık atıyordu. Tüm bunları, gece-gündüz, utanılmadan ve apaçık bir şekilde yapmaya devam ediyorlardı. Kadın, kız ve çocuklardan ihtiyaçlarını giderince de o malı tekrar istiyorlar ve çeşit çeşit işkence uyguluyorlardı. Bu arada [bekareti bozulanların] bacaklarının arasından da kanlar geliyordu. Oradaki bazı insanlara da şöyle işkence ediliyordu: İşkence eden kendi kafasına bir ip bağlayıp [ipin diğer] ucunu işkence ettiği kişinin kafasına bağlayarak döndürüyor; tabi ki, döndükçe de ip kısalıyordu. Bazılarının da iki omuzuna ip bağlanıyor, koltuk altından arkaya uzatılan bu ipin ucuna asa takılıyor ve bu asa çevriliyordu; böylece işkence edilenin iki omuzu yerinden çıkıyordu. Bazılarının da baş parmakları sırtının arka tarafından birbirine bağlanıyor, sırt üstü yatırılıp burnuna kül basılıyor, ardından da baş parmaklarından

tavana asılıp altından ateş yakılıyordu. Bu insan bazen ateşe düşüyor ve ateşten alınıp kendisine gelmesi için kenara atılıyordu. Kendine gelince de tekrar işkence ediliyor ve ölüyor, ölünce de bırakılıyordu.

Bu şekilde 19 gün devam eden bu felaketin son günü Receb ayının yirmi sekizi Salı günü idi. Bu sürede sayılamayacak kadar insan ya işkenceden ya da açlıktan öldü.

Timurlenk'in adamları şehirde kayda değer bir şey kalmadığını anlayınca, Timurlenk'in yanına gittiler. Timur [bu sefer] şehri emirlerinin adamlarına bağışladı, onlar da Receb ayının son günü, Çarşamba gününde, kılıçları kınından çekilmiş halde ve yaya olarak şehre girdiler. (S.54) Şehirde geriye kalmış olan ne varsa yağmalayarak, Dımaşk'ın tüm kadınlarını esir edip, adamlarını ve çocuklarını beraberlerinde sürdüler. Sadece 5 yaş ve altındakileri bıraktılar. Bu insanların hepsini iplerle bağlı olarak götürdüler ve ardından şehri ateşe verdiler. Fırtınalı bir gün olduğundan dolayı da ateşler tüm şehri kapladı. Hatta alevler bulutlara degecek kadar yükseldi ve bu yangın 3 gün devam ederek Cuma günü sona erdi.

Receb ayının üçü Cumartesi günü Timur malları, erkek ve kadın esirleri alarak gitti. Timur, Dımaşk'ta 80 gün kalmış ve Dımaşk tamamen yanmış bir vaziyetteydi. Yangından Beni Ümeyye Camii'nin damları düşmüş, kapıları mahvolmuş, mermeri çatlamış ve sadece duvarları kalmıştı. Dımaşk'ın camileri, medreseleri, mezarlıkları, tüm evleri, kapalı çarşıları, pazarları, hamamları harap olmuştu. Tüm bunlar bir yıkıntı haline dönüşmüş ve sadece izleri kalmıştı. Şehirde hiç ahali kalmamış ve şehir öldürülenlerin cesetleri ile dolmuştu. Yürüyen bir tek hayvan dahi kalmamış, sadece sayıları binleri aşan çocuklar vardı; onların da bir kısmı ölmüş, bir kısmı da can veriyordu.

Mısır emirlerine ve diğerlerine gelince, bunlar Sultan'ın Dımaşk'tan ayrıldığını duyunca Sultan'a yetişmek için bölük bölük çıktılar ve aşiretler onları yakaladı, mallarını gasp ederek birçoğunu öldürdü. Timurlenk'in adamları Kadı'l-kudat Sadreddin Muhammed b. İbrahim el-Munavî eş-Safî'yi yakalayıp, üzerindeki elbiseleri çıkardılar ve Timur'un huzuruna götürdüler. El-Munavî esir olarak çok sıkıntı çekti ve bu sıkıntı Zap Suyu'nda boğulana kadar devam etti.

Kadı'l-kudat Velîyuddin Abdurrahman b. Haldûn el-Malikî de Dımaşk şehrindeydi. Sultan'ın ayrıldığını görünce surlardan inerek Timurlenk'e doğru gitti. Timurlenk kendisini hürmetle karşıladı (S.55) ve biraz yanında alıkoydu, daha sonra Mısır'a gitmesine izin verdi. İbn Haldûn da [bunun üzerine] Mısır'a gitti. Bu günlerde Dımaşk'tan ayrılanların Mısır'a girmeleri birbirini takip ediyordu. Bu kimseler açlıktan, yürümekten ve çıplaklıktan dolayı çok kötü haldeydiler. Bu arada Sultan'ın memlûklerine 1.000'er dinar ve 2 aylık câmekiyye resmedildi.

Bu ay içerisinde Emir Yelboğa es-Sâlimî'ye, kendi memleketinde olup bitenleri anlatmasına ve Timurlenk ile savaşmak için asker hazırlamasına izin verildi. Bunun üzerine o da para toplamaya başladı ve Mısır'ın geri kalan bölgelerine de vergi koydu.

S.56: Ayın yirmi birinde Kadı'l-kudat Muvaffakuddin Ahmed b. Nasrullah el-Hanbelî Suriye'den çok kötü bir halde geldi. Dımaşk Kadı'l-kudat'ı Alaaddin Ali b. Ebi el-Bekâî eş-Şafîî de geldi. Ayrıca Sultan'ın memlûklerinden birisinin eliyle de Timur'un Atlamış Atlandı'yı isteyen bir mektubu geldi. Timur mektubunda, Atlamış kendisine gönderildiği takdirde yanındaki nâibleri, emirleri, askerleri, fakihleri ve Kadı'l-kudat Sadreddin el-Munavî'yi yollayacağını bildiriyordu. Bunun üzerine Atlamış, Kal'atu'l-cebel'deki hapsedildiği burçtan istendi, kendisine 5.000 dinar verildi ve Emir-i Ahur Sudun Taz'ın yanına indirildi. Kendisiyle beraber yolculuğa çıkması için de Kutlubey el-Alâî ile Emir Nâsireddin b. Sunkur Muhammed el-Üstâddar görevlendirildiler.

Aynı gün Emir-i Ahur Emir Baysak, Sultan'ın mektubu ile Timurlenk'e doğru yola çıktı.

AY: RECEB

S.57: Ayın üçünde, Halep nâibi Demirtaş'ın Timurlenk'den kurtulup Halep'i topladığı, şehri ve kalesini Timurlulardan alarak, Timurluların hepsini öldürdüğü haberi geldi.

Ayın sekizinde Emir Nuayr'ın elçisi gelerek Nuayr'ın birçok bedevî Arap toplayıp Tedmur'e konduğunu, Timurlenk'in de Dımaşk'ın yakınlarından Kutayyife'ye doğru gittiğini bildirdi.

AY: ŞABAN

S.58: Şaban ayının biri, Perşembe günü Kadı'l-kudat Vefiyuddin Abdurrahman b. Haldûn Dımaşk'tan geldi. Timurlenk kendisine Mısır'a gitmesi için izin vermiş, hatta bununla ilgili olarak kendisine bir de mektup yazmıştı. Bu mektubun üzerinde [Timur'un] kendi yazısı vardı ve sureti de şöyle idi: "Timur Gürgân". Timur, İbn Haldûn ile birlikte bir kısım insanı da kendisinin şefaatiyle serbest bırakmıştı. Bunların arasında Nazır-ı Ceyş Kadı Sadreddin Ahmed b. Kadı'l-kudat Cemaleddin Mahmud el-Kayserî de bulunmaktaydı. El-Kayserî, Sultan ile beraber [Mısır'dan] çıkanlardan ve Muvakki'ü'd-dest'ten birisi idi.

Ayın üçünde Timurlenk Dımaşk'tan askerleri ile ayrıldı. Dımaşk'ta buğday kıtlaşmış ve toprak orada kalanları doyuramaz olmuştu.

Ayın beşinde, Sultan Dımaşk'ta iken Kahire'de bulunan emirler Timur ile savaşmak üzere yola çıktılar. Bunlar: Emir-i Meclis Emir Temrâz, Hâcibü'l-hüccâb Emir Akbay, Emir Çeribaş eş-Şeyhî, Emir Teman? (تمان) Temir, Emir Somay el-Hasanî idiler. Emir Cekem ise seferden imtina etti ve emirlerin seferi de iptal edildi.

Ayın yedisinde, Trablus nâibi Emir Seyfeddin Şeyh el-Mahmudî Timurlenk'ten kaçarak geldi. Emirler onu karşılayarak kendisine altından eyeri ve altın işlemeli gâşiyesi olan atlar, kumaşlar, develer ve başka şeyler verdiler.

Ayın on dokuzunda Hama nâibi emir Dokmak el-Muhammedî, Timurlenk'ten kaçarak geldi ve o da layıkı ile nimetlendirildi.

AY: RAMAZAN

S.60: Bu ay içerisinde Müslümanların Dimyat'tan Suriye sahillerine, orada Timur'un baskınından sonra müthiş bir kıtlık ve pahalılık olduğundan dolayı satmak üzere götürmekte oldukları buğday yüklü 6 merkebe Frenklerin el koyduğu haberi geldi.

AY: Zİ-L-HİCCE

S.66: Ayın on altısında Timurlenk Bağdat'ı yıktıktan sonra şehirden ayrıldı.

S.70: Malikî Kadı'l-kudatlarından olan Burhaneddin İbrahim b. Ali et-Tâdelî, Cemâzi-el-evvel ayının on sekizi Çarşamba günü, Timurlenk'in adamları ile yapılan

savaşta öldü. Bu zât 732/1332 yılının sonlarında doğmuş, 778/1376-1377 yılında da el-Mazunî'den sonra Dımaşk kadısı olmuş, daha sonra bu görevden alınıp tekrar aynı göreve iade edilmişti. Öldüğü zaman Kadı'l-kudatlık görevinin onuncu yılında olan Burhaneddin çok güvenilir bir kimse idi.

Ayrıca Dımaşk'taki Hanbelî kadılarında Takiyuddin İbrahim b. el-Allâme Şemseddin Muhammed b. Muflih de Şaban ayında 52 yaşında öldü. Zorba Timur ile sulh yapmaya çalışan fakat bunda başarılı olamayan fakih ve vaiz İbn Muflih pek de iyi anılmamaktadır.

SENE 804/1401-1402

AY: SAFER

S.73: Ayın yirmi yedisinde Safed nâibi Emir Altınboğa el-Osmanî ile Gazze nâibi Emir Bahaeddin Ömer b. et-Tahan, Timurlenk'in esaretinden kurtulup geldiler ve Bağdat civarında Timur'dan ayrıldıklarını ifade ettiler.

AY: Zİ-L-HİCCE

S.79: Ayın sonunda, Pazartesi günü gelen haberlerden birisi de Timurlenk'in Sivas şehrine saldırdığı idi.

SENE 805/1402-1403

AY: MUHARREM

S.81: Ayın biri, Çarşamba günü doğunun hükümdârı zorba Timur Gürgân ile Anadolu hükümdârı Hondgâr Bâyezid b. Murad b. Osman arasında bir savaş oldu. Bu savaşın özeti şudur: Timur Irak'tan Anadolu'ya doğru gitti, İbn Osman da askerlerini toplayarak askerlerine Akşehir'de geçit resmi yaptırdı. Bâyezid'in askerlerinin sayısı 700.000 kadar atlı ve 300.000 yaya idi. Geçit resmi günü izdihamda 25 asker ayaklar altında ezilerek öldü. İbn Osman 15 gün boyunca Timur ile karşılaşmak için yürüdü ama Timurlenk onu kandırmak için kendisine elçi göndererek: "Sen mücâhid bir kişisin ve Allah yolunda savaşıyorsun, benim garezim de seninle savaşmak değil. Senden istediğim şey babandan ve dedenden kalan şehirler ile kanaat etmendir. Ben sadece, Sultan Ebu Said döneminde Anadolu emiri olan Emir Eretna'nın şehirlerini alacağım"

dedi. İbn Osman buna inandı ve sulha yöneldi ama Timurlenk'in Kemah'a saldırıp halkını katl ve esir, şehri de tahrip ettiğini duyana kadar ondan hiç haber alamadı. Böylece Timur'un sadece kendisini kandırıldığını anlayınca da Timur'a doğru yürümeye devam etti ve ona çok yaklaştı ama kendisini fark eden Timur hemen geri döndü. Bâyezid, Timur'un kendisinden korktuğunu zannederken, Timur Bâyezid'in arkasından, başka bir yoldan Anadolu'da tam 8 günlük bir yürüyüş ile şimdi Engüriyye⁶⁰ olarak bilinen Amuriye'ye geldi ve şehre saldırarak onu kuşattı, arkasından da ateşe verdi. Bu haber İbn Osman'a ulaşınca hemen askerini oraya sürdü ve 8 günde Timur'un üzerine geldi ama yorgun, askeri bölünmüş ve atları telef olmuş bir vaziyetteydi. Bâyezid oraya gelir gelmez, kendisinin ve askerlerinin gayet yorgun olduğunu bilen Timur, hemen, Muharrem ayının ilk günü savaşa girişince Bâyezid de savaşmaktan başka çare bulamadı. Ayın beşi Pazar günü iki taraf savaşa başladı ve sabahın ilk saatlerinden ikindiye kadar çarpıştılar. Timur, yüksek bir yerden askerlerini kontrol edip onları düzenliyordu. İki taraf da oldukça sebat gösterdi ve söylendiğine göre iki taraftan 80.000 civarında adam öldü. Bu arada Anadolu askerlerinin galibiyeti belli olmuş, hatta Timur'un askerleri kaçmaya bile niyetlenmişlerdi ama günün sonlarına doğru Timurlenk'e ait 100.000 civarında gizlenmiş bir kuvvet çıkıp gelerek Emir Süleyman b. Bâyezid b. Osman'a saldırdı ve onu yendiler. Hezimete uğrayan Süleyman askerinin üçte birini alarak babasına doğru gitti. Derken sağ kol dağıldı ve merkezdeki kuvvetler[in etrafı] çevrildi. Emir Süleyman 100.000 kişilik bir kuvvetle Bursa'ya, payitahta doğru kaçtı. Bu arada Timurlenk'in askerleri İbn Osman ve yanında dayanmakta olanları çevirerek (S.82) onları esir aldılar ve Bâyezid'i Timurlenk'e getirdiler. Tabi ki, Bâyezid'in askerleri dağılmış ve paramparça olmuştu. Eğer gece olmamış olsaydı Timur'un adamları onlardan hiçbirini sağ bırakmayacaklardı. İbn Osman Timur'a getirildiği zaman Timur onu ve oğlunu huzurunda bekletti ve daha sonra da bir adamına teslim etti. Ertesi gün Timur hezimete uğrayanların peşinden adam yolladı ve kendisine 3.000 kadar yaralı insan getirildi. Ardından Timur'un adamları Anadolu'ya dağılarak kötülük, fesad ve talan yapıp halka çeşit çeşit azap verdiler. Bursa

⁶⁰ Ankara.

şehrini yaktılar. Anadolu'da 6 ay kalarak öldürdüler, esir aldılar, yağmaladılar ve fesad ettiler. Emir Süleyman b. Bâyezid b. Osman ise İstanbul'a geçti.

AY: CEMÂZİ-EL-ÂHİR

S.86: Ayın başında Hoca Nizameddin Mesud el-Kehcanî⁶¹ Timurlenk'in mektubunu getirdi. Mektupta "Atlamış ne zaman yanına gelirse, o zaman Semerkand'a döneceğini" yazıyordu. Ayın sonunda Atlamış bırakıldı ve kendisine mal ile kumaş verilerek adı geçen elçiyle beraber hazırlanıp Cemâzi-el-âhir ayının biri, Salı günü Kahire'den Ridaniye'ye, Perşembe günü de oradan Timurlenk'e, aşağı yukarı 10 yıllık hapis hayatından sonra gitti.

S.87: Suriye nâibi Emir Şeyh Dımaşk'tan, daha önce Timur buhranı sırasında yanmış olan Daru's-saade'yi yeniden inşaa ettirdikten sonra buraya yerleşti.

AY: ŞEVVÂL

S.89: Ayın sekizinde, Sultan ez-Zâhir döneminin hâciblerinden olan Emir Olcayboğa, Malatya nâibi olmak için Dımaşk'a yola çıkarken Emir-i Ahurlardan Sermaş da Sis nâibliği için gitti. Çünkü Malatya ve Sis şehirlerini Türkmenler, Timurlenk'ten savaşarak almışlardı.

AY: Zİ-L-KA'DE

S.94: Zi-l-ka'de ayında, Timur'un fakihlerinin reisi olan Abdülcebbar öldü.

Timur'un yanında esir olan Anadolu sultanı Hondgâr Ebu Yezid b. el-Emir Murad b. el-Emir Orhan b. el-Emir Osman Zi-l-ka'de ayında öldü.

SENE 806/1403-1404

AY: MUHARREM

S.97: Ayın üçü Salı günü zorba Timurlenk'in elçileri geldi. Başlarında Mesud el-Kehcanî⁶² vardı. Hâcibler ve onların dengi olan emirler kendilerini karşıladılar.

⁶¹ Aslı el-Geccanî olan bu isim metinde el-Kehcanî olarak yazılmıştır.

⁶² Bkz. dipnot 61.

Kahire’de, yanlarında hediyeler ile birlikte, büyük bir kalabalığı yararak geçtiler. Bu hediyelerin içinde, üzerinde ayakta duran ve iki eliyle yeşil bayrak tutan bir kişinin bulunduğu 1 fil, ayrıca 1 kaplan, 2 atmaca ve elbiseler vardı. Elçiler bir eve yerleştirildiler ve ayın altısı Perşembe günü Kal’atu’l-cebel’de Sultan’ın huzuruna çıkarıldılar. Ardından tekrar bir eve yerleştirildiler ve kendilerine her gün 300 ratl kuzu eti, bir miktar kaz-tavuk ve bu gibi şeyler ile birlikte 1.000 dirhem de para veriliyordu. Bunların halk ile bir araya gelmeleri yasaklandı ve daha sonra da geri dönmelerine izin verildi.

AY: REBÎ’-ÛL-EVVEL

S.101: Bağdat hâkimi Sultan Ahmed b. Üveys’in Timur’dan kaçarak Halep’e geldiğini, yaptıklarından dolayı özür dilediğini eğer bu özürü kabul edilmediği takdirde Anadolu’ya gideceğini bildiren haber geldi.

Ayın yirmi yedisinde Timurlenk’in elçilerine sefer hil’atı giydirildi. Tablhâne emirlerinden Emir Kanıbay et-Temurboğavî’ye de hil’at giydirildi ve Halep nâibi Emir Dokmak’ı getirmeye gitti.

AY: REBÎ’-ÛL-ÂHİR

S.102: Ayın sonunda Cumartesi günü Kara Yusuf b. Kara Mehmed Dımaşk’a geldi ve Emir Şeyh tarafından Daru’s-saade’ye yerleştirildi. Ahmed b. Üveys ile savaşp ondan Bağdat’ı aldığını, ardından Timur’un kendi üzerine asker yolladığını ve onları yendiğini, bunun üzerine Timur’un ikinci kez büyük bir ordu yolladığını ve onlara mağlup olunca ailesi ile yakın adamlarını alarak Rahbe’ye geldiğini, ama orada yerleşemediğini çünkü Arapların kendisini talan ettiğini ve böylece Dımaşk’a doğru kaçtığını bildirdi.

AY: CEMÂZİ-EL-EVVEL

Ayın altısında, Bağdat hâkimi Ahmed b. Üveys Timur’dan kaçarak Dımaşk’a geldi. Emir Şeyh kendisini karşıladı ve onu yerleştirdi.

AY: RAMAZAN

S.105: Ayın dokuzunda Timurlenk'in elçisi, Sultan'ın Dımaşk'a götürdüğü hizmetçilerinden olan ve Timur'un esir aldığı et-Tavaşî Mukbil el-Işıktemurî ile beraber geldi. Ayın yirmi dokuzunda Kal'atu'l-cebel'e getirildiler.

SENE 807/1405-1406

AY: Zİ-L-HİCCE

S.133: Ayın yirmi altısında Mekke'de, Irak kafilesinin Timur'un oğlu ve askerleri eşliğinde geldiği söylentisi yayıldı. Mekke emiri Hasan b. Aclan onları karşılamaya hazırlandı. Haber incelenince Irak [Hac kafilesini getirenin] sadece zayıf hacılarla geldiği ve yanında hiç asker olmadığı görüldü. Yalnız burada sinsî bir şey vardı, çünkü bu kişiler Hac ibâdeti tamamlanıp da Mısırlıların gitmesinin ardından 1 gün daha kaldılar ve Kâbe'nin enini boyunu ölçüp, Mescid-i Haram'ın sütunları ile kapılarını saydılar. Bu arada da onlarla gelmiş ve Benî Hasan'dan olan bir kişi İbn Aclan'a gizlice şöyle dedi: "Aslında Timur bu Hac kafilesi ile birlikte 10.000 kişilik bir asker yollamaya karar vermişti ama yoldaki susuzluktan korktuğu için onları bekletti ve bunları yolun keşfi için gönderdi. Ama gelecek sene askerlerini Kâbe'nin örtüsüyle beraber yollayacak". İbn Aclan da bunu olduğu gibi Sultan'a bildirdi.

SENE 808/1405-1406

S.168: Timurlenk Gürgân b. Enes Kutluğ öldü. Kendisine Timur b. Serthanta? (سرتختنة) b. Zengi b. Sebna b. Tarım b. Tuğrul b. Kılıç b. Sunkur b. Kencek b. Tusboka b. Altan Han da deniliyordu. "Lenk" topal; "Gürgân" ise hükümdâr damadı demektir. Timur Doğu Semerkand'da Ahengeran'da Şaban ayının üçünde öldü. Tüm Irak ve Horasan'a sâhip oldu. Ayrıca Semerkand, Hindistan, Diyarbekir, Anadolu, Halep ve Dımaşk'ı da aldı. Dünyanın şehirlerini tahrip etti ve yaktı. Bağdat'ı yerle bir etti. İnsanların nimetlerini yok edip yollarını kesti. Kendisinin ilk olarak ortaya çıkışı 773/137-1372 senesinde idi.

SENE 815/1412-1413

AY: SAFER

S.322: Ayın altısında Dımaşk kalesinde müjdeler verilip Türkmen emirlerinin -Karayülük ve diğerleri- ve kale nâiblerinin Sultan'a yardıma geldikleri duyuruldu. Emir Şeyh ise ordugâhta Emirü'l-mü'minin adına halkın Timurlenk ile savaşa hazırlanmasını çünkü onların Timurlenk'in öncü kuvvetleri olduğunu duyurdu.

- SENE 821/1418-19

AY: ŞABAN

S.474: Ayın yirmi üçünde, İbn Karaman'ın Tarsus'u kuşatmayı sürdürdüğü, Kara Yusuf'un Amid'e saldırdığı ve Kara Yülük'ün kendisinden kaçarak Fırat yanındaki Necme kalesinin karşısına konduğu, Halep nâibinden de geçmek için izin istediği, [bunun üzerine] Halep halkının korkusunun artarak oradan kaçmak istediklerini, çünkü Timur'un baskını sırasında başlarına gelmiş olanların tekrarlanmasından korktukları haberi geldi.

SENE 822/1419

S.513: Evkaf Nazırı Hoca Nizameddin Mesud b. Mahmud el-Geccanî el-Acemî Cemâzi-el-evvel ayının on ikisi Çarşamba günü öldü. Dımaşk'a Acem mutasavvıfı kıyafetiyle gelerek yerleşmiş ve daha sonra Dımaşk dışındaki eş-Şeref el-A'lâ'da bulunan Geccanîye medresesinin başına geçmişti. Zorba Timurlenk Dımaşk'a geldiği zaman kendisiyle irtibat kurmuş ve kendisine bir mektup vererek Kahireye göndermişti. Zengin olarak ve durumu daha iyi bir halde Timur'a geri döndüğü zaman Timur tarafından kabul göremeyip terslenince Dımaşk'a geri dönmüş, oradan da Anadolu'ya giderek el-Emir Mehmed Beg ile irtibat kurmuş ve onun yanında yerleşmişti. Daha sonra el-Mueyyidiyye devrinde Kahireye gitmiş ve Sultan ile irtibata geçerek 821/1418 senesinde Evkaf Nâzırlığına getirilmişti.

B- İBN HACER'İN *İNBÂ' el-GUMR*'UNDAKİ KAYITLAR

1- İbn Hacer'in Hayatı, Eserleri ve *İnbâ' el-Gumr*'a Dair

Asıl adı Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Mahmud b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî el-Mısırî el-Kâhirî olan müellif 1372 yılında Mısır'da doğdu. Adı Hacer olan yedinci dedesine nisbetle İbn Hacer, Askalan'dan göç etmiş olan ailesine nisbetle de el-Askalânî olarak meşhur oldu. İbn Hacer'in babası Nureddin, zamanının meşhur bir muhaddisi idi. Küçük yaşta anne ve babasını kaybedince vasîlerinden Zekiyüddin el-Harrûbî tarafından büyütüldü. İbn Hacer el-Harrûbî ile Mekke'ye gitti ve orada 9 yaşında hafız oldu. Kahire, Mekke, Suriye, Hicaz ve Yemen'de zamanının büyük âlimlerinden hadis, fıkıh, Arap dili ve kıraat ilimlerini okudu. Pek çok hocadan ders alarak hadis, fıkıh, Arap dili, tarih ve biyografi alanlarında büyük âlimler arasındaki yerini alan İbn Hacer, 1403 yılında ilk resmî görevine Kahire'de Şeyhûniyye medresesinde hadis hocalığı ile başladı. Mısır ve Dımaşk'taki Sâlihiyye, Mahmudiyye, Mansûriyye, Cemaliyye, Baybarsiyye, Mueyyidiyye, Eşrefiyye gibi medreselerde hadis, fıkıh ve tefsir dersleri veren İbn Hacer 1408 yılından, ölümüne kadar Dâru'l-adl'de müftülük yaptı. 1423 yılında kabul ettiği Mısır Şafiî başkadılığı görevini de ölümünden birkaç ay öncesine kadar devam ettirdi. Daha birçok camide hatiplik ve vaizlik görevleri de yapmış olan İbn Hacer 22 Şubat 1449'da Kahire'de dizanteriden öldü⁶³.

Başta hadis ve tarih olmak üzere 270 civarında eser yazan İbn Hacer'in tarih ile ilgili yazmış olduğu eserler genellikle biyografiktir. Önemli eserlerinden bazıları şunlardır: Hz. Muhammed'in ashâbının hayatlarından bahseden, üzerinde tam 40 yıl çalışarak 940'tan fazla kaynak kullanmış olduğu ve 12304 kişinin hayatını içeren *el-İsâbe fî Temyîz es-Sahâbe*. Hadisçilerin biyografilerini içeren ve hadis tarihi ile hadisçiler konusunda en önemli kaynaklardan birisi olan *Tehzîb et-Tehzîb*. Hicrî VIII. yüzyılda yaşayan önemli şahısların biyografisinin verildiği, Türk tarihi ve Anadolu

⁶³ Brockelmann, *GAL.*, II, 80-82; *Suppl.*, II, 72; C. Van Arendonk, "İbn Hacerül'Askalânî", *İA.*, V/2, 735-737; M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", *TDVİA.*, XIX, 514-15; Ziyâde, *a.g.e.*, 17-20; Şeşen, *a.g.e.*, 213; Günaltay, *a.g.e.*, 358.

tarihi açısından da önemli olan *ed-Durer el-Kâmine fî A'yân el-Miet el-Sâmine*. Mısır'ın Müslümanlarca fethinden kendi zamanına kadar Mısır kadılarının biyografilerini ele aldığı ve tabakalar halinde düzenlemiş olduğu *Raf' el-Isr 'an Kuzâtı Mısır*. Gene Mısır'ın fethinden itibaren zamanına kadar Mısır'da valilik yapanların ele alındığı *el-İ'lâm bi-men Vulliyê Mısır fî'l-İslâm*⁶⁴.

Daha birçok eseri bulunan İbn Hacer'in, çalışmamızda kullanmış olduğumuz eseri *İnbâ' el-Gumr bi-Ebnâ' el-'Umr*'a gelince: İbn Hacer, 773/1371 ve 850/1446 yılları arasını kapsayan eserde, bu yıllar arasında meydana gelen ve bir çoğuna bizzât kendisinin şahit olduğu olaylar ile çeşitli vakıflar ve kuruluşlar hakkındaki bilgileri genellikle yıl, ay ve gün sırasıyla anlatmakta ve her yılın sonundaki vefeyât kısmında da o yıl vefat etmiş olan meşhur kişilerin biyografisini vermektedir. Eserin mukaddimesinde, eserini İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'si ile İbn Râfi'nin *Vefeyât*'ına zeyl olarak kaleme aldığını, 773/1371 senesinden itibaren zamanının hadiselerini yazdığını ve özellikle de kendileriyle görüşmüş olduğu ve kendisine icazet vermiş olan büyüklerinin hayatlarını bir araya getirdiğini söyleyen İbn Hacer, ayrıca nakletmiş olduğu bilgilerin bizzât kendi gördükleri, veya kendilerine başvurmuş olduğu kişilerin anlattıkları ya da güvenilir şeyhleri ile arkadaşlarının eserlerinden aldıkları olduğunu belirtmektedir. Görüştüğü kişilere örnek olarak İbn el-Furât ve İbn Dokmak'ı veren müellif ayrıca İbn Hiccî, Takîyuddin el-Fâsî, el-Makrîzî, Salâhaddin el-Akfahsî ve el-'Aynî'nin eserlerini okuduğunu da bildirmektedir⁶⁵. Eser ilk olarak Muhammed Abdulmuîd Han'ın kontrolünde Seyyid Abdullah b. Ahmed el-Alevî tarafından 1967 yılında Haydarabad'da 9 cilt halinde yayınlamış, daha sonra da Hasan Habeşî tarafından 1969-1972 yıllarında Kahire'de neşredilmiştir. Biz de çalışmamızda Hasan Habeşî tarafından 4 cilt halinde Kahire'de yayınlanmış olan diğer bir baskıyı kullandık. Bu baskının 1998 yılında yayınlanan I. cildi, 773-799/1371-1397 yıllarını kapsar. 1994 yılında yayınlanan II. cilt 800-815/1398-1413 yıllarını içine alır. 1994 yılında

⁶⁴ Brockelmann, *GAL.*, II, 81-84; *Suppl.*, II, 73-76; Arendonk, "İbn Hacerül'Askalânî", 735-737; Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", 517-30; Ziyâde, *a.g.e.*, 17-20; Şeşen, *a.g.e.*, 213-216; Günaltay, *a.g.e.*, 359.

⁶⁵ İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, I, 3-5.

yayınlanan III. cilt, 816-838/1414-1435 yıllarını kapsarken 1998 yılında yayınlanmış olan IV. cilt ise 839-850/1436-1446 yıllarını içermektedir.

2- *İnbâ' el-Gumr'*daki Kayıtlar

CİLT I

SENE 773/1371-1372

S.7: Horasan, Acem ve Doğu ülkelerinin sâhibi el-Lenk lakaplı Timur'dur ve oralarda talan ve tahripde bulunmak suretiyle bozgunculuk yapmaktadır.

S.17: Bu sene içerisinde ismi Timur -Arapça *hadîd* [demir]- olan el-Lenk b.Turagay b. Olgay el-Moğulî melik oldu. Aslı Mâverâünnehr'in meşhur şehirlerinden olan ve Semerkand ile arasında sadece bir saatlik mesafe bulunan Keş'ten idi. Annesinin ya da anneannesinin Cengiz Han'ın soyundan geldiği söylenmektedir. Zikredildiğine göre de 728/1327-1328 yılında doğmuştur.

Babası çiftçi, kendisi de şu özellikleri dışında sıradan büyümüş idi: Cesur, gözü pek, zeki, kıvrak olup tabiatında şer olan bir kimseydi. Rüştüne erip büyüdüğü zaman haram yemeye başladı ve bir keresinde koyun çalarken çobanın biri onu bacağından okla vurarak topal etti. O zamandan beri de kendisine "el-Lenk" denilmektedir. Daha sonra da kendisine bir taife katıldı ve yol kesmeye başladı.

Memleketlerinde halkın kendisine çok itimat ettiği Şemseddin El-Fahurî adında bir şeyh olduğu, Timur'un onu ziyaret ederek kendisine bir keçi hediye ettiği ve huzuruna oturup ondan, arzu ettiği şeyler için kendisine dua etmesini istediği, Şeyh'in de bunu kabul edip hacetleri için ona dua ettiği söylenmektedir. Timur bundan önce nereye gitse eli boş olarak dönmekte ve memleketleri ele geçirip insanları esir etmek istemekteydi.

S.18: Timur atlar hakkındaki bilgisiyle meşhur olmuştu. Bir gün Sultan'ın seyisi Timur'u Semerkand'a çağırıp hizmetine aldı ve Timur onun nezdinde yüksek bir değer kazandı. Kısa bir süre sonra da seyis ölünce Sultan, Timur'u onun yerine atadı. İsmi Hüseyin olan bu Sultan, Cengiz Han'ın soyundan gelmekteydi ve Herat ile Doğu

ülkesindeki diğer şehirlerin hâkimi idi. Timur, Sultan'ın hizmetinde, tabiatındaki şerden dolayı suç işlemeye olan yatkınlığı ortaya çıkana kadar kaldı. Sultan onun şer birisi olduğunu hissedince, Timur can korkusundan dolayı kaçtı ve kendisine katılan bir grup ile beraber yol kesmeye geri döndü. Sultan onun faaliyetlerini gözaltına alarak üzerine asker yolladı ve onu tutuklattı. Sultan'a getirildiği zaman Sultan'ın akrabalarından bazıları gelerek Timur'a şefaatte bulundular, Sultan da bunu kabul ederek, Timur'u kuvvetinden dolayı kendi hizmetine aldı. Timur, Sultan'ın hizmetinde Sicistan nâibi, Sultan'a isyan edene kadar kaldı. Sultan nâibin üzerine Timur'un komutasında asker yollayınca Timur nâibi yendi ve ondan çok miktarda mal ele geçirerek, maiyetindeki askerlere dağıttı. Askerlerine bu şehre ve civarına sâhip olmak cazip gelince Timur'un itaatine girdiler ve hep beraber Sultan'a isyan ettiler. Tam bu sırada Sultan Hüseyin vefat etti ve ardından ülkeye hâkim olan oğlu Gıyaseddin Timur'un üzerine çok sayıda asker yolladı. Fakat onlara karşı koyacak gücü olmayan Timur kaçtı. Gıyaseddin'in askerleri Timur'u Ceyhun nehrine doğru sıkıştırdılar ve Timur atından inerek atının dizginlerini tutmak suretiyle yüzdü ve nehri karşıya geçti. Adamları da onun gibi yaparak nehrin diğer yakasına geçtiler. Daha önce kendisine bağlı olan adamları da burada kendisine katıldılar ve müstahkem bir şehir olan Nahşeb'e yönelerek aniden şehre saldırdılar. Timur şehrin emirini öldürüp, kalesini aldı ve kendisine sığınak yaptı, ardından da Bedehşan'a yöneldi. Bedehşan'da Sultan'a bağlı iki emir vardı. Ama bu emirler kısa bir süre önce işledikleri bir suçtan dolayı Sultan tarafından para cezasına çarptırılmışlardı ve [bu yüzden] Sultan'dan nefret ediyorlardı. Bu sebepten dolayı bu emirler de kendisine katıldı ve Timur'un askerleri böylece çoğaldı.

S.19: Bu günlerde Moğollardan bir topluluk Herat sâhibi Kamer Han'a saldırdı, Kamer Han onlara karşı koydu ama yenildi. Bunu haber alan Timur, hemen Moğollara doğru yönelip onlarla birleşti. Herat sâhibi ise Belh'e doğru hareket etti. Timur yanındakilerle beraber Semerkand'a yöneldi ve oraya ulaşınca da şehrin nâibi Ali Şir, şehri aralarında paylaşmak üzere Timur ile sulh yaptı. Timur, Ali Şir'i Semerkand'da bırakıp Belh'e hareket edince, Sultan Belh'i ona karşı tahkim etti. Timur Belh'i kuşatarak aman ile ele gecirinceye kadar bu kuşatmayı sürdürdü, şehri teslim aldıktan sonra da Semerkand'a dönerek şehre sükûnet içinde girdi. Bu olay bu senenin başında, yani 773/1371 senesinde oldu. Timur Cengizhan soyundan gelen Surgatmış'ı

tahta geçirdi. Aynı günlerde Deşt ve Türkistan'da da Toktamış sultan olmuş idi. Timur'un, Herat sultanıyla yaptığı ittifakı haber alan Toktamış Han asker toplayarak Semerkand'da bulunan Timur'un üzerine yürüdü. İki tarafın ordusu Semerkand ile Hocent arasında karşılaştı; ilk başlarda Toktamış galip iken savaşın sonunda zaferi Timur kazandı. Söylendiğine göre Timur'un askerleri içinde Bereke adında bir abid vardı. Timurun ordusunun hezimete uğradığını görünce ona tutunarak Toktamış'ın askerlerine bağırdı ve Toktamış'ın ordusu hezimete uğradı. Bu olay Timur taraftarlarının bazılarının anlatımlarına göre böyle olmuş olabilir, ya da takdir-i ilâhînin gerçekleşmesine hamledilebilir: (Biz onlara süre veriyoruz ki, günahı arttırsınlar)⁶⁶.

S.20: Toktamış Han'ın hezimetini tamamlanınca Timur Hocent'e girdi, şehrin emiri ise kendisinden kaçtı. Timur bazı askerlerine şehri yönetme yetkisi vererek, memleketin isteyerek ya da istemeyerek kendi itaatine girmemiş olan diğer kısımlarını da ele geçirdi.

Ardından Semerkand'a girdi ve yaptığı ilk iş şehrin nâibliğinde kendisine yardım etmiş olan ve şehri aralarında paylaştıkları Ali Şir'e ihanet etmek oldu. İhanetinden sonra da onu bir suikast ile öldürdü. Hemen arkasından Semerkand'da bulunan işsiz güçsüz yol kesip çarşı ve pazara saldıran kişilerin üzerine yürüdü. Bunların sayısı oldukça fazlaydı ve şehri kasıp kavurmakta idiler. Kendisi bu kişilerle çok arkadaşlık ettiğinden onları herkesten daha iyi tanıyordu. Hile ve kurnazlıkla köklerini kazıyana kadar yavaş yavaş mücadele ederek onlardan kurtulduğu zaman, bu insanların şerri şehir halkına yetmiş idi.

Ülkede kendini kabul ettirdikten sonra Moğol hükümdârının kızıyla nişanlandı ve buna çok mutlu oldu. Evlendiği zaman da ismine "Gürgân" [lakabı] eklendi. Bundan dolayı kendisi için "Timur Gürgân" yazılmakta ve bu kelime damat anlamına gelmektedir.

Daha sonra askerleriyle Harezmi ve Curcan'a yönelince kendisiyle mal üzerine sulh yapıldı. Ardından da Herat'a geçti ve Herat melikinın oğlu Gıyaseddin amanla

⁶⁶ Âl-i İmrân Suresi, 178. Ayet.

kendisine teslim olunca şehri ele geçirerek, Herat melikini beraberinde Semerkand'a götürüp hapsetti, ölene kadar da onu hapiste tuttu.

Ardından Sicistan'a yönelip şehre saldırdı ama şehir kendisine bir müddet direndi. Biraz sonra kendisinden aman dilenince Timur, yanlarında bulunan silahların getirilmesi şartıyla aman isteklerini kabul etti. Halk onu razı etmek için daha da fazlasını yaptıkça Timur daha çok istedi ve halk onun gözüne girmek için ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Timur, tüm silahların kendisine geldiğini ve çoğunluğun silahsız kaldığını anlayınca hepsini kılıçtan geçirdi ve şehirde bir şey kalmayana kadar şehri tahrip etti. Şehirden ayrıldıkları zaman orada sadece kendilerinden bir topluluk kalmıştı.

Timur'un bu memleketlerin çoğunu fethetmesi ve halklarını da şiddetle katletmesi üzerine civardaki emirler peş peşe onun itaatine girip huzuruna geldiler. Bunların arasında Tus'taki Hoca Ali b. Mueyyed, Naverd? (نورد) deki Emir Muhammed ve Serahs'taki Emir Hüseyin vardı. Timur onları [kendisi] memleketlerine nâib olarak atadı. Başlangıçta kendisine itaat edenler ile mazeretleri dolayısıyla gelemeyip de affedilmesini isteyenlere de aynı muameleyi yaptı.

Kendisiyle yazışanlar arasında Şiraz ve Irak-ı Acem sâhibi Şah Şuca da vardı. Şah Şuca Timur'un itaatine girdi ve kendisine akraba olmayı teklif etti. (S.21) Kızını oğluyla evlendirip kendisine de hediyeler vermek suretiyle Timur'la sulh yaptı ve ona bağlı kaldı. Şah Şuca'nın Allah'a yalvarıp Timur'u kendisine musallat etmemesini niyaz ettiği söylenir. Gerçekten de Şah Şuca, Timur Şiraz'a yönelmeden hemen önce eceliyle öldü. Kendisinin hayatı 777/1375-76 senesinde anlatılacaktır. Timur'un evveliyâtını öğrenmek isteyenlere kolaylık olsun diye, bir senede olmayan tüm bu olayları bir sene içerisinde anlattım.

Bu sene içerisinde Timur'un saldırdığı kişilerden birisi de Harezmi sâhibi Hüseyin Sufî idi: Hüseyin öldü ve yerine oğlu Yusuf'u atadı. Harezmi'yi ele geçiren Timur diğer şehirlerde yaptığı gibi burayı da tahrip etti.

SENE 774/1372-1373

S.36: El-Lenk bu sene içerisinde Mazenderan sâhibi Şah Velî'ye mektup gönderip onu huzuruna çağırıldı. Şah Velî de kendisine aralarında İskender El Celâlî,

Ersubend ve İbrahim el-Kummî'nin de bulunduğu memleketinin önde gelenlerinden bir heyet gönderdi ve Timur onları hürmetle karşıladı. Şah Velî bir yandan da Irak melikleri ile yazıştı; Bağdat sâhibi Ahmed b. Üveys, Şah Velî'yi Timur'un ona saldırmaması halinde kendisine yardım edeceğine dair söz vererek cesaretlendirirken, Şah Şuca ise Timur ile barış halinde ve ona hediye yollamış olduğundan, kendisine [herhangi] bir cevap vermedi. Ardından Timur askerleriyle yola çıkıp Mazenderan'a geldi, ama Şah Velî kendisine karşı koyamadı ve Rey'e kaçtı. O sırada Rey'de Muhammed Cukan adında kendisine bağlı bir emir vardı. Ancak bu emir Şah Velî'ye ihanet ederek onu yakaladı ve yaklaşmakta olan Timurlenk'e gönderdi. Timur da Şah Velî'nin öldürülmesini emretti. Emir Cukan da Timur'un itaatine girdi ve böylece Timur, bu memleketin tümüne sâhip oldu.

SENE 788/1386-1387

S.312: Bu sene içerisinde Mardin sâhibinin elçileri gelerek şunu bildirdiler: Timur Tebriz'e yöneldi ve Tebrize saldırarak sâhibi Ahmed b. Üveys'i yenene kadar onunla savaştı. Yenilen Ahmet b. Üveys Bağdat'a kaçtı. Timur da şehre girerek halkını öldürdü ve şehri tahrip etti. Ahmet b. Üveys Mısır sultanına, Timur'un durumunu bildirmek için bir kadın gönderdi ve bu kadından ayrıca Mısır sultanını, Timur hakkında uyarmasını ve Timur'un kışlamak üzere Karabağ'a yöneldiğini, yazın ise Bağdat'a dönüp oradan Dımaşk'a gideceğini haber vermesini istedi. Bu kadın Dımaşk'a geldi ve Beydemir kendisini, yakını Cibril eşliğinde [Sultan'a] gönderdi.

S.319: Bu sene içerisinde el-Lenk Şiraz'a saldırdı. Şah Mansur Timur ile savaşarak ona azimle karşı koydu ve birçok askerini öldürdü. Ardından da Timur'un bulunduğu yere saldırınca Timur'un askerleri ondan kaçtılar; Timur da kendisinin kadınların arasına atılmasını emretti. Bunun üzerine Şah Mansur kadınlara saldırmak istedi ama kadınlar karşısına çıkarak ona, "Bizim sana karşı koyacak gücümüz yoktur ve sana itaat ederiz" dediler. Bunun üzerine Şah Mansur kadınları bırakıp savaşa geri döndü. Bazı emirleri Şah Mansur'u terk ederek cesaretini kırdılar ama o, çarpışma bitene kadar vuruşmaya devam etti. [Şah Mansur'un] yanındakiler en sonunda hezimete uğradılar, ama Timur onu öldürülenler arasında bulamayınca çok sinirlendi.

Daha sonra bir asker Mansur'u yakaladı ve kendisini tanıyıp kafasını keserek Timur'a getirdi. Timurlenk onu görüp tanıyınca içinden sevinirken dışından üzülmüş gibi yaptı ve Mansur'u öldüren askerin kellesini vurdurdu. Böylece Şiraz'ı ele geçirdi ve Zeynel Abidin'e ikramda bulunarak kendisine maaş bağladı. Timur'un yolladığı itaat emri Kirman sâhibi Ahmed'e ulaştınca, Ahmed kendisine elçisiyle beraber büyük bir hediye yolladı. Yezd sâhibi Şah Yahya da aynı şekilde davrandı. Timur hediyeleri kabul ederek, askerleriyle beraber İsfahan'a yöneldi, şehre gelince de onu kuşattı. Şehir halkının karşı koyacak gücü olmadığından dolayı kendisiyle formalite icabı bir mal üzerine sulh yapıp bunu aralarında pay ettiler. Daha sonra Timur [şehre] adamlarını yolladı. Bu kişiler şehirde bozgunculuk ve fesad çıkarıp mallara ve kadınlara el uzatınca, halk bu durumu meliklerine şikayet etti. Melik, yatsı vaktinde davul çaldıracağını, davul sesi duyulduğu zaman herkesin yanında bulunan Timur'un adamlarını öldürmesini söyledi. Bu olay gerçekleştirilip Timur'un 6000 adamı öldürüldüğü zaman Timur buna çok kızdı. Şehir Timur'a karşı tahkim edildi. Timur şehri kuşattı ve kuşatma iyice şiddetlendirildiği zaman Timurlulardan bazıları şehir halkına çocukları toplayıp Timur'un yoluna çıkmalarını tavsiye etti. [Bu yapılınc] Timur toplanmış olan bu çocuklara yaklaştığında kim olduklarını sordu. Başlarındaki müşavir kendisine: "Bunlar güçsüz çocuklardır, babalarının işlediği cinayette suçları yoktur ve senden rahmet dilemektedirler" diye cevap verince Timur, atının dizginini onların üzerine sürdü, askerler de kendisini takip etti ve çocuklar atların ayakları altında can verdiler. Ardından da şehre saldırarak birçok mal ele geçirdi ve şehri tahrip ettikten sonra da Semerkand'a döndü. Semerkand'a vardığı zaman torunu Muhammed Sultan b. Cihangir'e memleketin ulaştığı en uç noktaya, yani Seyhun nehrinin öbür yakasından doğuya doğru Moğol ve Hıta memleketlerinde bir aylık mesafeye, yönelmesini emretti. Orada araziyi bayındır hale getirerek birçok kale ile Ceyhun'un bu yakasına bir de şehir inşa ettiler. El-Lenk bu şehri "Şahruhiyye" diye isimlendirdi. (S.320) Emirlerinden Dad adındaki birisi Timur'a melikelerden birini nişanladı ve beraberinde onu Timur'a getirdi. Bu Melike, Timur'a çağımızın meşhur hükümdarı olan Şahruh'u doğurdu.

SENE 789/1387

S.335: Bu sene içerisinde Timurlenk'in askerleri, oğlunun komutasında Amid'e saldırdı. Kara Mehmed de kendisinden, yüz atıyla beraber Malatya'ya kaçtı.

Sultan ez-Zâhir, emirlerden Kara Demirtaş, Yunus, Altınboğa el-Muallim, Sudun Bek ve diğerlerine hazırlanmalarını emretti. Hazırlanan bu emirler Recep ayının başında yola çıkararak Halep'e vardıklarında Timurlenk'in, oğlunu bir süvari birliğiyle Kara Mehmed üzerine yolladığını, yapılan savaşta Timur'un oğlunun yenilerek babasına geri döndüğünü ve Timur'un ülkesinde meydana gelen bir olay sebebiyle ülkesine geri dönmek zorunda kaldığını öğrendiler.

S.336: Dımaşk nâibi, Timurlenk'in casusu olmakla suçlanan bir kişi gönderdi ve bu şahıs kendisine işkence edilince Dımaşk'ta 3 kişi olduklarını itiraf etti. Ardından da tekrar işkence edilerek hapse atıldı ve Dımaşk nâibinden bu şahsın arkadaşlarını gönderilmesi istendi.

Yukarıda adı geçen emirler Şaban ayında Halep'e vardıklarında, el-Lenk'in geri döndüğü haberini gönderdiler.

Bu sene içerisinde el-Lenk Irak-ı Acem'e geri döndü. Irak-ı Acem melikleri de onu karşılayarak kendisine itaatle boyun eğdiler. Timur'un huzurunda toplanan bu meliklerin sayısı 17 idi ve içlerinde İskender el-Celâlî, Ebu Said, İbrahim el-Acemî, Ebu İshak eş-Şircanî ve Sultan b. Ahmed b. Ahi Şuca ile amcasının oğlu Şah Yahya gibi isimler vardı. Meliklerin kendisine suikast düzenlemeleri için anlaşmalarını öğrenen Timur, onlardan önce davranarak çadırda toplanmış olan meliklerin tutuklanmasını emretti, memleketlerine de kendi oğulları ve torunlarını tayin etti. Daha sonra da sıra, öldürülen bu meliklerin nesillerine geldi ve onlardan da hiç kimse bırakılmadı.

Ardından da Irak-ı Arab'a yönelince, bunu haber alan Ahmet b. Üveys Timur'a karşı emir Esenbay ile birlikte asker toplayarak onu Sultaniye'de karşıladı. Yapılan muharebede Bağdat askerleri yenildi ama el-Lenk onları takip etmedi. Timur, Hemedan ve civarına şefkat gösterdi, mütevellisini tutuklayıp şehre bir nâib atadıktan sonra tekrar Bağdat'a saldırdı. Ahmet b. Üveys bunu haber aldı ama Timur'a karşı koyacak kuvveti yoktu.

Ahmet b. Üveys, kardeşinin öldürülmesinden sonra onun yerine Tebriz'e hâkim oldu. Fakat Timur'un askerleri kendisine yöneldiği için orada pek fazla kalamadı. Timurluların geldiğini duyan Ahmet b. Üveys şehirden kaçarak, halkını şaşkınlık içerisinde bıraktı. Timur'un askerleri de şehir halkının üzerine acımasızca saldırıp talan ederek açıklanması mümkün olmayan şeyler yaptılar. Şehirde kalan Timurluların hepsi Receb ayı boyunca birçok mal ele geçirerek mal sâhiplerini yakmak, sıkıştırmak gibi yollarla onlara sayısız işkence ettiler. Evlere de tecavüz ederek kadın ve çocukları esir alıp evleri tahrip ettiler.

S.337: Bundan önce Timurlenk Tebriz'e hâkim olmuş ve orada birçok entrikalar çevirmişti. Ahmet b. Üveys ise erzağını, haremینی ve çocuklarını Neca denilen ve gayet muhkem olan kaleye nakletmiş, Altun adındaki emirini de 300 askeriyle beraber kaleye atamıştı. Timur gelerek kaleye saldırdı ama, onu almaya gücü yetmediği gibi kuşatma sırasında iki büyük emiri de öldürüldü. Bu arada Toktamış tarafından ülkesine yönelen tehlikeyi haber alınca oradan ayrıldı. Çünkü Toktamış geri dönerek ikinci kez ülkesine saldırmıştı. Bunu haber alan Kara Mehmed et-Türkmanî de fırsattan yararlanarak Tebriz'e geldi. Şehri ele geçirerek oğlu Nâsır Hoca'yı oraya atadıktan sonra ülkesine geri döndü.

AY: RECEB

S.337: Ayın dokuzunda muhtesib, mal sâhiplerini huzuruna çağırarak onlara, mallarının zekatlarını vermelerini emretti. Ayrıca Kadı el-Hanefî et-Trablusî'yi de kendilerinden yemin almak için görevlendirdi ve Kadı bu görevi bir gün içerisinde yerine getirdi. Muhtesib, Timurlenk'in geri çekildiği haberini alınca halktan aldıklarını geri dağıttığı gibi onlardan talep edilen zekat ve haracı da iptal etti.

SENE 790/1388

S.349: Bu sene içerisinde Timurlenk Deşt'e geri döndü ve bunu haber alan Kara Mehmed et-Türkmanî Tebriz'e saldırarak şehri ele geçirdi. Şehirde Sultan adına hutbe okutup, sikke bastırdı ve bastırdığı dirhemlerden Sultan'a da yolladı. Sultan da bundan sevinç duyarak kendisine teşekkür mektubu yolladı.

SENE 794/1391-92

AY: Zİ-L-HİCCE

S.440: Timur Irak ülkesine büyük bir kalabalıkla geri gelerek, Isfahan, Kirman ve Şiraz'ı aldı ve buralarda çirkin muamelelerde bulundu. Ardından da Şiraz'a yönelince Mansur Şah kendisiyle savaşmak için hazırlandı. Bu arada Semerkand'da bulunanların ihtilaf [a düştükleri] haberini alınca Semerkand'a döndü ama bundan emin olamayan Mansur teyakkuz durumunu devam ettirdi. Timurlenk'in ülkesine döndüğü kesinleşince Timur'un bu beklenmedik haberinden emin olan Mansur mallarını toplayarak Hürmüz'e yöneldi. Fakat daha sonra bu kararından vazgeçerek Timur ile karşılaşmaya niyetlendi. Timur'un ordusuyla karşılaşınca da hararetle mücadele ederek sebat gösterdi. Ama sayıca çokluk cesarete üstün geldi ve Şah Mansur muharebe sırasında öldü. Timur ülkedeki melikleri çağırdı ve kendisine itaat edip gelenleri bir davette toplayarak hepsini öldürdü.

SENE 795/1392-93

S.450: Bu yıl içerisinde Timur Irak'ta tahribat yapıp, Bağdat, Tebriz, Sincar ve diğer şehirleri daha sonra anlatılacağı üzere yerle bir etti. Timur fitnesinin şerri Suriye'ye ulaşırken, verdiği zararın haberi de Mısır'a vardı ve onun hakkında konuşulunca bütün kalpler korkuyla dolar oldu. Bu arada Timur Sultaniye'ye doğru yürümekteydi; Sultaniye'ye gelince de sâhibini öldürdü. Oradan Tebriz'e yönelerek şehri zaptetti ve âdeti olduğu üzere de şehri yağmaladı. Tüm şehirlere kendisinden önce nâibler yolladı. Ardından da Şevvâl ayının sonlarında Bağdat'a hareket etti ve Zi-l-ka'de ayında şehre ulaşınca Bağdat sâhibi Ahmed b.Üveys'in haremi ve hazinesini alarak kaçması çok fazla sürmedi. Bunu öğrenen Timur oğlu Mirza'yı [Miranşah] onun peşinden yolladı. Mirza, Ahmed b. Üveys'e yetişti ve tam yakalayacağı sırada, Ahmed kendini suya atarak karşı tarafa geçti. Böylece kendisi ve yanındakiler kurtuldu ama ailesi ve hazinesi ele geçirildi. Timur da Bağdat'a saldırıp şehri zaptetti. Ardından da Bağdat ve çevresine akınlar düzenleyerek bu akınları Basra, Kufe, Hille ile diğer şehirlere de sürdürdü; talan, tahrip, eziyet, katl ve esir almada çok ileriye gitti. Bağdat halkından ise sadece kaçabilenler kurtuldu. Şeyh Gıyaseddin el-Velî de kaçarak Hısn-ı Keyfâ'ya geldi ve Hısn-ı Keyfâ sâhibi kendisini hürmetle karşıladı.

S.451: Daha sonra Timur'un askerleri Erbil'e yönelip şehri kuşatınca, Erbil sâhibi Timur'a itaat etti. Ardından Tikrit'e geldiler, şehir kendilerine karşı koyunca da onu kuşattılar ama şehri alamadılar. Bunu Timur'a bildirmeleri üzerine Timur, oğlu Miran Şah'ı takviye olarak gönderdi, arkasından da Horasan sâhibi Hoca Mesud'u yolladı. Şevvâl ayında Bağdat'a girmiş olan Timur, burada senenin sonuna kadar kaldı. Oradan Kuzey'e doğru yönelerek Diyarbakır'a ulaştı. Tikrit kalesi kendisine karşı koyunca Zi-l-hicce ayından 796 senesi Safer ayında (Aralık 1393) onu aman ile alana kadar kuşattı.

AY: ŞABAN

S.452: Bu ay içerisinde Timurlenk'in elçileri ez-Zâhir'e gelerek ona muhabbetlerini gösterdiler ve kendisine bir de Deşt sultanı Toktamış Han'ın ağzından yazılmış bir mektup takdim ettiler.

Bu sene içerisinde Ahmet b. Üveys tebası ve ümerasına zorbalık yapmakta çok ileri gittiğinden dolayı Bağdat'tan kaçtı: Timur'un kendisine yöneldiğini öğrendiği zaman bu haberin keşfi için bir emir yolladı ama aldığı cevap tatmin edici değildi ve Timur kendisine aniden baskın yapana kadar da hiç haber alamadı. Bu baskın üzerine elinden hiçbir şey gelmeyince de şehrin kapılarından birisinden kaçtı. Şehir halkı da diğer bir kapıyı Timur'a açtı. Timur, Ahmed b.Üveys'in yakalanıp getirilmesini istedi ama çok geç kalmıştı. Çünkü Ahmed b. Üveys çoktan Suriye'ye girmiş idi.

S.453: Timurlenk bundan önce Tebriz'i almış ve Ahmed b. Üveys'ten kendisine itaat etmesini ve adına hutbe okutmasını istemiş, Ahmed de Timur'a karşı koyacak gücü olmadığından bu isteği kabul etmişti. Bağdat halkı ise Timur'a, kendilerine gelmesi için haber göndermiş, Timur da bunun üzerine Bağdat'a gelmiş idi. Bu sebeple de Ahmed b. Üveys, Şeyh Nureddin el-Horasanî'yi Timur'a yolladı. Timur, Şeyh'e hürmet göstererek "Bağdat'ı senin hatırın için bırakıyorum" dedi ve gitti. Şeyh Nurettin el-Horasanî bunu hemen Ahmed'e müjdeledi. Bu arada Timur başka bir taraftan Bağdat'a doğru harekete geçti, ama onun gelmeyeceğinden emin olan Ahmet b. Üveys Timur Bağdat'a güney tarafından ulaşana kadar hiçbir şey hissetmedi. Bunun üzerine Ahmed köprünün kesilmesini emretti ve kendisi de harekete geçerek, şehirden kaçtı.

Fakat Timur Bağdat halkına, kendisinden bekledikleri şekilde muamele etmedi. Aksine onların üzerine hücum ederek; mallarını gasp etti. Askerleri de kadınlara tecavüz etti. Bunun üzerine Bağdat halkının çoğu şehri terk etti. Timur Ahmed b. Üveys'in peşinden asker yolladı ve bu askerler ona Hille'de yetiştiler. Yanındakiler yağmalanıp haremi esir edildi, ama Ahmed kaçmayı başardı. Hille halkı da geceleyin kılıçtan geçirildi ve şehir yağma edilerek ateşe verildi.

AY : Zİ-L-KA'DE

Bu ay içerisinde Timur, oğlunu tam bir ordu ile Basra ve Bahreyn sâhibi Sâlih b. Hilan'ın üzerine sevketti. Yapılan savaşta Timurlular hezimete uğradılar ve Timur'un oğlu esir edildi.

SENE 796/1393-1394

AY: CEMÂZİ-EL-EVVEL

S.471: Bu ayın yirmisinde Sultan Dımaşk'a geldi ve kendisine Kıpçak hükümdârı Toktamış Han'dan "Zorba Timur'a karşı birlik olup olmayacaklarını" soran elçiler geldi ve cevapları yazıldı.

Ardından da Anadolu hükümdârı Bâyezid b. Osman'ın elçileri Bâyezid'in, Timur'un kötü birisi olduğunu haber almaları üzerine Sultan'ın yardımına gelmek için kendilerinden izin isteyen mektubunu Sultan'a getirdiler. Bu mektubun da cevabı yazıldı.

Senenin başında Timurlenk askerleriyle Tikrit'e hareket ederek şehri kuşattı. Muharrem ayı bittiği zaman kaleyi zapt ederek sâhibini öldürdü. Şehirde öldürülenlerin kafasından 2 minare, 3 kubbe yapıldı ve şehir yerle bir olana kadar tahrip edildi.

S.472: Timur Tikrit kalesini ele geçirdi. Kalenin komutanı olan Hasan b. Diltemur aman ile kaleden indi. Timur kendisini bir eve gönderdi ve arkasından entrika çevirip binayı üzerine yıkarak onu öldürdü. Ardından da insanların yoğun bir şekilde katledilmesine, kadınların ve çocukların esir edilmesine başlandı.

Hemen arkasından da Musul'a geçti. Musul'un o günkü sâhibi Ali b. Bedir Hoca idi ve Timur ile sulh yapıp kendisinin hizmetine girdi. Ardından Re'sülayn'a

gelen Timur, burayı da ele geçirerek Ruha'ya yöneldi. Ruha da savaşız, talansız ve esir alınmaksızın Safer ayı sonunda alındıktan sonra aniden soğuklar ve kar bastırdı.

Bunu haber alan Hısn sâhibi hemen, oğlu Şerafeddin'i yerine nâib olarak atadı ve önde gelen adamları ile mücevher ve zahire türünden sâhip olduklarını alarak Timur'un hizmetine girmek üzere kendisine doğru yola çıktı. Timur ile Ruha'da bir araya geldi. Timur hediyelerini kabul ederek kendisine ikramda bulundu ve bölgenin tüm meliklerinden önce kendisi ile temasa geçtiği için onu gözetti. Ardından da kendisine hil'at giydirerek ona ve adamlarına getirdikleri ile yüklü olarak ülkelerine dönme izni verdi.

Daha sonra Mardin sâhibi kendisine yöneldi ama Timur kendisinden gizlenerek yanına gelene kadar pusuya yattı. Çünkü onun gönderdiği elçiler geç gelmişti. Ardından onu tutukladı ve mal üzerine anlaşma yaptı. Mardin sâhibi, bu mal hazır olduğu zaman onu Timur'a yollayacağına dair söz verdi, fakat mallar gelince Timur ondan daha fazlasını istedi ve ülkenin tamamını yağmaladı. Ardından el-Cezire ve Musul'u ele geçirip eşi görülmemiş bir katliam, esir alma, eziyet etme ve yağmalamaya girişti. Kışın şiddetli zamanını Nusaybin'de geçirildikten sonra baharda Mardin'i kuşattılar ve şehrin önüne burçlar⁶⁷ kurup kuşatmayı devam ettirdiler. Böylece de şehri yakından fethederek sayılamayacak kadar çok kişiyi öldürdüler. Fakat kaleyi alamadan Mardin'i terkederek Amid'e geldiler ve alana kadar kuşattılar. Amid'de de aynı şekilde davranarak Ahlat'a geçtiler ve orada da aynı muamelede bulundular.

S.473: Timur'un Suriye'den dönmesinin sebebi Deşt ülkesi ve Saray bölgesi hâkimi Toktamış Han'ın, Timur'un ülkesine yürümesi idi. Timur bunun üzerine fikir değiştirerek Tebrize yöneldi. Âdeti olduğu üzere diğer memleketlerde yaptığının aynısını Gürcü ülkesinde de yaptıktan sonra tekrardan Tebriz'e gelerek burada bir süre kaldı. Ardından da Kıpçak ve Saray hükümdarı Toktamış Han'a doğru yöneldi. Toktamış Han da kendisi ile savaşmak üzere hazırlanmış idi. Derken iki taraf karşı karşıya geldi; yapılan savaş sonunda hezimete uğrayanlar Kıpçak ve Saraylılar oldu ve

⁶⁷ Metinde cevâsık (جواسق) olarak geçen bu kelimeyi Türkçeye burçlar olarak çevirmeyi uygun gördük. Kelimenin bu anlamı için bkz. el-Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr bi-Zikr el-Hıtat ve'l-Asâr*, II, Mektebetü'l-Musennâ, Bağdat, b.t.y., 452.

Çağataylılar da onları ülkelerine girene kadar takip ettiler. Timurlenk, Sivas sâhibi Kadı Burhaneddin Ahmed'e, kendisine itaat etmesi için bir mektup yolladı ama Ahmed bunu kabul etmedi. Timur ayrıca bu mektubun birer nüshasını da Mısır sultanı ez-Zâhir ile Anadolu hükümdârı Bâyezid'e yolladı.

Timur Receb ayında diğer kaleleri de aldı ve Zi-l-ka'de ayında ülkesine doğru yöneldi. Sultaniye'de, [Mardin sâhibi] ez-Zâhir'in hapsedilmesini emretti. Bu esnada iki öncü emir, yanlarında 1.000 kadar atlı ile Ruha'nın muhafazası için Halep'ten yola çıktılar ve Timurluların şehri fethetmiş olduğunu gördüler. Timurlulardan bir grup kendilerine saldırdı; yapılan vuruşmada Timurlular yenildi ve bir çoğu öldürüldü. Bu olay Timurluların Ruha'dan çekildikleri vakit ile aynı esnada oldu. Halep askerleri de aldıkları esirler ve öldürdükleri Timurlu askerlerinin kelleleri ile beraber geri çekildiler.

Bu sene içerisinde Timur'un elçileri [Mısır sultanı] ez-Zâhir'e, Ahmed b. Üveys'i himaye ettiği için onu kınayan ve Ahmed b. Üveys'i derhal kendisine göndermesi için tehditte bulunan mektubunu getirdiler. Sultan da daha bu elçiler kendisine ulaşmadan onları öldürecek kimseleri hazırladı ve bu kimseler elçilerin yanında bulunan hediyeleri kendisine getirdiler. Bu hediyeler arasında köle elbisesi giymiş bir grup bulunmakta idi. Sultan onlara kim olduklarını sorduğunda kendisine "Bağdat halkından olduklarını söyleyen" bu grubun içerisinde Bağdat kadısının oğlu da vardı ve Timur bu kişileri esir alıp köleleştirmiş idi. Sultan bu kişileri Nâzır-ı Ceş Cemaleddin'e teslim etti. Kadının oğluna da fukaha elbisesi giydirildi.

S.474: Timur'un tehdit dolu ve korku veren bu mektubu şöyle başlıyordu: "(De ki: Allah'ım, ey gökleri ve yeri yoktan vareden, görülmeyeni ve görüleni bilen! Ancak Sen, ayrılığa düştükleri şeylerde, kullarının arasında hükmedersin)⁶⁸. Bilin ki, biz Allah'ın öfkesinden yarattığı askeri ve gazabı kendilerine helal olan kimselere musallat ettiği, şakilere acımayan ve ağlayana merhamet etmeyen kimseyiz." Bu uzun bir mektuptur ve içinde şu cümle de yer alır: "Bize ettiğiniz bedduâlar kabul edilmez ve işitilmez; haram ve yetimlerin mallarını yiyip, idarecilerden rüşvet aldığımız halde Allah sizin dualarınızı nasıl kabul etsin?"

⁶⁸ Zümer Suresi, 46. Ayet.

Bence bu mektubun çoğu Hülagü'nün, Bağdat'taki halifeye ve Dımaşk'taki en-Nâsır b. el-Azizî'ye gönderdiği ve en-Nâsır et-Taybersî'nin kaleminden çıkmış olan mektuptan alınmıştır.

Timurlenk'e cevabı ise Kâtibi- sırr İbn Fazlullah yazdı. Sözleri zayıf, uydurma ve şişirilmiş bu cevap mektubu, muntazam olmadığı halde devlet ricali arasında revaç görerek Sultan'ın ve emirlerin huzurunda okundu. Bu kişilerin nazarında da yüksek bir değer kazanınca Timur'a gönderildi.

S.474: Halep nâibi Sâlim ed-Dögerî ile birlikte bir kişi gönderdi. Kahire'ye gelen bu kişi Timur'un 20.000'den fazla savaşçısı olduğunu ve yanında kum falına bakan bir kızkardeşi bulunduğunu bildirdi. Daha sonra da el-Eşref memlûklerinden ve Şeker Ahmed et-Türkmanî'nin hizmetçilerinden olan bir kişi geldi. Bu kişi kendisi ile beraber Timurlenk'e karşı savaşa gitmiş ve Timur'dan kaçmış idi. O da bahsedilen Tatarın söyledikleri ile aynı şeyleri haber verdi.

S.475: Sultan Halep'e ulaştı ve İbn Nuayr kendisine gelerek babasının Timurlenk'in Bağdat'tan çekilmesinden sonra şehri ele geçirdiğini ve şehirde Sultan adına hutbe okuttuğunu bildirdi. Sultan da Ahmed b. Üveys'i kamil bir şekilde donatarak Bağdat'a gönderdi. Ayrıca, Gümüşboğa el-Atabekî, Ahmed b. Yelboğa ve Beklemiş ile diğer emirler komutasında da memleketin sınırlarına çok ayda asker yollarken, kendisi de Ahmed b. Üveys'in elçileri gelene kadar Fırat kıyısında kaldı. Ahmed b. Üveys'in elçileri gelerek kendisinin Bağdat'a girip, tahta oturarak Sultan adına hutbe okuttuğunu bildirdiler.

S.476: Ahmed b. Üveys mektubunda Bağdat önlerine geldiğinde kendisini şehrin önünde karşılayan Timur'un şehirdeki nâibini yendiğini, bunun üzerine nâibin, askerlerinin üzerine su bıraktığını ama Allah'ın yardımı ile bundan da kurtulduğunu bildirdi.

SENE 797/1394-1395

S.489: Bu sene içerisinde Timurlenk ile Toktamış Han arasında çarpışmalar meydana geldi ve bu çarpışmalarda galip gelen Timur oldu. Timur, oğlu Lokman? (لقمان)'ı Gilan'a yolladı ve Lokman, Gilan'ı ele geçirdi. Toktamış Han, ülkesine

kaçarken Timur da Kırım'a yönelip burayı ele geçirdi, ardından da Kefe'yi alarak tahrip etti. Sultan el-Melik ez-Zâhir'in bu senenin sonunda Tulu başkanlığında Toktamış Han'a gönderdiği elçiler bu haberler ile geri geldiler ve "Timur'un, kendilerinin Toktamış Han'a varmalarından hemen sonra [oraya] geldiğini ve Toktamış Han'ın adamlarından bir topluluk ile karşılaşarak onları yendiğini" bildirdiler. Bunun üzerine Tulu Saray'a kaçarak oradan Kırım'a, Kırım'dan Kefe'ye, Kefe'den de (...) ⁶⁹ geçmiş, burada Timur'un Kırım ve Kefe'yi aldığını görerek Kahire'ye gelmiş idi.

S.491: Söylendiğine göre Mesud b. Muhammed el-Geccanî Tebriz'den, Timur'dan kaçarak geldi. Kısa bir süre sonra onun bir Timurlenk casusu olduğu anlaşıldı ama kendisine hiçbir şey hissettirilmedi.

Bu sene içerisinde, Toktamış Han'a elçi olarak gönderilmiş olan Tulu geri döndü. Daha önce de anlatıldığı gibi Timur, kendisinin Toktamış Han'a ulaşmasından hemen sonra oraya gelmiş ve Tulu Saray'a kaçmıştı.

S.492: Bâyezid b. Osman kâfirler ile cihad etmekle meşhur olup ünü her tarafa yayıldı. Ez-Zâhir onunla mektuplaşıp sulh yaparak kendisine birçok ümera yolladı. Kendisi ile yazışmayan kimse kalmamıştı. Ez-Zâhir, Bâyezid'in sebep olabileceği problemden korkarak şöyle diyordu: "Timur'dan korkmuyorum, çünkü herkes Timur'a karşı bana yardım eder. Fakat şu İbn Osman'dan korkuyorum." İbn Haldûn'un da defalarca "Mısır için bu adamdan başkasından korkulmaz" dediğini işittim.

El-Melik ez-Zâhir öldüğü zaman Bâyezid'in Mısır'ı alacağına dair birçok söylenti ortaya çıktı. Ama Timur Suriye'ye girdikten sonra dönüşünde Bâyezid'in memleketlerine saldırıp kendisini esir aldı ve Bâyezid Timur'un esaretinde vefat etti. Allah Timur'u kahretsin!

S.494: Şevvâl ayında Timur'a bağlı Tatarlardan bir taife Türkmenlerin ülkesine geldi. Bu Tatarlar ile Kara Yusuf b. Kara Mehmed et-Türkmanî arasında savaş oldu ve Kara Yusuf, 20.000 civarında olan bu Timurluları yendi.

⁶⁹ Eserde bu isim verilmemiştir. Eseri yayınlayan, bu ismin nüshalarda da okunamadığını belirtiyor.

S.495: Bu sene içerisinde Timurlenk ile Toktamış arasında savaş olmuştu. 3 gün süren bu savaşta Toktamış Han yenilerek Rus ülkesine gitti, Timur ise Kırım'ı alıp, Kefe'yi de 25 günlük bir kuşatmadan sonra ele geçirerek tahrip etti.

SENE 798/1395-1396

AY: SAFER

S.509: Bu ay içerisinde Tebriz sâhibi Kara Yusuf et-Türkmani'nin yakalayıp el-Melik ez-Zâhir'e yolladığı Timur'un yakını Atlamış geldi ve tutuklandı. Bu hareket daha sonra da açıklanacağı gibi Timur'un Suriye'ye sefere çıkmasının en büyük sebebi idi.

S.512: Bu sene içerisinde Timur, askerleri ile Bilâd-ı Deşt'ten, Toktamışın askerlerini kırıp geçirdikten sonra geri döndü ve Şaban ayında Sultaniye'ye ulaştı. Oradan da Hemedan'a yöneldi ve Mardin sâhibi ez-Zâhir'in serbest bırakılmasını emretti. Mardin sâhibi Ramazan ayında Timur'un huzuruna geldi, Timur kendisini karşıladı ve özür diledi. Birkaç gün misafir ettikten sonra da kendisine hil'at giydiren yüz tane at, deve, katır ve birçok elbise verdi. Ayrıca kendisine bir liva bağladı ve 56 tane de menşur yazdı. Her bir menşur, 796/1393-1394 yılında Azerbaycan ile Ruha arasında fethetmiş olduğu memeketlerde bulunan şehirlerden birisinin valiliğini içermekteydi. Tüm bunları yaparken de kendisine, ne zaman çağırırsa derhal gelme şartını koştu.

Ramazan'ın yirmi üçünde yola çıkan Mardin sâhibi Şevvâl'in on birinde Mardin'e girdiği zaman kalenin nâibi Altınboğa, ez-Zâhir'in kendisini tutuklayarak Timurlenk'e yollayacağından korkarak ondan kaçtı.

S.513: Bu sene içerisinde Mirza Şah b. Timur vali olarak Tebriz'e babasının halifesi sıfatıyla geldi ve şehri ele geçirdi. Ardından da Ahlat ve diğer şehirleri aldı. Hısn sâhibi el-Adil, Mirza ile yazışıp ona hediyeler yolladı. Mirza da kendisine, hoşuna giden şeyler ile karşılık verdi.

S.518: Bilâd-ı Deşt sâhibi Toktamış Han et-Türkî bu sene içerisinde Timur tarafından hezimete uğratıldıktan sonra Tatar emirlerinden Timur Kutlu tarafından öldürüldü.

SENE 799/1396-1397

AY: MUHARREM

S.522: Bu ay içerisinde Timur'dan mektup geldi, elçiler Suriye'de alıkonuldu ve getirdikleri mektup Kahire'ye gönderildi. Timur mektubunda, daha önce anlatıldığı gibi Kara Yusuf tarafından esir alınan yakını Atlamış'ın gönderilmesini istiyordu. Sultan, adı geçen Atlamış'tan, Mısır diyarında kendisine yapılan hayır ve ihsânı Timur'a anlatan bir mektup yazmasını emretti. Bu mektupla birlikte Sultan'ın kendisi de Timur'a şöyle bir mektup yolladı: "Eğer sen yanında bulunan adamlarımızı serbest bırakırsan biz de yanımızda bulunan senin adamlarını serbest bırakırız. Ve's-selâm".

AY: ŞEVVÂL

S.523: Timur'un oğlu el-Cezire ve Musul ülkelerini kuşatarak ahalisini dağıttı. Bunun üzerine Kara Yusuf Gazze'ye kaçtı.

S.529: Bu sene Timurlenk'in adamlarından bir topluluk Suriye ile Anadolu arasındaki Erzincan'a geldiler. Sultan tarafından Temurboğa el-Muncukî'ye, Suriye'ye giderek Erzincan'a asker sevk etmesi emredildi.

CİLT II

SENE 800/1397-1398

S.9: Bu sene Timur Hindistan'a saldırdı ve ülkenin başkenti Delli'yi⁷⁰ aldı. Âdeti olduğu üzere birçok adamı katledip şehri de tahrip etti. Oraya karadan, Gazne yolu üzerinden, yönelmiş ve onun bu hareketinin yankıları Yemen'e kadar ulaşmıştı. Timur'u harekete geçiren sebep Hint hükümdârı Firuz Şah'ın ölüm haberini alması ve onun malını ele geçirme isteğinin ağır basmasıydı. Timur böylece askerleriyle oraya yöneldi. Firuz Şah öldüğü zaman idareyi vezir Yellu⁷¹ ele almış ve daha sonra kardeşi ona isyan etmişti. Firuz Şah ölünce yerine Multan sâhibi Sazbek geçti ve bu esnada Timurlular gelip Multan'ı kuşatarak şehri aldılar, ardından da Delhi'deki Yellu'ya

⁷⁰ Delhi.

⁷¹ Bu isim *Kitâb es-Sulûk*'ta "Mellu" olarak geçmektedir, bkz. el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, VI, 34.

yöneldiler. Bu arada kardeşinin durumu da kendisine ulaşmış olan Yellu ciddîyet ve büyük bir gayretle askerlerini toplayarak Timur'u karşıladı ve Timur'un önüne, üzerinde savaşçılar olan filleri çıkardı. Timur'un atları fillerle karşılaşınca korkup kaçtılar. Bunun üzerine Timur hemen çatal şeklindeki demir parçalarının kullanılmasını emrederek onları oradaki göle attırdı. Sabah olup savaş düzeni alınınca, (S.10) askerlerine de geri çekilmeyi emretti. Yellu'nun adamları onların hezimete uğradıklarını zannederek takibe başladılar. Yerde saklı bulunan demirleri geçen filler korkarak geri çekildiler. Çünkü fillerin hissettiği bu korku, atların fillerden korkmasından daha şiddetli idi. Çatal demirlerin vermiş olduğu acıdan dolayı düşmanlarından daha fazla korkuya kapılan filler geriye dönerek, yaya ve atlı askerlerin çarpışmalarını darmadağın ettiler ve [Hint ordusu] daha savaşmadan hezimete uğradı. Bu hezimetten sonra Timurlular şehrin hisarına yöneldiler.

AY: ŞABAN

S.13: Bu senede Mardin sâhibi ez-Zâhir İsa'nın elçisi gelerek başından geçenler için özür diledi. Timur'un kendisini esir etmesini şikayet ederek, Sultan'a olan itaatinin devamını bildirdi. Kendisine taklid ve 30 bin dinar hediye verildi. Adı geçen şahıs da Musul ve Sincar'ı aldı.

AY: RAMAZAN

Timurlenk Bağdat'a gelerek şehri kuşattı ama hiçbir toprak alamadı ve Hemedan'a çekildi ve [oradakiler] böylece rahatladılar.

AY: Zİ-L-KA'DE

S.18: Bu sene içerisinde, geçen sene Timur'un oğlunun ülkeye [Anadolu'ya] yöneldiği haberi gelince sevk edilmiş ve Timur'un oğlunun geri döndüğünün anlaşılması üzerine geri çağırılmış olan Suriye askerleri Sivas'dan döndüler.

AY: Zİ-L-HİCCE

S.19: Kara Yusuf Suriye'den döndüğü zaman Timur'un askerleri de Sincar'ı boşaltmışlardı. Kara Yusuf Musul'u ele geçirdi. Timur'un oğlu önce Tebriz'de ikamet etti ardından da Bağdat'a hareket etti. Bu haber Ahmed b. Üveys'e ulaşınca, Ahmed b. Üveys asker topladı. Mirza, Ahmed b. Üveys'e yaklaştığında Ahmed b. Üveys hezimete

uğramış gibi yaparak askerini sakladı. Mirza onların farkına varınca yolunu değiştirdi. Ardından Çağatayların daha kalabalık olduğunu gören Ahmed b. Üveys ve adamları geceleyin ateşler yaktılar. Çağataylar hezimete uğradı ve çoğu açlık ve susuzluktan helâk oldular. Ahmed ve askerleri, Çağatayların son nefeste olduklarını görünce onları kılıçtan geçirdiler. Mirza beraberinde 300 civarında yakın adamıyla kaçtı ve kendisini Tebriz'e attı. Ahmed b. Üveys de muzaffer olarak geri döndü. Tebriz'e gelen Mirza şehir halkını kırıp geçirdi. Öldürülenlerin arasında Bidlis hâkimi ed-Doskî de vardı.

SENE 801/1398-1399

S.36: Doğu ülkelerinin sâhibi el-Lenk diye bilinen Timur Gürgân'dır.

AY: MUHARREM

S.37: Bu sene içerisinde Timur Hindistan'a saldırdı ve Delhi'yi ele geçirdi. Oradan birçok insanı esir aldı ve Semerkand'a dön[ül]düğü zaman bu esirler bolluğundan dolayı çok ucuza satıldı.

SENE 802/1399-1400

AY: ŞEVVÂL

S.107: Bağdat ahalisine Timur'un kendilerine gelmekte olduğu haberi kesin olarak ulaşınca Bağdat sultanı Ahmed kaçtı ve Kara Yusuf'tan yardım istedi. Daha sonra Kara Yusuf'u alarak Bağdat'a geri döndü; savaşmak için ittifak etmişler ve Ahmed Kara Yusuf'a çok para vermişti. Böylece Kara Yusuf da yılın sonuna kadar yanında kaldı. Daha sonra o ve Kara Yusuf Anadolu'ya, Bâyezid b. Osman'a doğru hareket ettiler. Adı geçen Bâyezid bu sene içerisinde Sivas'ı alıp oğlu Mehmed Çelebi'yi şehre vali tayin ettikten ve emrine Tevaşî Yakut'u verdikten sonra Malatya'yı kuşatmış, ardından Malatya'yı da alarak Bursa'ya dönmüştü. Rebî'-ül-evvel ayında Karabağ'a ulaşarak, Gürcü ülkesine yönelmiş ve Tiflis'i almış olan Timur, ardından da Bağdat'a hareket etti. Bu arada Ahmed b. Üveys'in Kara Yusuf'a ulaşmak amacıyla Suriye'ye hareket ettiği ve orada fitne-fesad çıkardığı haberi Timur'a ulaştı. (S.108) Kara Yülük daha önce anlatıldığı üzere Sivas sâhibini yendikten ve Anadolu Hükümdârı Bâyezid'in oğlu Süleyman'a mağlup olduktan sonra Timur'un durumunu öğrenip Timur'un yanına giderek ona hizmet etti. Timur'un amaçları doğrultusunda kendisine

kılavuzluk yapıp savaş yollarını gösterdi ve onun yardımcısı olarak kaldı. Timur zorla Sivas'a girdi ve âdet olduğu üzere askerleri şehirde zorbalık yapıp, fesad çıkardılar ve şehri tahrip ettiler. Timur senenin sonunda müfsid askerleri çoğalmış olarak Sivas'dan ayrıldı, sonraki senede de Behisni'ye geldi.

Bu sene Timur'un seferlerinin başlangıcı Suriye'ye yönelik oldu. Bunun nedeni Bağdat sâhibi Ahmed b. Üveys'in gidişatının kötü oluşu, birçok emirini öldürmesi ve geri kalanlara da zorluk çıkarması idi. Sağ kalan emirler aniden Ahmed b. Üveys'e saldırıp onu şehirden kovdular ve Şiraz'daki, Timur'un nâibine, [gelip] Bağdat'ı teslim almasını yazdılar. O da gelerek şehri teslim aldı.

AY: Zİ-L-KA'DE

S.109: Zi-l-ka'de ayının sonunda Rahbe Nâibi'nin Han Laçın yakınlarında bir kısım insanların yol kesicilik yaptıklarına tanık olduğunu bunlardan bir kısmını yakaladığını ve onların Dımaşk'a gönderilmesini istediğini bildiren mektubu geldi. Dımaşk Nâibi haber üzerine yerinde duramadı. Halk ise bundan tedirgin oldu ve bunu büyük bir olay zannederek hercümerc oldular. Timurlenk'in ülkelerine gelmekte olduğunu yaydılar. Ben [İbn Hacer] de o gün Dımaşk'ta Sâlihiyye'de idim.

S.110: Günün sonuna doğru olay açığa kavuştu. Fakat insanların bu olayı bu şekilde değerlendirmesi gerçekten de Timur'un gelişine işaret sayıldı. Çok geçmeden de Timur kapıları çaldı. Vela kuvvete illa billah.

SENE 803/1400-1401

AY: MUHARREM

S.133: Bu sene girdi, ama halk Timur'un gelmesinin ızdırabından dolayı kuzey bölgesinde korkmuş bir durumdaydı. Daima bir öncekinden farklı haberler geliyordu. Timur'un Sivas'a varması ve onu bir müddet kuşatması daha önce anlatıldığı gibi geçen sene olmuştu. Bu senenin ilk gününde şehrin surlarını delerek şehir halkının hepsini katledip mallarını gasp etti. Hatta Timur'un Sivas halkından 3000 kişiyi diri diri gömdüğü söylendi.

Ardından Safer ayında Behisni'ye indi, oradan Malatya'ya yönelerek şehri mahvetti ve çok insan öldürdü. Daha sonra Kal'atu'r-rum'a geldi; kalenin sâhibi ona

kuvvetli geldiğinden dolayı orayı terk ederek Halep'e doğru yöneldi. Ayın sonunda da Ayntab'a ulaştı. Kal'atu'r-rum sâhibi Timur'u kovmak için Halep nâibine, askerlerini getirmesini teşvik eden bir mektup gönderdi. Hemen ardından da Timurlenk'in bir mektubu Halep nâibine ulaştı. Timur mektubunda şunları söylüyordu: "Muhakkak ki, biz geçen sene Halep ülkesine Rahbe'de öldürülen elçilerimizin intikamını almak için geldik ve el-Melik ez-Zâhir'in ölüm haberi bize ulaştı. Ardından Hindistan'da fesad çıktığı haberini duyduk ve kendilerine yöneldik. Allah bizi onlara karşı muzaffer kıldı. Daha sonra Gürcistan'a döndük. Allah orada da bizi muzaffer kıldı. Ardından bu, Osman oğlunun edepsizliğini haber aldık ve kulağını çekmek istedik. Sizin de duyduğunuz gibi Sivas'da ve ülkesinin geri kalan bölümünde olanları yaptık. Mısır'a mektuplar yolluyoruz ama cevap alamıyoruz. Atlamış'ın bize yollanmasını bildiriyoruz, şayet bunu yapmazlarsa akan Müslüman kanından onlar sorumlu olacaktır. Ve's-selâm".

S.134: Daha sonra Timurlenk'in kuzey şehirlerini aldığı haberleri ard arda geldi. Halep halkı tedirgin olarak mallarını kaleye naklettiler, bazıları da yakın yerlere kaçtılar. Deve ve merkeb fiyatları yükseldi. Halep nâibi, ordusu ve kendisine katılan Araplar ile Türkmenleri techiz etti. Bu haberler devlet ricâline ulaştığında bölgedeki nâiblerden asker toplayıp Halep'e yönelmeleri istendi ve [nâiblerin] hepsi Halep'te toplandı. Bunlar: Safed nâibi, Hama nâibi, Dımaşk nâibi, Trablus nâibi, Gazze nâibi idi ve yanlarında yaklaşık 3000 kadar atlı asker vardı. Ardından Sultan da hazırlıklara başladı. Timur, Halep nâibi Demirtaş'a, "Dımaşk nâibi Sudun'u yakalaması şartıyla nâibliğine devam edebileceği" vaadinde bulundu. Demirtaş bunu Sudun'a haber verdi ve elçinin üzerine hamle yaparak boynunu vurdu.

Timur bu olayı haber alınca Rebî'-ül-evvel ayının ilk gününde Halep'e saldırdı. Emirler istişare yaptılar; bazıları şehrin sırtlarına çıkarak orada savaşmayı, bazıları da Mısır askerleri gelene kadar surlar üzerinde kalıp oradan müdafa yapmayı teklif ettiler. Demirtaş ise şehir halkına şehri boşaltmalarını ve istedikleri yere gitmelerini teklif etti. Sonunda ilk görüşün sâhipleri kazandı ve şehrin sırtlarına çadırlarını kurdular.

S.135: İki taraf Rebî'-ül-evvel ayının on biri Cumartesi günü karşılaştılar. Timur, içerisinde fillerin de bulunduğu ordusuyla harekete geçti ve hep bir ağızdan nara

attılar. Bunun üzerine insanların çoğu korkarak kaçtı. Trablus nâibi Özdemir, Yeşbek b. Özdemir ve atlılardan diğerleri de savaşta çok iş yaptılar. Ama Özdemir öldü ve kendisinden haber alınmadı. Ardından Yeşbek b. Özdemir de öldürülünce İslâm askerlerinin hezimetini tamamladı ve Halep kapılarına doğru geri çekildiler. Şehrin kapılarına ulaşıldığında [meydana gelen] izdihamda sayısız insan ölüyor, arkadan da Timurular kılıçlarıyla gelmekteydi. Emirler kalede toplandı, Timurlenk'in askerleri şehre hücum etti, şehri ateşe verip kadın ve küçük çocukları esir alırken yetişkinleri ve gençleri Merkez Camii mezbahaya dönene kadar kılıçtan geçirdiler. Atlarını camilere bağladılar, bakirelerin bekâretlerini camide ve orada bulunan halkın huzurunda bozdular. Timurlenk'in askerlerinin özelliklerinden birisi de halkın huzurunda kadınlarla cinsel ilişkide bulunurken, bu zina bile olsa, bundan utanmamalarıydı.

Daha sonra kale kuşatıldı ve hendeği dolduruldu. Kaledekiler ancak 2-3 gün dayanabildi ve Demirtaş ile yanındakiler aman dilediler. Bu istekleri kabul edilerek kaleden inmeleri istendi. Tüm nâibler ve taifeleri zincire dizildiler. Timurlenk beraberinde az bir insanla kaleye çıktıktan sonra onları huzuruna çağırarak azarladı. Eller, insanların kalede toplamış oldukları ve onlara bir zarar gelmeyeceğini zannettikleri malları gasp etmek için uzandı. Mal sâhipleri âdeta düşman toplarken yorulmasın diye bu malları bir araya getirmişlerdi. Tüm mallar, bakireler ve gençler Timurlenk'e arz edildi. Timur da onları emirlerine dağıttı.

Kalede Timur'un, çokluğundan dolayı hayrete düştüğü mal, zahire, ziynet eşyası ve silah bulunuyordu. Öyle ki, Timur'un yakın adamları Timur'un, "Ben bu dünyada bu kadar savaş malzemesi ve erzağa sâhip kalenin olabileceğini zannetmiyordum" dediğini naklettiler.

Ardından Timur'un adamları daha da ileri giderek çevrede ve yakınlarda bulunan köyleri talan etmeye, ağaçları kesip evleri yıkmak suretiyle ifsad etmeye başladılar. Nahiyeler çok sayıda öldürmeden dolayı bomboş oldu. Öyle ki, ayaklar her adımda bir insan cesedine basacak gibiydi. (S.136) Ölülerin kellesinden birçok minare yapıldı; bu minarelerin üç tanesi İbn Hâce tepesindeydi. Anneleri esir alınmış olan çocuklardan ölenlerin sayısı, öldürülmüş olan çocuk sayısından daha fazla idi.

Kadı Muhibeddin b. Şihne, Hafız el-Haremî'nin kendisine "Lenk'in divanının [savaşçı listesi] 800 binden fazla savaşçıyı kapsıyordu" dediğini nakletmektedir. Ayrıca, "Lenk kalede otururken, Hz. Ali ve Muaviye ile ilgili sorular sormak üzere, şehrin âlimlerini huzuruna çağırdığında Kadı el-Kafesî el-Malikî kendisine 'bunların hepsi müçtehidir' deyince Timur, 'Siz Suriye ehline tabisiniz onların hepsi Yezid taraftarlarıdır ve Hüseyin'in katillerini severler' diye cevap verdiğini" de nakletmektedir.

İbn Şihne'nin anlattığına göre Timur, Dımaşk'a giderken Halep niyabetine emir Musa b. Togay'ı atadı. Timur'un yolculuğa çıkışı Rebî'ül-âhir ayının ilk gününde oldu. Denilir ki, İslâm askerlerinin yenilmesinin en önemli sebebi Halep nâibi Demirtaş'ın Araplarla Türkmenler arasına fitne sokmasıdır. Hatta bazı Türkmenler Nuayr'in mallarına saldırıp soydular. Çok kızılan bu olay, Timur gelmeden önce patlak verdi ve hatta savaşa Araplardan kimse gelmedi. Bazıları da Demirtaş'ın Timurlenk'in aldatmalarına çokca kapılmasını onun, gizli bir Timur taraftarı olduğunu gösterdiğini söylediler.

Sultan Cemâzi-el-evvel ayının altısında Dımaşk'a ulaştı. Timurlenk'in 1000 civarında olan bir öncü kuvveti önlerine çıkı. Karşılaştıkları bir kısım askeri de adı geçen ayın sekizinde yendiler.

S.137: Daha sonra Timur Suriye'ye geldi ve Sultan'a, yakını Atlamış'ı serbest bırakmasını, kendisinin de yanında esir olanların hepsini serbest bırakarak ülkeden ayrılacağını yazdı. Timur'un kendilerine karşı aczinden dolayı bu istekte bulunduğu zannettiler ve bu isteğini yerine getirmedi. Timur talebini birkaç kez ısrarla tekrarladı ve ardından aralarında savaş oldu. Bu savaş toptan bir harp olmayıp birkaç kez birbirlerini yoklama şeklindeki küçük çarpışmalardan ibaret idi.

Timur, [Mısır] askerlerinin kaçtığından emin olunca askerlerine onları takip etmelerini emretti ve Timur'un askerleri geride kalanları toplamaya başladılar. Dımaşk halkı şehrin kapılarını kapayıp surlara çıkarak oradan Timurlularla vuruşmaya başladılar ve onlardan bir grubu öldürdüler. Timur, şehir halkından barışı görüşmek üzere kendisine akıllı bir adam göndermelerini istedi ve kendisine Kadı Burhaneddin es-Şeyh Şemseddin b. Muflih'i gönderildi. Kadı Burhaneddin geri dönerek Timur'un kendisiyle

hoş bir şekilde konuştuğunu ve kendisine barış teklif ettiğini, kendisinin de bu teklifi kabul ettiğini haber verdi. Halktan bir çoğu ona itaat ederken bir çoğu da karşı çıktı. Cemâzi-el-âhir ayının onbeşi Cumartesi günü olunca barışı isteyenlerin görüşü ağır bastı ve zengin halktan para toplanarak Timur'a ziyafet verildi. Halka, kendilerinin ve ailelerinin güvende olduklarına dair aman yazılıp minberden okundu ve Babü's-sagir açıldı. Tatarlar şehri yağmalamasınlar diye [bu] kapı Timurlenk'in bazı emirlerine emanet edildi.

S.138: Ardından barış için 1000 dinar üzerine karar verildi ve bu para şehir halkına pay edildi. Daha sonra Timur geri döndü bu miktara içerleyerek 1000 tümen istediğini söyledi ki, 1 tümen 10.000 dinar idi. Böylece şehir halkı üzerindeki bela iyice çoğaldı ve halk pişman oldu, ama son pişmanlık fayda etmiyordu.

Timurluların yaptığı çirkin işlerin ilki Emevî Camii'inde Cuma namazı kılınmasının yasaklamalarıydı. Çünkü Şah Melik camiye gelerek kendisinin, Timur'un Dımaşk nâibi olduğunu iddia etti. Ailesi, akrabaları ve hayvanlarıyla birlikte camiye yerleşti ve halkın camiye girmesini yasakladı. Camilerde namaz kılmak, çarşılarda çalışmak yasaklandı. Ardından da Timurlular kaleyi kuşattılar. Timur, Dımaşk halkından bazılarını, mahallelerin adlarını yazdırıp onları adamları arasında bölüştürmek suretiyle kendilerine ıktta etti. Emirlerin hepsi ıktalarına giderek sakinlerinden sınırlarının belirlenmesini istediler. Evinde çok kötü durumda olan kimselerden bile çok yüksek miktarda mal isteniyor, eğer bunu vermeye çekindiği takdirde de elindeki her şey alınarak cezalandırılıyordu. Hiçbir malı kalmamışsa da huzurunda karısı, çocuğu ve kızlarına el koyup ırzlarına geçiyorlar, bunu da büyük ihanetinin karşılığı olarak huzurunda yaptıklarını söylüyorlardı. Hatta bundan sonra da parayı getirmesi istenerek işkencede daha da aşırıya gidiyorlardı. Bu halde tam Dımaşk'ta 17 gün kaldılar, birçok kişiyi dayakla öldürüp, sayısız işkence yaptılar.

Adı geçen emirler daha sonra şehirden ayrıldılar ve şehir Receb ayının sonunda sabah olduğu zaman kılıçları çekilmiş yaya askerlerle karşılaştı. Kalan malları da onlar yağmalayıp yeni doğmuş bebeklerin anne ve babalarını esir ederek bebekleri ayaklar altına attılar. Livata, zina ve benzeri kötülükleri alenen yaparak fasıklıkta ileri gittiler.

Daha sonra da şehrin çoğu yanana kadar evleri ateşe verdiler. Özellikle de Emevî Camii'ni ve çevresini yaktılar.

Timur askerleriyle birlikte Şaban ayının üçünde Dımaşk'tan ayrıldı. Onların ayrılmasını çok sayıda çekirge sürüsü takip etti ve bu günlerce devam etti.

S.139: Timur Suriye'den çekildikten sonra Mardin'e yöneldi ve şehre ulaştı. Bugünlerde Keyfâ sâhibi el-Adil Timur'un yanına geldi, Timur kendisini hürmetle karşıladı. Timur'un Halep'e geri dönmesi Şaban ayının on yedisinde gerçekleşti ama şehre girmedi. Sadece, şehirde bulunan kendi taraftarlarına şehri tahrip edip yakmalarını emretti. Taraftarları da bu emrini yerine getirdiler ve kendisine katıldılar. Yanlarında birçok esir oldu ve en sonunda Timur, kuzey ülkelerine yönelerek oradan ayrıldı.

Kendisine güvenilen bir kişinin anlattığına göre bu kişi Hama'daki en-Nurî Camii'nin Kible duvarındaki mermerinde Farsça olarak yazılmış şu satırları okumuştur: "Allah bize memleketleri ve şehirleri fethetmeyi kolaylaştırdı ve Bağdat'a kadar ele geçirip Mısır ve Suriye sultanı'na komşu olduk. Onunla, aramızda dostluk tamamlansın diye mektuplaştık ama onlar elçilerimizi öldürdüler. Türkmenlerden bir tâife, adamlarımızdan bir grubu yenerek onları, muhaliflerimizden ele geçirmiş olduğumuz kimseleri kurtarmak için hapsedtiler⁷². Bizim, Rebî'-ül-âhir ayının yirmi yedisinde Hama'ya gelişimizde bu döneme denk geldi". Ayrıca, "[Timur] Hıms'a varınca Halid b. Velid'e hürmetinden dolayı Hıms'a hiç dokunmadı" dedi.

S.140: Mısır'da ordu tamamlanınca Yelboğa es-Sâlimî ordunun başına geçerek askerlerden çıplak olanlara elbise giydirdi ve onlara para, mal ve silah taşıdı. Kendi iddiasına göre Timur'u Dımaşk'tan kovmak için asker hazırlayıp Suriye'ye götürmek üzere mal topluyordu, ama bu bir bahaneydi ve halkın malını rızaları olmadan alıyordu.

⁷² İbn Hacer'in bu şekilde yazmış olduğu ve tam olarak anlaşılmayan bu cümleyi, aynı kitabe hakkında bilgi veren İbn Arabşah şu şekilde naklediyor: "Bir grup Türkmen taraftarlarımızdan bazı insanları yakalayıp Mısır Sultanı'na yolladılar; o da adamlarımızı hapsederek onlara işkence yaptı. Biz de hapsedilen adamlarımızı muhaliflerimizin elinden kurtarmak için harekete geçtik", bkz. İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 227.

AY: RECEB

S.143: Receb ayında Timurlenk'in elçisi geldi. Timur Atlamış'ı istiyor ve Atlamış gönderildiği takdirde, kendisinin de, yanında esir bulunan fakih olsun, emir olsun herkesi göndereceğine dair söz veriyordu. Daha önce Kadı'l-kudat Sadreddin el-Munavî'yi göndermişler ve kendisinin makamı Sultan'ın Dımaşk'tan kaçışından bu yana boş idi. Bu mektup gelince muhalefet edemediler, Atlamış'ı [hapisten] çıkararak kendisine mal verdiler ve Timur'a, Atlamış'a ikramda bulunup ona itibâr gösterdiklerini bildirdiler.

AY: ŞABAN

S.144: Şaban ayının yedisinde Trablus nâibi Şeyh el-Mahmudî Timurlenk'in esaretinden kaçarak Kahire'ye geldi. Yeşbek ve diğer emirler onu karşılayıp, kendisine atlar ve mal gönderdiler, daha sonra Ramazan ayında da, daha önce kendisine ait olan Trablus niyabeti hil'atı giydirdi.

Ayın on dokuzunda Hama nâibi Dokmak da Timurlenk'in esaretinden kaçarak geldi.

S.148: Şevvâl ayında Timurlenk Mardin'e ulaştı ve bayramı orada geçirdi. Ardından 5.000 kişilik askerle birlikte Bağdat'a elçi gönderdi ve [şehrin] mütevellisinden daha önce kendisine vaat edilen malın teslim edilmesini istedi.

Bu elçi Bağdat'a varınca Bağdat halkı onu hakir görerek, ona çok kötü muamele etmek ve yanındakilerin çoğunu öldürmek istediler. Bunun üzerine elçi Timurlenk'ten yardım istedi ve Timur, askerleriyle Şevvâl ayının sonunda giderek, Bağdat'a sâhip oldu ve şehirde üç gün kılıç kullandı. Daha sonra da her atlısının kendisine bir kelle getirmesini istedi. Askerleri esirleri öldürmeye başladılar ve 100.000 kelleyi Timur'a götürdüler. Timur da bunlardan minare yaptı. Ayrıca adamlarından Hille'yi talan etmelerini istedi ve Hille harap edildi. Zi-l-hicce ayının sonunda Timur Bağdat'ı harap ettikten sonra Irak'tan ayrıldı.

Bu senenin başında Kara Yusuf ve Ahmed b. Üveys, Anadolu'ya ulaşmak üzere Halep'e doğru geldiler. Halep nâibi Demirtaş onları engelledi. Ahmed kaçtı ve biraz talanda bulundu. Daha sonra Ahmed b. Üveys ve Kara Yusuf Malatya'ya

yöneldiler. Askerlerden bazıları Ahmed b. Üveys'e Kara Yusuf'un kendisine ihanet edeceğini söylediler. Ahmed de buna inanarak ondan kaçtı, [Kara Yusuf] geride kalanları talan etti ve kardeşinin hakkında da kötülükte bulundu. Ahmed b. Üveys Sivas'a döndü, oradan Bursa'ya yöneldi ve İbn Osman'la bir araya geldi. Ahmed'in [oraya] ulaşmasından hemen sonra Timurlenk de Sivas'a gelerek şehri kuşattı; bu olay Muharrem ayında oldu. Sivas halkı Timur'dan aman istedi. Timur da kendilerine aman verip, yemin etti ama daha sonra vefasızca davranarak hepsini öldürdü.

SENE 804/1401-1402

S.202: Bu sene içinde Altınboğa el-Osmanî, Timurlenk'in esaretinden kaçtı ve Gazze'ye nâib olarak atandı.

S.207: Bu sene içerisinde Timurlenk, askerleriyle Sivas'dan döndü ve İbn Osman'ın memleketine kasderek kuzeye doğru yöneldi.

S.208: Timurlenk, Suriye'den ayrıldıktan sonra Mardin'e ulaştı. Mardin halkı kaleye sığındı, Timur kaleyi kuşatarak sâhibi ez-Zâhir İsa ile mektuplaştı ama cevap alamadı. Bu iş kendisini yorunca Timur, Ramazan'ın sonunda Bağdat yönüne gidiyormuş gibi yaptı ve Nusaybin, Musul ile Sur'u yıkarak buraları Hasan Beg b. Melik Hüseyin'e verdi. Orada ele geçirdiği malları eş-Şeyhzâde'nin beraberinde Semerkand'a yolladı. Ardından da Bağdat'a 20.000 asker göndererek başlarına Emirzâde Rüstem'i tayin etti ve kendisine "Bağdat'ı ele geçirdiğin zaman şehrin emiri ol" dedi.

Ahmed b. Üveys oradan [Bağdat'a] taşınmış ve yerine bir emir koyarak ona, Timur geldiği takdirde kapıları kapatmamasını tavsiye etmişti. Fakat Timur'un askerleri gelince, adı Ferec olan bu emir savaşa hazırlandı. Bunu haber alan Timur, askerlerine destek olarak gitti ve Bağdat'ı Kurban Bayramı günü zorla aldı. Kurban olarak da [oradaki] Müslümanları, kanları Dicle'ye karışana kadar kesti. Kafalarından da birçok minare yapıldı ki, tutulup kesilerek öldürülenlerin sayısının 90.000'e ulaştığı söylenmektedir. Timur askerlerinden her emiri, kendisine bir miktar kelle getirmekle vazifelendirdi. Emirler de o istenen sayıdaki kelleyi Bağdat halkından getiremeyince yanlarındaki, diğer şehirlerden almış oldukları esirleri keserek bu sayıyı tamamladılar.

Daha sonra el-Lenk her yerde yaptığı gibi Bağdat'ın da tahrip edilmesini emrederek burada biraz daha ileri gitti. Ardından da Bağdat'tan ayrılarak kuzey memleketlerine yöneldi.

SENE 805/1402-1403

S.225: Bu senenin başında Timurlenk, Bâyezid b. Osman'ı yendi, kendisini ve oğlu Musa'yı esir aldı. Daha sonra Bâyezid öldürüldü. Bâyezid İslâm hükümdârlarının en büyüklerinden, inancı tam olanlarından ve kâfirlere karşı en çok gaza yapanlarındandı. Hatta dönemindeki hükümdârları cihaddan geri kalmakla ve vergiler almakla tenkid ederdi.

Timur, 803/1400-1401 senesinde Suriye'den doğuya doğru yöneldi, oradan da Bağdat'a geçti. Bağdat'tan da kendi memleketine döndü. 803/1401-1402 senesinde ise Anadolu'ya yöneldi ve senenin sonunda oraya ulaşp, Mardin sâhibine mektup göndererek kendisinden yanına gelmesini istedi. Mardin sâhibinin de yapacak hiçbir şeyi olmadığı için Timur'un yanına gitti.

Timur, âdeti olduğu üzere hile ve kurnazlık dehasıyla Bâyezid ile sulh konusunda mektuplaştı. Bu arada Bâyezid, Timur'un ülkesine ulaştığını duyunca çok sayıda asker toplamış idi. Bâyezid, Timur'un sulh isteğine cevap vermeyerek onu ülkesinden kovmak üzere, askerleriyle birlikte Timur'a doğru yöneldi ve 15 gün yol aldı. Timurlenk Bâyezid'e tekrar mektup yazarak kendisine şöyle dedi: "Muhakkak ki, sen Allah yolunda cihad eden bir adamsın ve ben seni öldürmek istemiyorum. Fakat babandan ve dedenden kalan topraklarla kanaat etmelisin ve hükümdâr Ebu Said döneminde Rum sâhibi Erta (أرطا)⁷³,ya ait olan toprakları bana vermelisin". Bâyezid buna biraz meyletti fakat Timurluların Kemah'a saldırıp orayı talan ettiklerini öğrenince Timur'un sulh istemediği ve sulhu sadece insanlara hıyanet etmek için zikrettiğine kanaat getirdi.

İki ordu birbirine yaklaştığı zaman Timur, taktik olarak hezimete uğramış gibi yaptı. Ama İbn Osman bunu fark edemeyerek bugün Meksure diye bilinen yere kadar

⁷³ Aslı Eretna olan bu isim burad Erta (أرطا) olarak yazılmıştır.

onu takip etti. Bâyezid, Timur'a yaklaşınca da Timur, yorulmuş olan askerlerini istirahata çekerek dinlenmiş adamlarını ortaya çıkardı ve onları yorgunluktan ölü gibi olan İbn Osman'ın askerlerinin önüne aniden koyarak İbn Osman'ın askerlerinden çok sayıda asker öldürdü. Ayrıca Timurlenk'in pusudaki askerleri de saldırarak onları hezimete uğrattılar.

S.226: Süleyman b. Bâyezid b. Osman, Bursa'ya mağlup olarak yöneldi ve oradan da birçok askeriyle birlikte İstanbul'a geçti. Timurlular geri kalan askerleri kuşattılar; bunların içinde babası [Bâyezid] de vardı. Bâyezid'i esir alıp Timur'a götürdüler, askerleri ise darmadağın oldu. Timurlular da Anadolu'ya dağıldılar, fesad çıkarıp talan ederek birçok köyü yaktılar ve bu halde Anadolu'da dört ay kaldılar.

Bâyezid b. Murad b. Erdhan? (اردخان)⁷⁴ b. Osman, Timur'un esaretinde öldü. Aslında serbestti ama ya kahırdan ya da başka bir sebepten ecel onu yakaladı. Timurlenk Bâyezid'in topraklarını, daha önce Bâyezid kimden almışsa onlara geri dağıttı. Timurlenk aynı senenin Şaban ayında, daha önce Suriye'de yaptıklarını Anadolu'da da yaptıktan sonra ülkesine döndü. Bu arada Sultan Mahmud Han öldü. Timur ülkesini Cengiz Han'ın soyundan gelen bu han adına yönetiyor ve her şeyi onun adına yapıyordu. Hatta Mahmud Han, Timur ile beraber Suriye'deki savaşlara da katılmıştı.

S.228: El-Lenk'in, İbn Osman'ın ülkesine kasetmesinin sebebi Ahmed b. Üveys⁷⁵ ile Kara Yusuf'un, İbn Osman'a kaçmış olmaları, İbn Osman'ın da onları koruması altına almasıydı. Timurlenk Bağdat'ı aldıktan sonra İbn Osman'a mektup yazarak onları göndermesini istedi. Ama Bâyezid onları göndermeyince Timur bunu savaş sebebi sayarak kendisine yöneldi.

Tabi ki, İbn Osman çok gururlu bir kişiydi. Hiç beklemeden asker topladı ve olanlar oldu. El-Lenk'in ele geçirdiği ilk yer, alınması çok zor olan Kemah kalesiydi. Ardından Anadolu'da bulunan Tatar Türkleri ile mektuplaşarak onlarla akraba

⁷⁴ Aslı Orhan olan bu isim burada Erdhan(اردخان) olarak yazılmıştır.

⁷⁵ Bu isim metinde Yusuf olarak verilmiştir ama doğrusu Üveys'tir.

olduklarını söyledi ve onlara vaatte bulundu. Onlar da Timur'a yardım edeceklerine dair söz verdiler.

Bâyezid şöyle bir yanlış düşünceyle Timurlenk'in askerlerini aniden basmak istedi: Çok büyük ordusunu dağlardan çöllerden yürüttü, Timurlular'ı arkadan vurmak ve onları yenmek istedi fakat ordusu çok fazla yürümüş, acıkmış ve çok yorulmuştu. Timur ise yürümeye devam ediyor, hiç kimse onu ne bir şehirde ne de bir köyde reddedemiyor ve askerlerini yavaş yavaş yürütüyordu. Bu arada İbn Osman'ın ne yaptığını da casusları vasıtasıyla öğreniyor ve askerlerini daha da yavaşlatıp dinlendiriyordu. Böylece karşılaşma gerçekleşerek savaş başladı. Timur'un kandırdıkları [Tatarlar] kaçınca geri kalanlar da bu yüzden hezimete uğradılar.

Çarpışma Engüriyye⁷⁶ şehrinde oldu. Süleyman b. Bâyezid b. Osman, sahil tarafına kaçıp oradan İstanbul'a geçti. Babası İbn Osman ise ele geçirildi ve Timur'un huzuruna getirildi. Bâyezid, Timur tarafından azarlanıp paylandı ve onun yanında esir olarak kaldı. Bu muharebe bu senenin Zi-l-hicce ayında olmuştu.

Bu sene içinde Timur, yanındakileri bir mektubu ile birlikte Mardin sâhibine yolladı ve ondan da yanındakileri güvendiği birisiyle Mısır'a yollamasını istedi. Ardından da Anadolu'dan, deniz üzerinden elçiler gönderdi. Bu elçilerden birisi Mesud el-Geccanî idi ve Timur, Atlamış'ın kendisine gönderilmesini istiyor, gönderilmediği taktirde ise kendisinin geleceğini söylüyordu. Mardin sâhibinin elçisi Bedreddin Muhammed b. Taceddin Hüseyin b. Bedreddin Hasan b. Şemseddin Muhammed b. Hüsameddin Abdulaziz b. Muhammed b. Abdülaziz b. Eş-Şeyh Abdulkadir el-Ceylî, Suriye'ye vardı. (S.229) Zâten o, bu memleketlerde hürmeti ve ihsanı olup, sözü dinlenen birisiydi. Bu zât bu mektubu getirme sebebinin sadece Müslümanların hayrını istemesi olduğunu zikretti. Onun babasının bahsi de daha önce 75. senede geçmişti.

Elçiler Mısır'a Cemâzi-el-âhir ayında ulaştıklarında Mısırlılar acele ederek Atlamış'ı gösterişli bir hediye ile Timur'a göndermek için hazırladılar. Adı geçen Mesud, Timur Suriye'ye geldiği zaman kendisiyle beraberdi ve şimdi de Timur'un

⁷⁶ Ankara.

elçilik heyetinde bu kişilerle birlikte geldi. Daha sonra da Mesud'un bu memleketlere gelişi tekrarlandı. Müeyyidiyye devrinde, Kahire'de Evkaf Nâzırlığı görevine getirildi ve burada öldü.

Mesud'un eliyle gelen Timur'un mektubunda şöyle yazıyordu: "Mesud'un her dediği ve onunla sağlanan her ittifak benim iznimlidir. O neye yemin ederse beni de bağlar". Timur, Mesud'la birlikte üzerinde kendi ismi yazan, altınla süslenmiş bir de bayrak gönderdi.

Mesud ile birlikte İbn Cezerî'nin oğlu da geldi ve babasının İbn Osman ile beraber olduğunu, ardından esir alınıp Timur'a götürüldüğünü, Timur'un da kendisine kıraat ilminde meşhur olmasından dolayı saygı gösterdiğini haber verdi.

Cemâzi-el-âhir ayında Atlamış Dimaşk'a vardı. Halep'e varması ise Recep ayında oldu. Ardından da Timur'a yönelip Timur'un Anadolu'dan dönmesinden sonra kendisine kavuştu. Atlamış'la beraber olan elçiler ise Şevvâl ayında geri döndüler ve Timur'un Deşt tarafına yöneldiği kanaatine vardılar.

Daha sonra adı geçen Mesud'un yanından bir elçi geldi. Beraberinde fil ve diğer şeylerden oluşan hediye ile birlikte, Atlamış'ı kendisine göndermelerinden dolayı emirlere teşekkürlerini bildiren bir de mektup vardı. Halep'te, Şeyh Burhaneddin el Muhaddis'in hattıyla yazılmış şöyle bir şey okudum: (S.230) "Timur'un elçisi Mesud b. Mahmud el-Geccanî⁷⁷ geldi. Beraberinde en-Nâsır Ferec tarafından, Şehabeddin Ahmed b. Ali Beg b. Halil ve kendisine Kanıbay denilen Hasekî vardı. Bunların gelişi 805 senesinin Zi-l-ka'de ayının ikisinde olmuş ve beraberlerinde Timur tarafından Nâsır'a gönderilmiş hediyeler vardı. Bu hediyeler bir fil, bir panter, bir atmaca, bir şahin ve altın işlemeli, püsküllü ve tüylü bir başlıktan oluşuyordu. Adı geçen bu üç kişi geçen sene Timur'a yönelmişler ve beraberlerinde Kahire'de hapsedilmiş olan Timur'un adamı bu emir [Atlamış] bulunuyordu". Onun Mısırlıların eline esir düşmesinin sebebine gelince: O, bir kalede emir iken Kara Mehmed⁷⁸ kendisine saldırıp, yakalayarak Mısır'a

⁷⁷ Aslı Geccanî olan bu isim metinde Heccavî olarak yazılmıştır.

⁷⁸ Timurlu-Kara Koyunlu münasebetleri ile ilgili olarak en detaylı bilgiler şu eserlerde bulunmaktadır: Faruk Sümer, *Kara Koyunlular (Başlangıştan Cihan-Şah'a Kadar)*, I, Ankara 1967; İsmail Aka,

göndermiş ve orada hapsedilmişti. Timur Suriye'ye girdiğinde elçi göndererek kendisini istedi ve bu isteğini birkaç kez tekrarladı. Mısırlılar da ona ikramda bulunarak [Timur] ile buluşmak üzere Tarsus üzerinden yolladılar ve Anadolu'da Timur ile bir araya geldi. Daha sonra, takdir-i ilâhî, Mesud tekrar bu memleketlere geldi, Müeyyidiye Devleti'nde Evkaf Nâzırlığı yaptı ve orada da öldü.

SENE 806/1403-1404

AY: MUHARREM

S.256: Atlamış ile beraber Timur'a yönelmiş olan elçiler Muharrem'in üçünde geldiler ve beraberlerinde iki yeşil bayrak ve Sultan için şu hediyeler vardı: Bir büyük fil, iki panter, iki şahin ve Timur'dan Sultan için bir hil'at idi ki, bu hilat Sultan'ın, Timur'un Mısır ve Suriye diyarındaki nâibi olduğu anlamına geliyordu. Derken elçiler, Kahire'ye girdiler ve onlardan birisi filin üzerinde, getirilen iki bayrağı sallıyordu.

AY: RECEB

S.261: Receb ayında Timurlenk'in elçileri hazırlandı.

S.262: Bu sene içinde Timurlenk askerleri ile Semerkand'a yöneldi, çünkü Timur'un bazı kalelere kendileriyle mal göndermiş olduğu bir grup, ona ihanet edip baş kaldırmıştı. Bu olay Timurlenk'in Anadolu'dan dönmesinden sonra oldu. Ardından Timur, Gürcistan'a saldırdı ve onları yok etti: Timur onlara galip gelene kadar kuşatmadan vazgeçmedi, en sonunda Timur'dan aman istediler ve kendilerine aman verildi. Onlara Şirvan'daki eş-Şeyh İbrahim el-Hâkim şefaet eylemişti. Mal üzerine anlaşan Timur oradan ayrıldı.

Bu sene içerisinde Menglü Boğa, beraberinde bir hediye ile en-Nâsır Ferec'den Timur'a, elçi olarak yöneldi. Bu hediyein içinde [bir] zürafa vardı. 806 senesinin Ramazan bayramı günü (11 Nisan 1404) Halep'e girdiler ve Şevvâl ayında [oradan] hareket ettiler. Bu arada En-Nâsır da Timur'dan gelen fil ve diğer hediyeleri almıştı.

İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri), TTK., Ankara 2000. Metinde Kara Mehmed olarak verilen ismin doğrusu Kara Yusuf olmalıdır, bkz. Sümer, a.g.e., 59.

S.263: Bu sene içinde Tebriz sâhibi Kara Yusuf et-Türkmanî Bağdat'ı kuşattı ve Bağdat sâhibi Ahmed b. Üveys, Suriye tarafına kaçarak Dımaşk'a geldi. Kara Yusuf Bağdat'a galip gelince Timur onun üzerine bir miktar asker gönderdi ama Kara Yusuf onları mağlub etti. Timurlenk bunu duyunca oğlunu 100.000 atlı ile Kara Yusuf'un üzerine yolladı. Bu atlılara yenilen Kara Yusuf Rahbe'ye kaçtı fakat şehre girmeye muvaffak olamadı. Nuayr tarafından bir grup kendisine entrika çevirince de yine Suriye tarafına kaçtı. Nuayr ile arasında bir çarpışma oldu; Kara Yusuf yenilerek Rebî'-ül-âhir ayında Suriye'ye ulaştı ve Nâib kendisini hürmetle karşıladı. Rahbe'den Dımaşk'a kadar gelirken çölde açlık ve susuzluktan dolayı çok sıkıntı çekip yorulmuş ve (S.264) hatta Beyrut'a kadar gelmiş olan Kara Yusuf için, nâibin kendisini çağırması çok büyük bir sürpriz olmuş ve hemen nâibe doğru yönelmişti. Bu olayı haber alan Mısır'daki emirler kendisini istediler ama Suriye nâibi Şeyh Mahmudî kendisine şefaati etti. Şefaati kabul olunca da Kara Yusuf, Suriye'de emir olarak nâibin hizmetinde kaldı.

Bağdat sâhibi Ahmed b. Üveys Daru's-saade'de göz altına alındı. Onun Ba'lebek'e ulaşması Kara Yusuf'un Dımaşk'a varmasından sonra ve Rebî'-ül-âhir ayı içerisinde oldu. Dımaşk'a Cemâzi-el-evvel'in altısında girdi ve kendisini nâib karşılayarak Daru's-saade'ye yerleştirdi. Ardından o ikisi hakkında [Mısır ile] yazıştı ve kendisine ikisinin de tutuklanması cevabı verildi. Çünkü Timur ile bir ittifak yapılmış ve bu ittifaka göre Timur tarafından kim gelirse tutuklanıp yazışılacak, aynı şekilde de bu [Mısır] taraftan kim Timur'a giderse Timur da aynı işlemi yapacaktı. Böylece Ahmed ve Kara Yusuf zincirlenerek birisi Burcu's-silsile'de, diğeri ise Burcu'l-hemâm'da hapsedildiler. Daha sonra, Şaban ayında öldürülmeleri için bir emir geldi. Nâib bu emri yerine getirmek için tereddüt etti ve emrin tekrar gözden geçirilmesini istedi. Şevvâl ayında da Timurlenk'ten Suriye nâibine, Kara Yusuf'a hürmet ettiği ve Ramazan ayında Halep'ten ayrılmış olan elçisi Mesud el-Geccanî'nin geç kaldığı için kendisini azarlayan bir mektup geldi. Bu arada Nuayr'ın, Timur'un kendisine mektup göndererek Kara Yusuf'un Suriye'ye girmesine izin verdiği için kendisini tehdit ettiğini bildiren mektubu da gelmişti. Halk bundan dolayı çok rahatsız oldu. Tüm bunlara rağmen nâib Kara Yusuf'a kötü davranmadı. Sultan da Mesud'u ve onunla beraber olan Timurlenk'in elçileri ile Hâcib Menglü Boğa'yı büyük bir hediyeyle beraber hazırlamış

ve bunlar Receb ayında yanlarında bir zürafa ile beraber yola çıkmışlardı. Halep'e gelmeleri Ramazan bayramı günü olmuş, oradan da Doğu'ya doğru hareket etmişlerdi.

S.268: Bu sene içinde Muhammed Sultan b. Han Tengiz b. el-Lenk öldü. Muhammed Sultan onun [Timur'un] veliahdı ve aynı zamanda adaletli, âlimleri ve fazilet sâhiplerini seven bir kişiydi. Ayrıca dedesini, [çok adam] öldürmesinden dolayı kusurlu bulurdu. Timur, Anadolu'ya girmeye niyetlendiği zaman kendisine haber yollayarak askerleri ile hazırlanmasını bildirince Muhammed Sultan hazırlandı ve geldi. Ölümü İbn Osman'a karşı alınan zaferden sonraya denk gelince de el-Lenk'in sevinci üzüntüye dönüştü. Orada kendisine bir tabut yaptırdı ve Semerkand'a götürerek orada inşaa ettirdiği medresesinde defnetti. Muhammed Sultan'ın ve Mehmed⁷⁹ b. Osman'ın vefat etmeleri aynı zamanda oldu. İbn Osman'ın el-Lenk'e şöyle dediği söylenmektedir: "Biliyorum ki, ben seninle kalmayacağım ve sana şu üç şeyi tavsiye ediyorum: Anadolu halkının kanını akıtma çünkü onlar İslâm için savaşıyorlar, Tatarları bu memlekette bırakma çünkü onlar fesad ehlidir, Müslümanların kale ve hisarlarını yıkma o zaman (S. 269) kâfirleri üzerlerine musallat edersin". Timurlenk de onun bu üç vasiyetini kabul etti ve bir hilesini bularak Tatarların çoğunu öldürdü.

S.269: Bu sene içerisinde el-Lenk İbn Osman'ı öldürdükten sonra İbn Karaman'ın çocukları Muhammed ile Ali'yi İbn Osman'ın hapsinden çıkardı, onlara hil'at giydirdi ve her biri bir tarafa hâkim oldu. Anadolu meliklerinden birisi ve İbn Osman'ın düşmanlarından olan İsfendiyar da geldi, Timur ona ikramda bulundu. "Ceziretü'l-Uşşâk" olarak bilinen ve zerafetiyle ilgili birçok atasözü dile getirilen Sinop'un sâhibi de geldi; el-Lenk onu da kabul edip kendisine ikramda bulundu.

SENE 807/1404-1405

S.296: Bu sene içinde Şehabeddin b. Keydoğdu, Timur'a Mısırlılardan elçi olarak gitti ve kendisinin ölümü bu senenin Rebî'-ül-âhir ayının on dördü Cumartesi gecesinde oldu.

⁷⁹ Bâyezid olması gereken bu isim Mehmed olarak verilmiştir.

S.298: Bu senenin başında el-Lenk Semerkand'a ulaştı, kendisini o memleketlerin melikleri karşıladı ve kendisine hediyeler arz ettiler. Ardından Timur, oğlu Şahruh'un evlendirilmesini emrederek ona çok büyük ve muhteşem bir düğün töreni düzenledi. İbn Osman'ın Tatarlar konusundaki vasiyetine uyararak onları askerlerinin içerisine aldı ve onları [çeşitli] memleketlere dağıtıp başsız koyarak darmadağın etti. Ardından Hıta diyarına girmeye azmederek kendisine demirle kaplanmış 500 adet araba yapılmasını emretti. Receb ayında yola çıkarak bu yöne hareket etti ama Otrar'a vardığında Allah'ın emri kendisine ulaştı ve sancılandı. Bu sancılara günlerce dayandı fakat tıp, ruhunu teslim etmesine çare bulamadı. Timur Şaban'ın on yedisinde vefat etti ve Semerkand'a götürüldü.

S.299: Bu sene içinde, zorba ve haricî Timurlenk Şaban ayının on yedisinde kulunç ishalinden öldü. Öldüğü zaman 79 yaşındaydı ve yarısı felç olmuştu. Şehirleri ve insanları helâk etti, yeryüzünde fesad'ı çoğalttı. Irak'ta ve İran'da ona karşı koyacak kimse yoktu. Irak-ı Arab'ı da alarak Suriye şehirlerine girdi ve çok azı dışında hepsine sâhip oldu. Ardından, Anadolu'ya girerek oradaki Müslümanlarla savaştı ama Frenklere dokunmadı. Daha önce de Hindistan'a girmiş ve orada da Müslümanlarla savaşıp kâfirleri bırakmıştı. Ömrünün sonunda Çin'e girmeye azmederek kışın yola çıktı ve askerlerinden sayılamayacak kadarı helâk oldu. Ardından da Semerkand'a döndü ve Kulunçtan ölene kadar idrarını yapamadı. Allah da [insanları] ondan kurtardı.

II. BÖLÜM

ÇAĞDAŞI ARAP TARİHÇİLERİNE GÖRE TİMUR'UN TASVİRİ

A- TİMUR'UN SOYU VE İDAREYİ ELE GEÇİRMESİ

Barlas kabilesine mensup ve babasının adı Taragay olan Timur, Mâverâünnehr'deki Keş şehrine bağlı Hoca Ilgar köyünde 728/1327-28 yılında doğdu⁸⁰. Timur'un soyu ile ilgili olarak iki farklı görüş bulunmaktadır: Bunlardan birincisine göre Timur asil bir soya mensuptu; yani annesi Cengiz Han soyundan gelmekte ve babası Herat sultanı Hüseyin'in emirlerinden ve devlet erkanından birisi idi⁸¹. İkincisine göre ise Timur soylu bir kimse değil, babası da Sultan Hüseyin'in emirlerin olmayıp ayak takımından bir kişiydi⁸². Nitekim İbn Haldûn da Timur'un Cengiz Han soyundan geldiğini söylemekle birlikte nesebinin Cengiz Han'a nasıl ulaştığını bilmediğini ifade etmektedir⁸³. Timur, Mâverâünnehr'e hâkim olduktan ve kendisini ülkede kabul ettirdikten sonra Moğol hükümdârının kızı ile evlendi ve ismine, damat anlamına gelen "Gürgân" lakabı eklendi⁸⁴ ki, İbn Arabşah Timur'un hanımlarından "Büyük Melike" ve "Küçük Melike"nin Hıta meliklerinin kızları olduğunu belirtmektedir⁸⁵. 771/1370 yılında Sultan Hüseyin'i Semerkand'da öldürerek Cengiz Han soyundan gelen

⁸⁰ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 39, 47; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 254-55; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, I, 17; İbn Kadî Şühbe, *Târîh*, IV, 428-9. Arap kaynaklarında Timur'un 728/1327-28 yılında doğduğu ifade edilmektedir ama Timur'un doğum tarihinin 736/1336 olduğu bilinmektedir, bkz. Barthold, *Uluğ Beg*, 14; Aka, *Timur ve Devleti*, 3; *Mirza Şahrüh ve Zamanı (1405-1447)*, 5.

⁸¹ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 45; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 255; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, I, 17; İbn Kadî Şühbe, *Târîh*, IV, 429.

⁸² İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 45; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, I, 17; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 255. İbn Hacer Timur'un babasının çiftçi, İbn Tagrîbirdî de ayakkabıcı olduğunu söylüyor. Nitekim "Timur'un Cengiz Han ile aynı soydan geldiğini göstermek için de sahte bir soy kütüğü düzenlediği" araştırmacılar tarafından ortaya konulmuştur, bkz. Barthold, *Uluğ Beg*, 14-15; Aka, *Timur ve Devleti*, 4; *Mirza Şahrüh ve Zamanı (1405-1447)*, 5-6.

⁸³ İbn Haldûn, *Kitâbu'l-İber*, VI/5, 470, 493, 515.

⁸⁴ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 46; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, I, 19; İbn Kadî Şühbe, *Târîh*, IV, 429; fakat İbn Arabşah ve İbn Kadî Şühbe "Meliklerin kızları" ifadesini kullanırken İbn Hacer "Moğol Hükümdârının kızı" demektedir.

⁸⁵ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 466.

Suyurgatmış (Surgatmış)'ı tahta oturttu ve kendisi de “el-Emir el-Kebir” lakabını alarak idareyi ele aldı⁸⁶.

B- TİMUR'UN ÖZELLİKLERİ

1- Beden Özellikleri

Uzun bir boya, adaleli ve yapılı bir vücut ile geniş omuzlara sâhip olan Timur'un başı büyük, alını da geniş idi. Elleri ve ayakları iri, kol ve bacakları ise oldukça uzun ve kalındı. Görünüşü acâib ve ürkütücü olan Timur'un, suratı oldukça asık, sağ eli felç ve sağ ayağı total idi⁸⁷. Genç yaşlarda yol kesip, suç işlediği ve koyun çaldığı günlerden birinde, yine koyun çalarken bir çoban tarafından omuzundan ve kalçasından vurularak total kalmış ve “Lenk” diye çağırılmaya başlanmıştı⁸⁸. Bu yüzden kendisine Farsça “Timurlenk”, Türkçe “Aksak Timur” denilmektedir⁸⁹. İbn Haldûn ise Timur'un kendisine söylediğine göre total olmasına sebep olan ok yarasını gençliğinde yapmış olduğu bir baskında aldığını kaydetmektedir⁹⁰. Seksen yaşlarına gelmiş olmasına rağmen gücü ve kuvveti yerinde, sapasağlam ve çevik olan, oturup kalkarken hiçbir yere dayanma ihtiyacı hissetmeyen ve hatta namazlarını ayakta kılan

⁸⁶ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 56; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 257-58; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, I, 19. Fakat, İbn Hacer Timur'un, Sultanı öldürdüğünü söylemiyor ve Surgatmış'ı da 773/1371 senesinde tahta oturttuğunu ifade ediyor, İbn Tagrîbirdî ise Timur'un, 776/1374-1375 senesinde Belh'i alarak Sultan Hüseyin'i öldürdüğünü ve ülkeye hâkim olduğunu bildiriyor. İbn Haldûn ve es-Sehavî ise Timur'un emiri olduğu Cengiz Han soyundan gelen ve adı Mahmud olan bir çocuğun annesi ile evlenerek, bu çocuğu tahta oturttuğunu ve onun adına ülkeye hâkim olduğunu belirtmektedirler, bkz. İbn Haldûn, *Kitâhu'l-İber*, V/5, 515-21; *et-Ta'rif*, 403-405; es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi'*, III, 46.

⁸⁷ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 126, 450-51; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XIII, 162; İbn Kadî Şuhbe, *Târîh*, IV, 438; es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi'*, III, 49; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I/2, 618-19, 709; el-Kalkaşandî, *Subh el-A'sâ*, VII, 330; tüm bu özelliklerin yanında es-Sehavî Timur'un ayrıca “güzel yüzlü” olduğunu belirtirken, İbn İyâs da “kısa boylu” olduğunu ve “çok yavaş hareket ettiğini” söylüyor.

⁸⁸ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 42, 44; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 255; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, I, 17; İbn Kadî Şuhbe, *Târîh*, IV, 429.

⁸⁹ el-Kalkaşandî, *Subh el-A'sâ*, VII, 330.

⁹⁰ İbn Haldûn, *et-Ta'rif*, 428.

Timur⁹¹, yaşını hiç göstermezdi ki, 11 Rebî'-ül-evvel 803/30 Ekim 1400 tarihinde Halep'i aldığı zaman âlimlere yaptırdığı tartışma sırasında İbn Şihne'ye "Bugün 75 yaşına bastım" derken⁹², Halep'in hemen akabinde aldığı Dimaşk'ta görüşmüş olduğu İbn Haldûn ise kendisi için "60-70 yaşlarında" ifadesini kullanmaktadır⁹³. Timur kısa mesafelere bacağına sürükleyerek yürür, uzun mesafelerde ise adamları tarafından taşınırdı. Atına binmek istediği zaman ise, adamları kendisini omuzlarına alarak atına bindirirlerdi⁹⁴. Timur'un Kırmızıya çalan beyaz bir teni, parlayan gözleri, uzun ve düz bir sakalı ve gür bir sesi vardı⁹⁵. İbn İyâs'ın ifadesine göre ise sakalı "yuvarlak ve ak düşmüş" idi⁹⁶.

2- Kişiliği

Kendisine zarar gelse bile doğruluktan vazgeçmeyen, yalan ve yalancından nefret eden Timur'un, sürekli olarak parmağında taşıdığı yüzüğüne "rastî, rustî (kurtuluş doğruluktur)" ibaresini nakşetmiş olması⁹⁷ ve yazdığı mektupların sonuna da gene bu ibareyi içeren damgasını vurması⁹⁸ kendisinin doğruluğa ne kadar çok önem verdiğinin bir göstergesidir. Aynı zamanda ciddî, kararlı, sert ve otoriter bir şahsiyete sâhip olan Timur, kafasına koyduğu bir işi mutlaka yapar, emrinin kesinlikle yerine getirilmesini isterdi. Emrine en ufak muhalefette bulunanın kanını mübah görür ve hiçbir şey onu kararından vazgeçiremezdi. Böylelikle de şahsiyetinin zedelenmesine asla izin

⁹¹ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 216, 451; es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi*, 49-50; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XIII, 162; İbn Kadî Şuhbe, *Târih*, IV, 437; İbn Şihne, *Ravzatu'l-Menâzir*, 218-19.

⁹² İbn Şihne, *Ravzatu'l-Menâzir*, 218.

⁹³ İbn Haldûn, *et-Ta'rif*, 428.

⁹⁴ İbn Haldûn, *et-Ta'rif*, 428; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I/2, 619, 709.

⁹⁵ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 451; İbn Kadî Şuhbe, *Târih*, IV, 438; es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi*, 49; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XIII, 162.

⁹⁶ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I/2, 619.

⁹⁷ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 451; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XIII, 163.

⁹⁸ El-Kalkaşandî, *Subh el-A'sâ*, VII, 330.

vermezdi⁹⁹. İbn Arabşah Timur'un bu özelliği için şu cümlelere yer veriyor: "Azminin şiddetine, hedeflediği şeye karşı gösterdiği sebat ve kararlığa ve planladığı şeyler hususunda kendisine ters düşen ve muhalefet edenlere karşı tavırla ilgili olarak anlatılır ki, ordusuyla Hindistan'a yöneldiği zaman yolda bir kale ile karşılaştı. Bu kale o kadar yüksek ve o kadar muhkem idi ki, güneş tam tepedeyken sanki onun alnından öpüyor, bulutlardan yağın yağmur sanki onun pınarlarından akıyor ve Keyvan Yıldızı gece yolculuğunda bu kaledekilere hizmet ediyordu. İçinde ise küçük ama cesur bir Hintli topluluk vardı. Bunlar ailelerini ve endişe duydukları değerli mallarını ulaşılması güç yerlere taşımışlar ve yanlarında işe yarayacak hiçbir şey bırakmamışlardı. Bu kaleye giden ne bir yol ne de etrafında gece-gündüz kalınabilecek herhangi bir yer vardı. Kale öyle bir tepedeydi ki, kendisine doğru gelenlere tamamen hâkim ve onlara hiç zorlanmadan karşı koyabiliyordu. İşte Timur bu kaleyi kuşatmadan ve onu etkisiz hale getirmeden geçip gitmeyi kabul etmedi. 'Zâten akıllı ve tecrübeli insan arkasında düşmanına sığınabileceği bir yer bırakmayan kimsedir'. Böylece Timur'un adamları uzaktan kale ile çatışmaya başladılar. Kaledekiler rahatlıkla karşı koyuyorlar ve kaleden kolaylıkla her türlü silahla ateş ederek Timur'un askerlerinden hergün sayısız adam öldürüyorlardı. Bu kuşatma günlerinden birinde yağmur yağdı ve bu durumda adamlarının ne yaptıklarını merak ederek atına binen Timur, onların çamur içindeki hallerini hiç beğenmedi. Hemen emirlerini çağırarak kendilerine küfür edip azarladı ve şöyle dedi: 'Ey nankörler, ey haram yiyenler! Benim çeşit çeşit nimetlerimden istifade ediyor ve düşmanlarıma karşı gevşeklik gösteriyorsunuz! Allah size verdiğim nimetleri vebal etsin ve yaptığınız nankörlüğün cezasını versin! Ey, işinin hakkını vermeyen, nimetlere nankörlük eden ve cezayı hak eden himmetsizler! Sizler, sultanların boyunlarına benim ayaklarımla basmadınız mı? Benim iyiliklerim ve ihsanlarımın kanatlarıyla dünyanın ufuklarına uçmadınız mı? Birçok memlekette benim devletimin koruması altında hâkimiyet sürülerinizi otlamadınız mı? Size sağ elimle hayrı sererken sol elimle üzerinizden şerri defetmedim mi?' Timur bunları söylerken emirlerinin başlarını öne eğmiş hiçbir cevap veremiyorlardı. Bunun üzerine iyice sinirlendi ve

⁹⁹ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 452; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm*, XIII, 163; İbn Kadı Şuhbe, *Târîh*, IV, 429, 438; es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi*, III, 49.

sinirinden az kalsın ölüyordu. Kılıcını çekti, beride bulunan esirlerin tepesinde sallamaya başladı. Emirleri başları eğilmiş, zelil ve perişan halde idi. Sonra kendine hâkim olmaya çalıştı, oynamak için satrancını istedi. Bu arada yanında Muhammed Kavcin adında çok özel bir konuma sâhip birisi vardı. Bu zât bütün vezirlerden önde gelmekte idi ve tüm emirlerden daha üstündü. Sözü dinlenir, görüşü kabul edilirdi ve mübarek bir mizacı vardı. Emirler Muhammed Kavcin'den araya girerek ricacı olmasını ve bu problemi çözmesini istediler. O da bu isteklerini kabul edip, bu krizi bizzât çözeceğine dair söz verdi ve fırsat kollamaya başladı. Bu arada Timur kaleyle ilgili düşüncelerini söylüyor ve çevresindekilerin fikirlerini almaya çalışıyordu. Ancak herkes Timur'un ileri sürdüğü düşünceyi kabul edip onunkine benzer fikirler ileri sürmeye çabalıyordu. Derken Muhammed Kavcin konuşmaya başlayarak: 'Allah Mevlamız Emir'in ömrünü uzatsın ve kendisine, görüşleri ve bayrağı altında her türlü kaleyi fethetmeyi nasip etsin. Farz etsin ki, bu kaleyi aldık; ancak bu fetih, bizden birçok, güçlü ve kuvvetli insanın ölümünden sonra olursa buna değer mi? Bu menfaat bu zahmeti karşılar mı?' dedi. Timur onun konuşmasına hiç aldırmadan ve cevap vermeden Merkedârilerden Herimelik adında birisini çağırttı. Zebellah gibi olan bu adam çok çirkin, aynı zamanda da oldukça pis ve iğrenç idi. Öyle ki, katran bile onun içtiği çorbaya nazaran süt gibi tertemizdi. Timur'un emriyle Muhammed Kavcin'in elbiseleri bu adama, onun elbiseleri de Muhammed Kavcin'e giydirildi ve ardından Timur, Muhammed Kavcin'in defterlerini ve mübaşirlerini isteyerek, canlı-cansız ve mülk-akar tüm mallarını, bahçelerini, köylerini, iktalarını, vakıf mallarını, atlarını, develerini, katırlarını, hizmetçilerini, cariyelerini ve hatta eşlerini de alıp bu pis adama verdi. Ardından da 'Allah'a ve ayetlerine, kelimâtına ve sıfatına, arz ve semasına, bütün peygamberlere ve mucizelerine, tüm velilere ve kerâmetlerine ve kendi başıma yemin ederim ki, herhangi bir kimse Muhammed Kavcin ile yer-içer, onunla yürür ve arkadaşlık eder, ona gider ya da onu yanına alır veya kendisiyle ilgili mazeret bildirir ve bana aracı olarak gelirse o kişiyi de onun gibi yaparım' dedi ve Muhammed Kavcin'i huzurundan kovdu. Tüm nimetleri ile malları elinden alınmış ve onları insanların en zelilinin üzerinde görmüş olan Muhammed Kavcin bu halde ömrünü devam ettirdi.

Artık ölüm bile ona böyle bir hayattan daha tatlı, yaşadığı her an bin kılıç darbesinden daha acı geliyordu”¹⁰⁰.

Kendisine muhalefet eden ve emrini yerine getirmeyenlere karşı tavrı böyle sert ve acımasız olan Timur, her sözünün bir emir olarak algılanması ve verdiği emirlerin anında yerine getirilmesinden de çok hoşlanırdı. Mesela, çıkmış olduğu bir sefer esnasında, uykusuzluk ve uzun sefer yorgunluğundan dolayı boynu yana doğru bükülmüş ve uyuklar halde olan, ama kendisine kızmak bir yana laf bile edilmeyecek bir durumdaki bir askerini uzaktan gören Timur, öylesine “Ya, bunun kellesini vuracak kimse yok mu?” dedi ve sözüne bir kelime daha eklememişti ki, bu sırada huzurunda bulunan, “Allah’ın azap elbisesi giydirmiş ve kendisine merhamet koklatmamış olduğu” Devlet Timur adındaki meşhur emiri hemen yerinden kalkarak o askerinin boynunu uçurdu ve Timur’un önüne koydu. Bunun üzerine Timur, “Yazıklar olsun sana, bu nefecidir durumdur! Bu kelle de ne?” dedi. Emiri de “Senin uçurulmasını işaret ettiğin kelledir” diye cevap verince bu ifade Timur’un çok hoşuna gitmiş ve emrinin en ufak bir işaretle yerine getirildiğine çok sevinmişti¹⁰¹.

Yukarıda da anlattığımız gibi Timur, emrinin hemen yerine getirilmesini ister fakat aynı hassasiyeti bir iyilik emrettiği zaman göstermezdi. Kendisinin âlimlerle yaptığı tartışmaları anlatırken de bahsedeceğimiz üzere Halep’teki tartışma meclisinin baş kahramanı olan İbn Şihne’nin şu ifadesi de bu görüşümüzü doğrulamaktadır: “Timur, Halep’e tayin ettiği emirlerine ben [İbn Şihne] ve Kadı Şerafeddin için ‘Bu iki adamı kendinizden bilin. Onlara iyilikte bulunun, ihtiyaçlarını karşılayıp ulufe bağlayın ve arkadaşlarına da eziyet etmeyin. Bu ikisini kalede bırakmayın ve Sultaniye medresesine yerleştirin’ dedi. Dediklerinin hepsi yerine getirildi ama bizi kaleden indirmediler ve Halep’teki hüküm sâhibi Emir Musa b. Hacı Togay bu durumu, ‘Sizin için endişe duyuyorum, çünkü Timur bir kötülük emrettiği zaman peşini takip eder ve

¹⁰⁰ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 459-62.

¹⁰¹ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 479.

hemen bu emri yerine getirilir, ama bir iyilik emredince peşini takip etmez ve emrettiği kimsenin insiyatifine kalır' diyerek açıkladı"¹⁰².

Disipsinsizliğe hiç tahammülü olmayan ve en ufak bir hatayı affetmeyen Timur, son derece ciddî bir kimse idi. Şaka ve eğlenceyi pek sevmez, uzak olsun yakın olsun herkese karşı da ciddî davranırdı. Hattâ, "Ondördündeki dolunay ve batışından önceki güneş kadar güzel" olan eşi Celeban hakkında bir söylenti duyduğu zaman buna kulak kapatmamış, aksine onu hemen öldürmüştür. Çünkü Timur için duyduğunun gerçek dışı olup olmadığı önemli değil, bir kere o sözün söylenmiş olması idi¹⁰³.

İlgi çekici bir ferasete (sağduyu), derin bir fikre ve müthiş bir sezgi gücüne sâhip olan Timur'un tüm bu özelliklerine bir de, güçlü ve ince mantık yürütmesi eklendiği için asla yanılmaz ve görüşlerinde devamlı isabet ederdi. Bir liderde bulunması gereken bu özelliğinden dolayı da insanlar hep kendisini takip ederdi¹⁰⁴. Nitekim, iyice tahkim edilmiş Sivas önlerine geldiğinde askerlerine "Bana bir hile söyleyin, biz bu kaleyi tam 18 günde fethedeceğiz" demiş ve gerçekten de tam 18. gün ele geçirmiştir¹⁰⁵. Böylesine yüksek bir feraseti olan Timur aynı zamanda kıvrak bir zekaya ve hazır cevap bir kişiliğe sâhip idi. Bir bakışta idrak eder, işaretleri hemen anlar; hak ile batılı, nasihat eden ile dalkavukluk yapanı anında ayırt ederdi¹⁰⁶. Bu yüzden de hayatında sadece iki kez aldatılabilmıştır¹⁰⁷. Bunlardan ilki 797/1394-1395 yılında Emir İdigu tarafından Deşt-i Kıpçak'ta gerçekleştirilmiş ve Timur aldatıldığını anlayınca öfkesinden zaptedilemez hale gelerek hırsından kendini öldürecek gibi olmuş, sinirden ellerini ısırp hemen Deşt-i Kıpçak'ı terk ederek Semerkand'a dönmüş ve bir

¹⁰² İbn Şihne, *Ravzatu'l-Menâzır*, 222-24; İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 219.

¹⁰³ Es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi'*, III, 49; İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 178, 451, 454, 466; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm*, XIII, 162-63.

¹⁰⁴ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 361, 451-52, 457; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm*, XIII, 162-63; es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi'*, III, 49; İbn Kadî Şuhbe, *Târîh*, IV, 429, 438.

¹⁰⁵ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 457; İbn Kadî Şuhbe, *Târîh*, IV, 429, 433.

¹⁰⁶ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 451-52; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm*, XIII, 163; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, I, 17.

¹⁰⁷ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 147. Emir İdigu'nun Timur'u nasıl kandırdığı için bkz. İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 145-47.

daha bu memlekete gelmemiştir. İkinci kez ise Cemâzi-el-âhir 803/Ocak 1401'de Dimaşk'ı aldığı zaman İbn Haldûn tarafından kandırılmıştır¹⁰⁸. İbn Haldûn'un Timur'u nasıl kandırdığı, İbn Haldûn ile olan görüşmesi anlatılırken görülecektir.

Böylesine hırslı olan bu büyük hükümdâr asla pişmanlık duymaz, hayata daima iyimser bakardı. Mutluluğu da gayet oturaklı olan Timur, duygularını asla dışarı vurmazdı. Mesela görünüşte bir işten kaçınır gibi davranır, fakat içinden o işin olmasını isterdi.¹⁰⁹ Timur'un bu özelliğine güzel bir örnek verecek olursak -daha sonra da bahsedileceği üzere- Şiraz'da Şah Mansur ile yaptığı savaşta haremının içine saklanarak bu cesur savaşçıdan kurtulan Timur, bu mücadelenin sonunda galip geliyor ve Şah Mansur'u öldürülenler arasında bulamayınca da çok sinirlenmişti. Ama az sonra bir adamı Şah Mansur'u yakalayıp kendisini tanıyarak kafasını kesmiş ve Timur'a getirmişti. Şah Mansur'un kafasını gören Timur, içinden sevinirken dışından üzülür gibi yaparak, Mansur'u öldürmüş ve kellesini getirmiş olan askerin boynunu vurdurmuştu¹¹⁰. Böyle derin bir kişiliğe sâhip olan Timur, aynı zamanda sebatkâr ve dar günün adamı idi. Problemleri hemen çözer ve işleri de herkesten çok daha iyi yapardı. Ayrıca iyi bir bahta ve tebası arasında da büyük bir şansa sâhip, halkı da kendisinden hoşnut idi¹¹¹. Askerî yönünü anlatırken de ifade edileceği üzere "Kaplân tabiatlı ve aslan duruşlu" olan Timur, cesaretli ve kahraman insanları bir anda aslan gibi parçalardı. Kendisine kibir gösterene haddini bildirmeden, karşısında dikleneneni ise rezil etmeden duramazdı¹¹². Ankara savaşında Yıldırım Bâyezid'i yenip esir aldıktan sonra kendisine yaptığı muamele buna çok güzel bir örnektir. Savaştan sonra Bâyezid'in malları ve hazinesini ele geçiren Timur, huzuruna getirilen Bâyezid'i azarlıyor ve haremî, maiyeti ile hizmetçilerini tutuklayıp onlara el uzatıyordu. Her gün Bâyezid'i huzuruna getirterek kendisiyle eğlenip gülüyor ve onu laf ile kızdırıyordu. Ayrıca düzenlediği içki

¹⁰⁸ İbn Haldûn, *et-Ta'rif*, 412-16.

¹⁰⁹ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 128, 451, 457; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XIII, 163.

¹¹⁰ İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, I, 320; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 261.

¹¹¹ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 451, 456; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XIII, 163.

¹¹² İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 382, 451.

alemlerine Bâyezid'i zincire vurulmuş halde getirterek Bâyezid'in kadınları, kızları ve cariyelerine bu alemde hizmet ettirip şarap dağıttırıyor ve bunu gören Bâyezid'in dünyası kararıyordu¹¹³. Timur'un bu hareketleri yapmasındaki amacı, daha önce Bâyezid'e göndermiş olduğu mektubuna verdiği cevabın sonunda "... Biliyorum ki, bu söz seni ülkeme getirir, eğer gelmezsen zevcelerin 3 talakla boş olsun, şayet gelir de ben seninle savaşmaz ve senden kaçarsam kendi eşlerim 3 talakla boş olsun" diye yemin eden Bâyezid'e¹¹⁴ bu sözlerini hatırlatmaktı. Çünkü, Arabşah'ın ifadesine göre, kadın adı anmak ve kadın üzerine yemin etmek Türk ve Çağatay boylarının törelerine göre çok büyük ayıp sayılmakta idi¹¹⁵.

3- Askerî Yönü ve Ordusu

Bu büyük fatihin askerî yönü ve dehası incelenmeden kendisinin kişiliği tam olarak ortaya konulamaz. Çünkü hayatı hep askerî mücadeleler ve savaşlarla geçmiş, kendisini seferlerine adanmıştı. Öyle ki, 80 yaşlarına gelmiş olmasına rağmen 807/1404-1405 yılında Çin'e sefere çıkmış ve bu sefer sırasında da ölmüştür¹¹⁶.

Cesareti ile azminin eşi benzeri görülmemiş olan Timur, cesur ve kahraman kimseleri severdi. Kendisi de aynı zamanda heybetli ve korkulan bir kahraman ve büyük bir savaşçı idi. Ölümünden asla korkmaz ve dâima ordusunun önünde giderdi. Ansızın bir saldırıya uğradığı zaman da, sanki böyle bir saldırıyı bekliyormuş gibi derhal karşı koyardı¹¹⁷. Daha önce de belirttiğimiz gibi düşünce denizinin dibi olmayan ve kurnazlıkta kimsenin eline su dökemediği Timur, harp hilelerini herkesten iyi bilir,

¹¹³ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 337-40; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, II, 228; İbn Kadı Şuhbe, *Târîh*, IV, 293, 435; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 268.

¹¹⁴ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 313.

¹¹⁵ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 340.

¹¹⁶ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 391-93; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, II, 298-99; İbn Kadı Şuhbe, *Târîh*, IV, 425; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 270; XIII, 160; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I/2, 709-10; es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi'*, III, 49.

¹¹⁷ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 77, 200, 451, 457; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, I, 17; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 256; İbn Kadı Şuhbe, *Târîh*, IV, 429, 438; es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi'*, III, 49.

düşmanları da bu yüzden kendisinden çekinirlerdi. Böylece en muhkem kale ve şehirleri hemen fetheder, en güçlü orduları da anında mağlup ederdi¹¹⁸. Bunun sayılamayacak kadar çok olan örneklerinden birkaçını verecek olursak Timur'un askerî dehası daha iyi anlaşılacaktır: 800/1397-1398 senesinde Hindistan seferi sırasında atları, Hint ordusundaki fillerden ürken ve ordusu yenilmek üzere olan Timur, hemen dehasını konuşturup üçgen şeklinde, demirden çatallar yaptırıp bunları geceleyin fillerin yolu üzerine atıyor, sabah olup savaş düzeni alınınca da askerlerine geri çekilmelerini emrediyor, düşman askerleri de hezimete uğradıklarını zannederek onları takibe başlıyorlar ve demir çatalların atıldığı bölgeye gelince bu çatallara basan filler acıdan ürküp geriye dönerek kendi adamlarını eziyorlar ve onların yenilmelerine neden oluyorlardı¹¹⁹; yine Hindistan'daki bir muharebede Timur adamlarına 500 deve yükü kamyş getirtiyor, içlerine yağ doldurtup fitil yerleştirterek filler yaklaşınca bunları ateşleyip fillerin üzerine atmalarını emrediyor ve filler yanan yağların alevinden ürkerek kaçıyorlar; Timur da böylece galip geliyordu¹²⁰. İkinci örneğimizi de Osmanlı sultanı Yıldırım Bâyezid ile olan mücadelesinden vereceğiz: “805/1402-1403 senesinde Anadolu'ya giren Timur gene hile ve kurnazlık dehasını göstererek bir yandan Bâyezid ile sulh konusunda mektuplaşp ona ‘Sen Allah yolunda cihad eden birisin benim gazezim seninle savaşmak değil...’ demek suretiyle Bâyezid’i kandırıp, bir yandan Bâyezid’in ordusunda bulunan ve ordusunun üçte birini hatta daha da fazlasını oluşturduğu söylenen Tatarlara casuslarını yollayarak onlara ‘Biz aynı soydunuz, atalarımız, geçmişimiz ve dertlerimiz ortak; onlar ise Türkmen. Gelin onları aramızdan atalım ve Anadolu onların olacağına sizin olsun’ demek suretiyle Tatarları kendi tarafına çekerken bir yandan da Anadolu içlerinde Bâyezid’e hiç hissettirmeden ilerleyip Kemah’a kadar gelerek şehri yerle bir edip halkını da katletmişti. Bunu haber alıp peşine düşen Bâyezid kendisine yaklaşınca da hezimete uğramış gibi yapıp geriye

¹¹⁸ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 85, 126, 160, 200, 320, 351, 361, 456; İbn Hacer, *İnbâ’ el-Gumr*, II, 225; el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, VI, 47; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucâm*, XII, 223, 253; es-Sehavî, *ed-Dav’ el-Lâmi*, III, 49; es-Seyrafî, *Nuzhet en-Nüfûs*, II, 209; İbn İyâs, *Bedâi’ ez-Zuhûr*, I/2, 606, 619, 710.

¹¹⁹ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 164-66; İbn Hacer, *İnbâ’ el-Gumr*, II, 9-10; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucâm*, XII, 262-63. İbn Hacer, bu demir çatalların oradaki bir su birikintisine atıldığını ifade ediyor.

¹²⁰ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 166-67; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucâm*, XII, 262.

dönerek onu tekrar kandırmıştır. Yani Bâyezid, Timur'un kendisinden korkup geri döndüğünü zannederken o, başka bir yoldan Anadolu'da tam 8 günlük bir yürüyüşle Ankara'ya ulaşarak, şehri ateşe vermiş, askerlerini mevzileyip 100.000 kadarını da pusuya yatırmış, bu arada casusları sayesinde de Bâyezid'in her hareketinden haberdâr olmuştur. Ankara'ya ulaştığını haber alıp süratle üzerine gelen Bâyezid'in yorgunluktan bitkin ordusunun dinlenmesine izin vermemiş ve daha önce kandırdığı Tatarların kendi tarafına geçmesi ve pusudaki askerlerinin ortaya çıkması sayesinde 700.000 atlı ve 300.000 yayadan oluşan o müthiş orduyu aynı günde hezimete uğratarak Bâyezid'i esir almıştır"¹²¹. Diğer bir örnek de Dımaşk'ı nasıl aldığıdır: "Timur Dımaşk'ı kuşattığında, çok sağlam surlara sâhip ve çok güçlü bir şehir olan Dımaşk'ın halkı kendisine çok iyi mukavemet göstermiş, hatta 1.000 kadar da Timurlu askerini öldürmüşler ve Timur şehri almaya muvaffak olamamıştı. Ama Timur hemen bir hile planlayarak iki adamını göndermiş ve şehirdekilere 'Emirimiz sulh istiyor, akıllı birini gönderin de sulhu konuşalım' dedirtmiş, daha önce de bahsedildiği gibi emirleri ile ihtilafa düşen Sultan, Dımaşk'ı kendi kaderine terkederek Mısır'a dönmüş olduğundan başsız kalan ve ne yapacağını bilemeyen Dımaşk halkı da en sonunda Kadı'l-kudat İbn Muflih el-Hanbelî'yi Timur'a göndermiştir. Timur çok kurnaz bir şekilde davramp İbn Muflih ile çok yumuşak bir dille konuşmak suretiyle kendisine 'Bu şehir peygamberler ve sahabeler şehridir ben de çocuklarımın ve kendimin sadakası olarak bu şehri Allah Resûlü'ne (SAV) bağışlıyorum. Eğer Dımaşk nâibi Sudun elçimi öldürüp beni kızdırmasaydı buraya gelmeyecektim. Zâten Sudun'u yakaladım ve Sudun şu an elimde esir. Geliş amacım sadece bu idi ve şimdi yalnızca geri dönmek istiyorum. Ama bana sunulacak *dokuzâtı* almadan da gitmem' diyerek İbn Muflih'i kandırmıştır. Timur'un bu sözlerine kanan İbn Muflih şehre dönünce Dımaşk halkına Timur'u övmüş, onun çok büyük birisi olduğunu söylemiş ve Timur'un kendisine dediklerini aktarmıştır. Bu sözlere inanan şehir halkı arasında da sulh fikri ağır basmış ve şehri Timur'a teslim

¹²¹ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 320-21, 326-29; es-Seyrafi, *Nuzhet en-Nufûs*, II, 150-52; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 267; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, II, 225-26, 228; el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, VI, 81-2; İbn Kadî Şuhbe, *Târîh*, IV, 293-94, 494; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I/2, 659-60.

etmişlerdir”¹²². Savaş hilelerini iyi bilen ve insanları çok iyi tanıyan bu zeki hükümdâr Mardin, Sivas, Amid gibi daha birçok kale ve şehri kurnazlık ve hile ile ele geçirmiş, birçok orduyu da alt etmişti¹²³.

Kendisine ilk etapta itaat eden kişi ve şehirler güvencede olurken, en ufak muhalefette bulunanları mahveden Timur için savaşmak bir zevkti ve muhaliflerinden intikam almaktan büyük bir haz duyardı. Öyle ki, birisinin kendisi ile savaşmak istediğini öğrendiği zaman çok sevinir, gönlü ferahlar ve o kişinin üzerine sanki uçarcasına giderdi¹²⁴. Yollamış olduğu elçilerin Mısır sultanı el-Melik ez-Zâhir Berkuk tarafından öldürülmesi üzerine, 796/1393-1394 senesinde Berkuk’a gönderdiği mektubunda Timur kendisini şu şekilde ifade ederek düşmanlarına korku veriyor ve hattâ mektubuna ayetlerden alıntılar da ekleyerek yaptığı ve yapacak olduğu şeylere ilâhî bir meşruluk katıyordu: “(De ki: Allah’ım, ey gökleri ve yeri yoktan vareden, görülmeyeni ve görüleni bilen! Ancak Sen, ayrılığa düştükleri şeylerde, kullarının arasında hükmedersin)¹²⁵. Bilin ki, biz Allah’ın öfkesinden yarattığı askeri ve gazabı kendilerine helal olan kimselere musallat ettiği, şakilere acımayan ve ağlayana merhamet etmeyen kimseyiz. Allah bizim kalplerimizden rahmeti çekip almıştır. Vay o kimsenin haline ki, bizim tarafımızda değildir! Muhakkak ki, biz ülkeleri yok ettik, çocukları yetim bıraktık, yeryüzünde fesad çıkardık, aziz olanı zelil yaptık ve topraklarını zorla ellerinden aldık. Eğer bu yaptıklarımız onu işiten kimseye hayal gibi gelirse, onu anlamakta zorluk çekerse kendisine şöyle de: (Şüphesiz ki, hükümdârlar bir ülkeye girdiklerinde orayı bozarlar, aynı zamanda zelil ederler)¹²⁶. Bu bizim sayımızın fazlalığından, cesaretimizin çokluğundan, hızlı koşan atlarımızdan, delip geçen

¹²² İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 238-39; İbn Hacer, *İnbâ’ el-Gumr*, II, 137-38, 225-26, 228; el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, VI, 50-52; İbn İyâs, *Bedâi’ ez-Zuhûr*, I/2, 610-11; el-Kalkaşandî, *Subh el-A’şâ*, VII, 330-331.

¹²³ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 128, 129, 457; İbn Kadî Şuhbe, *Târih*, I, 513.

¹²⁴ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 111, 169, 459; es-Sehavî, *ed-Dav’ el-Lâmi’*, III, 49; İbn Hacer, *İnbâ’ el-Gumr*, I, 20, 472.

¹²⁵ Zümer Suresi, 46. Ayet.

¹²⁶ Neme Suresi 34. Ayet

mızraklarımızdan, parlayan ok uçlarımızdan, yıldırım gibi kılıçlarımızdan, dağlar gibi yüreklerimizden ve kumların sayısı kadar olan askerlerimizdendir. Bizler kahraman ve efendiyiz, bizim mülkümüze erişilemez ve komşularımıza zarar verilemez. Onurumuz sonsuza dek en üsttedir, bize teslim olan kurtulur, bizimle savaşan pişman ve bizim hakkımızda bilmeden konuşan cahillik etmiş olur. Eğer siz de emirlerimize itaat ve şartlarımızı kabul ederseniz bizim lehimize olan sizin de lehinize, bizim aleyhimize olan sizin de aleyhinize olur. Eğer muhalefet ve isyana devam ederseniz sakın kendinizden başkasını kınamayın. Çünkü kaleler bizden yanadır, onların çok güçlü olmaları bizi durduramaz. Şehirlerin tüm güçleriyle bizimle savaşmaları kendilerine fayda vermez. Bize ettiğiniz beddualar duyulmaz ve onlara cevap verilmez. Allah dualarınıza nasıl cevap versin ki? Çünkü haram yediniz, bütün insanları mahvettiniz, yetimlerin mallarına el koydunuz, idarecilerden rüşvet aldınız ve kendinize ateşi seçtiniz; bu ne kötü bir sonuçtur! (Zulüm ile öksüzlerin mallarını yiyenler, karınlarına sadece ateş koymaktadırlar ve çılgin bir ateşe gireceklerdir)¹²⁷. Tüm bunları yaparak kendiniz için helâk kaynaklarını oluşturduunuz. Âlimleri katlettiniz, eşrafın kanını akıttınız; vallahi bu isyan ve israftan başka bir şey değildir! Siz bununla ateşte ebedî olarak kalacaksınız ve yarın size şöyle denilecektir: (Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan ötürü bugün, alçaltıcı bir azap ile cezalandırılacaksınız)¹²⁸. Ey asiler ve düşmanlar, kendinizi zillet ve değersizlikle müjdeleyin! Bizi kâfir zannettiniz, halbuki bize göre siz vallahi hem keferem hem de feceresiniz. Her şeye gücü yeten ve her şeyi idare eden Allah, bizi size musallat etti. Sizin aziz olanınız bizim katımızda zelildir, çokluğunuz ise bize göre azınlıktır. Çünkü biz doğusu ve batısı ile yeryüzüne sâhip olduk, tüm gemilerini gasp ettik. Size de gerekeni açıkladık. Perde kalkmadan, harp, kıvılcımlarını saçmadan ve yüklerini bırakmadan, her göz sizin için ağlamadan, ayrılık münadisi 'Bunlardan geriye bir şey kaldı mı?' diye bağırmadan, sizi iyice sarstıktan sonra zafer çığlıklarını size duyurmadan önce cevap vermek için acele edin! (Şimdi

¹²⁷ Meryem Suresi, 10. Ayet.

¹²⁸ Ahkâf Suresi, 20. Ayet.

onlardan hiçbirini duyuyor musun, yahut onların gizli bir sesini işitiyor musun?)¹²⁹. Eğer size elçi gönderiyorsak size insaf ettiğimizdendir. Önceki elçilerimize yaptığınız gibi bunları da öldürmeyin, yoksa önceki âdetlerinize muhalefet ve Allah'a isyan etmiş olursunuz. Elçilere açık tebliğden başka bir sorumluluk yoktur. Size her şeyi açıkladık, cevap vermekte acele edin! Ve's-selâm"¹³⁰.

İşte, düşmanlarına böyle hitap eden ve kendisini bu şekilde tarif eden Timur'un, 788/1386-1387 yılında Isfahan'ı ele geçirdikten sonra şehirde fesad çıkarıp, mallara ve kadınlara el uzatan askerlerinden 6.000 kadarının şehir halkı tarafından öldürülmesi üzerine¹³¹ olan tavrı da kendisinin savaş ve intikam psikolojisini çok güzel anlatmaktadır: "Şafak söktüğünde bu uğursuz olayı duyan Timur'un kulağına şeytan üfledi ve Timur hemen öfkeyle yerinden kalkarak zulmüne kılıf aramaya koyuldu. Çılgınca, saldırganca ve aslan gibi kükreyerek şehre yöneldi, oraya varır varmaz da yıkım başladı ve askerlerine 'kanların dökülmesini, haremelerin kirletilmesini, ruhların çekip çıkarılmasını, işkence edilmesini, malların gasp edilmesini, binaların yıkılıp kabirlerin tahrip edilmesini, ekinlerin yakılıp hayvanların öldürülmesini, çocukların dağıtılıp namusların kirletilmesini, rahmet defterinin dürülmesini ve intikam alınmasını; âlime ilminden, edepliye faziletinden, şerefliye nesebinden ve hasebinden dolayı hürmet edilmemesini; yaşlıya yaşından, küçüğe küçüklüğünden, garibe garipliğinden, Müslümana Müslümanlığından, zımmîye zımmîliğinden, zayıfa zayıflığından, cahile sefaletinden ve hafifliğinden dolayı acınmamasını, kısacası şehirde kimsenin bırakılmamasını' emretti ve bu emri aynen yerine getirilmeye başlandığında şehir halkı kendilerini bundan hiçbir bedelin veya şefaatin kurtaramayacağını ve sabretmekten başka çareleri olmadığını anladılar. O gün şehirde öldürülenlerin sayısı Yunus

¹²⁹ Meryem Suresi, 98. Ayet.

¹³⁰ el-Makrizî, *Kitâb es-Sulûk*, V, 349-51; İbn Furat, *Târîh*, IX, 371-73; İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 155-57; es-Seyrafi, *Nuzhet en-Nufûs*, I, 379-381. Bazı Arap tarihçileri de bu mektubun tamamını vermemekle birlikte ya bir kısmını ya da sadece içeriğini vermektedirler, bkz. İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, I, 474; İbn Kadî Şuhbe, *Târîh*, I, 507-508; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I/2, 466. Bu mektup ile ilgili olarak ayrıca bkz. Cüneyt Kanat, *Memlûk-Timurlu*, 65-67.

¹³¹ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 98-99; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, I, 319; İbn Kadî Şuhbe, *Târîh*, IV, 431.

Aleyhisselam'ın ümmetinin 6 katı¹³² kadar idi"¹³³. Daha önce de anlattığımız gibi kararından asla vazgeçmeyen, en ufak bir hatayı affetmeyen ve düşmanlarına hiç acımayan Timur'un, emirlerinden birisi şehirdekilere "Çocukları toplayıp Timur'un yoluna çıkın ve şefaata dileyin, Timur o zaman belki yumuşar ve merhamette bulunur" diye öğüt verince İsfahan halkı çocukları topladı ve Timur geldiği zaman: "Bunlar da kim? Eşkiya artıkları mı?" diye sordu. Emiri de "Bunlar masum çocuklardır, anneleri ölmüş ve babalarının yaptığı katilden sorumlu değillerdir. Mevlamız Timur, onların babalarını öldürmekte haklıdır ama bu çocuklar kendisinden şefaata ve merhamet dilemektedirler" dedi. Ama Timur bu sözlere hiç aldırmayarak atını çocukların üzerine sürdü ve ordusu da onu takip edince çocukların hepsi atların ayakları altında can verdi.¹³⁴ Çünkü Timur'un gözünde onlar birer masum çocuk değil, sadece düşmanından geriye kalanlar, kendi deyimi ile de "Eşkiya artıkları" idi.

Timur, İsfahan'da yaptıklarının benzerlerini Delhi, Karabağ, Gürcistan, Tebriz, Sicistan, Kirman, Şiraz, Harezm, Sivas, Erzincan, Behisni, Antep, Malatya, Mardin, Rahbe, Amid, Bağdat, Basra, Kufe, Hille, Tikrit, Diyarbakır, Halep, Hama, Dımaşk, Kemah, Ankara, Bursa, İzmir, Kırım, Saray ve Kefe gibi Hindistan'dan İstanbul Boğazı ve Kırım'a kadar birçok şehir ve memlekette yaptı ve bunların çoğunu da yerle bir ederek buralarda kellelerden ninareler yaptırdı¹³⁵. Bunları tek tek anlatmak konumuzun

¹³² Kur'an-ı Kerim'de, Sâffât Suresi 147. Ayet'te Yunus Aleyhisselâm'ın ümmetinin 100.000 yada daha fazla olduğu ifade edilmektedir ki, buna göre öldürülenlerin sayısı 600.000'den fazla etmektedir. İbn Kadı Şuhbe ise 'Bir günde 100.000 veya daha fazla insan öldürüldü' demektedir, bkz. İbn Kadı Şuhbe, *Târîh*, IV, 431.

¹³³ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 99-100.

¹³⁴ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 100-101; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, I, 319; İbn Kadı Şuhbe, *Târîh*, IV, 431.

¹³⁵ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 116, 123-29, 169, 193-194, 196-97, 209, 217, 220, 257, 260, 280-85, 289, 352, 357; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 218, 222-26, 239-46, 261, 264-68; XIII, 151; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, I, 20-1, 312, 336, 440, 450, 453, 471-73, 489, 495; II, 9, 19, 37, 107, 133, 135, 137-39, 148, 208, 225-26; el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, V, 184, 340, 345, 347, 377, 401; VI, 34, 37-9, 41-43, 50-4, 66, 81; İbn Haldûn, *et-Ta'rif*, 403-405; *Kitâbu'l-İber*, V/5, 470, 493-94, 516, 522, 536-38; İbn Şihne, *Ravzatu'l-Menâzir*, 207, 210-12, 219-221, 229, 233; el-Kalkaşandî, *Subh el-A'sâ*, I, 507; V, 87; VII, 330, 331, 346, 402-403; IX, 248; XIV, 415; es-Seyrafî, *Nuzhet en-Nufûs*, I, 129, 366, 375, 414; II, 74-7, 87-93, 150-52, 194; İbn Kadı Şuhbe, *Târîh*, I, 181, 189, 473, 475, 502-03, 620; IV, 106, 142, 154-55, 167, 176-77, 191-92, 293, 430-33; es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi*, III, 47-9; İbn Furat,

çerçevesini aşacağından sadece çok aşırıya kaçan birkaç ilginç örnek vermekle yetineceğiz: Mesela Timur, Sivas'ı kuşatırken Sivas halkına mallarına, canlarına ve haremlerine dokunmayacağına dair aman vererek aldıktan sonra yukarıda anlattıklarımızın aynısını yapıyor ve 3.000 kişiyi kazdırdığı hendeklere canlı canlı gömdürüyordu¹³⁶. Halep'e girdiği zaman ise, daha önce göndermiş olduğu elçisini öldürdükleri için Halep halkının kellelerinden minare yaptırarak intikam alıyor, ama hıncını alamayınca bir grup daha adam öldürüp tekrar tekrar minareler yaptırıyor ve bu minareler 20.000'den fazla kelleden oluşuyordu. Ölülerden bir yatak halini alan şehirde insan, cesetlerden adım atacak yer bulamıyor, cami ve medreseler yakıp yıkılırken ve Müslümanlar azap çekerken Timur'un kendisi de Moğol usulünce de içkili bir ziyafet veriyordu¹³⁷. Daha önce yapmadığını bırakmadığı Bağdat'ta ise ikinci kez, Kurban Bayramı günü her askerinin kendisine bir kelle getirmesini emrediyor ve kendisine getirilen yaklaşık 100.000 kelleden 120 tane minare yaptırıyordu ve şehirde nehir gibi kıpkırmızı kan akıyordu¹³⁸. İbn Kadı Şuhbe'ye göre ise Bağdat'ta, Timur'un "Herkes bir kelle getirsin" emri üzerine adamları bulduklarının, hatta esirlerin de kafasını kesmeye başlıyorlar ve kendisine 800.000 kelle getirerek bunlardan 40 tane minare yapıyorlar, Timur da bunların karşısına geçerek "Selam olsun size, ey şehitler topluluğu! Sizin şehâdet mertebesine ulaşmanıza biz sebep olduk, bunun için kıyâmet günü bize şefâat etmeyi sakın unutmayın!" diyordu¹³⁹. Doğruluğa çok önem veren, kendisine zarar gelecek bile olsa doğruluktan vazgeçmeyen ve yalandan nefret eden Timur'un, yukarıda bahsettiğimiz şehirlerin bazılarını canlara, namuslara ve mallara

Târîh, IX/1, 346, 350, 362, 366; İbn Dokmak, *el-Cevher*, II, 264; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I/2, 591, 592-601, 612-618, 660.

¹³⁶ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 193-94; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 265; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, II, 133; el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, VI, 37; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I/2, 592-93; İbn Şihne, *Ravzatu'l-Menâzir*, 210-11; İbn Kadı Şuhbe, *Târîh*, IV, 142, 433.

¹³⁷ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 209, 216-17; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, II, 135; el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, VI, 41-2; es-Seyrafî, *Nuzhet en-Nufûs*, II, 74-7; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 222-25; İbn Haldûn, *et-Ta'rif*, 405; İbn Şihne, *Ravzatu'l-Menâzir*, 219-221, 225-226, 233; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I/2, 596-600.

¹³⁸ İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 261, 266; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, I, 336, 453, II, 148, 208; el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, V, 340; VI, 66.

¹³⁹ İbn Kadı Şuhbe, *Târîh*, IV, 191.

zarar verilmeyeceğine dair aman vererek aldığı halde, İsfahan'da yaptıklarının aynısını bu şehirlerde de yapması ve onları tahrip etmesi kendisinin karakteri ile çelişiyor gibi görünebilir. Ancak Timur savaşırken, düşmanlarını cezalandırırken ve onlardan intikam alırken her türlü davranışı mübah görmekte ve verdiği sözleri yerine getirmemekte de herhangi bir sakınca görmemekteydi. Hattâ bu cesur ve ölümden korkmayan savaşçı, 788/1386-1387 senesinde Irak-ı Acem sâhibi Şah Mansur ile Şiraz'da yaptığı muharebe esnasında Şah Mansur'un, adamlarından 500 kadarını seçip ölüme meydan okuyarak kendisine doğru saldırması ve askerlerinin Şah Mansur'dan kaçıp kendisini yalnız bırakmaları üzerine kadınların, yani hareminin, içine bile saklanmaktan çekinmemiş ve hayatını kurtarmıştı¹⁴⁰.

Kendisine ilk etapta teslim olarak güvencede olan kişi ve şehirlere birer örnek verecek olursak: Hama, Halep ve Dımaşk gibi Suriye şehirlerinde yukarıda anlattıklarımızı yapan ve onları birer ölü şehir haline getiren Timur, Hıms'a geldiği zaman Hıms halkı kendisine karşı koymadığı için ve Halid b. Velid'e olan hürmetinden dolayı Hıms'a hiç dokunmuyordu¹⁴¹. Safer 796/Aralık 1393'de Tikrit'i alıp, sâhibini öldürerek şehir halkının kellelerinden 2 minare, 3 kubbe yapıyor, ardından da sırasıyla Musul, Re'sü'l-ayn ve Ruha'yı ele geçirip buraları talan, yağma ve tahrip ederken; bunu haber alan Hısn sâhibinin hemen önde gelen adamlarını ve değerli mallarını toplayarak Timur'un hizmetine girmek üzere yola çıkması ve Ruha'da kendisiyle buluşması üzerine Timur bu hediyeleri kabul edip ona ikramda bulunuyor, bölgenin tüm meliklerinden önce kendisiyle temasa geçtiği için onu gözetiyor ve herkesten üstün tutuyordu¹⁴².

Timur kendi topraklarına sırdaşlarını koyar, ele geçirdiği ve geçirmediği tüm memleketlere de casuslarını yollardı. Casuslarının arasında Kahire'de bulunan yardımcısı Atlamış gibi emirler, fakir ve fakih olan Mesud el-Geccanî gibi divanındaki

¹⁴⁰ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 93-94; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, II, 319; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 260.

¹⁴¹ es-Seyrafi, *Nuzhet en-Nufûs*, II, 104; İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 229-31; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I/2, 603.

¹⁴² İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, I, 471-72; İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 124-25.

kişiler yada Dımaşk'taki Sumeysatiyye tekkesindeki Sufilerden bazıları ile hiç beklenmedik tacirler, pehlivanlar, dilenciler, sanatkar ve müneccimler, ozan Kalenderiler, gezgin Haydariler, denizciler ve cincilerden ihtiyar cadiya kadar birçok kimse bulunurdu. Timur'un "çok tecrübeli, doğu ve batıyı çok iyi tanıyan, hilekarlık ve kurnazlıkta en üst dereceye ulaşmış, dehası ve hilesinin inceliği sayesinde su ile ateşi bir araya getirip batıl ile hakkı uzlaştırmış, hilekarlık ve aldatmada Sasan ve Ebu Zeyd'i bile geçmiş, hikmetinde ve tartışma gücünde İbn Sina'yı susturmuş, mantığında Yunanlıları alt edip Yunan mantığını tersine çevirmiş ve zıtları bir araya getirmiş" olan bu casusları, buldukları yerdeki her şeyi ve her olup biteni en ince ayrıntısına kadar anında kendisine bildirirlerdi. Oradaki ağırlıkları ve fiyatları kendisine söylerler, bölgenin kolaylıklarını ve zorluklarını ona tasvir ederlerdi. Buldukları şehir ve köylerin haritalarını, yollarını, evlerinin planlarını, mesafelerini ve genişliklerini tüm hatları ile kendisine çizerler ve oradaki emirlerin, ileri gelenlerin, faziletli ve şerefli kişilerin, zenginlerin ve fakirlerin isimlerini, lakaplarını, şöhretlerini, soylarını ve mesleklerini tek tek kendisine bildirirlerdi. Timur da zihnini hep kendisine bildirilen şeyler ile meşgul eder ve bir şehri aldığı zaman o şehrin ileri gelenlerinden birini çağırarak: Filanca kişi ne yapıyor? Şu tarihteki falanca kişi ile olan meselesini ne yaptı? Şu olay ne oldu? Filan kişi ile falan kişi kendi aralarındaki kavgayı ne yaptılar? gibi sorular sorardı. Tabi ki, karşısındaki çok şaşırır ve bu olaylar cereyan ettiğinde Timur'un orada hazır ve nazır olduğunu zannederdi¹⁴³.

Timur, casuslarından bilgi almadan asla hareket etmez ve okyanus gibi olan kendi ordusunda bir kimsenin casusu varsa onu hemen tanırdı. Çünkü kendi casusları ve sırdaşları sayesinde yeni doğan her bebekten ve yapılan her gizli şeyden haberi olur, zeki olduğu için de gözünden hiçbir şey kaçmazdı. Bir yere hareket etmek istediğinde hemen devlet erkânını, âyanları, görüş sâhiplerini toplar ve kendileri ile istişare ederek onlara istedikleri kadar konuşma hakkı verirdi. Bundan asla vazgeçmez ve daima "İnsanlardan istişare eden hiçbir zaman yanılmaz ve düzenli olarak işlerinin sonucunu tartışan kişi asla pişman olmaz. Benim istişare meclisimde herkes istediği kadar

¹⁴³ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 456-57; es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi'*, III, 49; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, I, 336, 491, el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, V, 199.

konuşsun ve hiç çekinmeden istediği fikri söylesin. Eğer hata ederse bir şey kaybetmez, ama isabet ederse kendisine iki sevap vardır” derdi. Doğru karara varmak için bütün gücünü harcayan Timur ortaya çıkan kararlarla kendi fikrini birleştirir ve bunun kendi isteğine uygun olmasını isterdi. Bütün görüşler bir noktada ittifak ettikten sonra da bu meclisi feshedip Süleyman Şah, Kumarî, Seyfeddin, Allah Dad, Şah Melik ve Şeyh Nureddin gibi kişilerden oluşan kendi özel meclisini toplardı. Bu mecliste durum inceden inceye bir daha gözden geçirilerek nereye, nasıl ve ne zaman hareket edileceği üzerine ittifakla bir karar alınır¹⁴⁴. Bu şekilde ince eleyip sık dokuyarak bir yere hareket etme veya sefere çıkma kararı alan Timur hiçbir şeyi tesadüfe bırakmaz, harekete geçmeden önce de casusları ile yazışarak her türlü tedbiri alırdı. Sadece hareket edilecek yön değil diğer yönler de mutlaka emniyet altına alınır. Hareket sırasında da hedef saptırmayı çok iyi beceren, düşmanı, casuslarını ve gözcülerini yanıltmayı çok iyi bilen Timur, ilk önce öncü kuvvetleri kararlaştırılan yere gruplar halinde yollar, ardından da ana orduyu başka bir yöne gönderir, zaruret olmadıkça da gidilecek yerin sırrını kesinlikle hiçbir kimseye vermezdi. Askerlerini bir doğuya bir batıya götürür, dağ gibi olan ordusu bir görünür bir kaybolur, bir düzene girer bir bozulurdu. Onların geldiğini gören gözcüler ve bilen casuslar hemen efendilerine gördüklerini ve bildiklerini haber verirler ve Timur’un kastettiği bildirilen yerin ahalisine gelen bu tehlikeye karşı kendilerine çeki düzen verip hazırlanmaları haber verilir ama hiç kimse hiçbir şey anlamadan Timur’un ordusu gelerek orayı anında yerle bir eder veya başka bir yönde başka bir bölgeye ulaştıkları haberi alınır. Tabi ki, o bölgenin halkı bundan gafil olurdu¹⁴⁵. Yıldırım Bâyezid ile olan mücadelesinde de anlattığımız gibi mükemmel bir şekilde casuslarını kullanıp ordusunu sevk eden Timur, 795/1292-1293 yılında Bağdat halkının Ahmet b. Üveys’in zulmünden bıkmaları ve kendisini Bağdat’a çağırması üzerine hemen Bağdat’a yönelmiş ve şehre iki günlük mesafedeki Derbend’e geldiği sırada Ahmet b. Üveys kendisine Şeyh Nureddin Horasanî’yi yollamış; Timur, Şeyh Nureddin’i hürmetle karşılayarak “Bağdat’ı senin hatırım için bırakıyorum” diyerek Sultaniye’ye doğru hareket ederken, Şeyh Nureddin

¹⁴⁴ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 458; es-Sehavî, *ed-Dav’ el-Lâmi*, III, 49.

ise bu haberi hemen Ahmed b. Üveys'e müjdeleyerek Bağdat'a yönelmişti. Sultaniye'ye doğru hareket etmiş olan Timur, bu arada diğer bir yoldan dolaşarak güney taraftan çoktan Bağdat'a girmiş ama Timur'un Bağdat'a yönelmesi dolayısı ile tetikte beklemekte ve etrafa adamlarını yollamış olan Ahmet b. Üveys'in bundan haberi bile olmamıştır¹⁴⁶.

Timur'un askeri dehasını, kurnazlığını ve casuslarını anlattıktan sonra biraz da, başarısında büyük paya sâhip olan ordusundan bahsetmemizin yerinde olacağı kanaatindeyiz. Timur'un bir okyanus gibi olan ordusun ne başı ne de sonu vardı ve askerlerinin sayısı Allah'tan başkasının sayamayacağı kadar çoktu. Bölüğünden ayrılan bir askerinin, yerini ictima gününe kadar bir daha bulması imkansızdı¹⁴⁷. İbn Şihne, Hâfız el-Harezmi'nin kendisine "Timur'un divanı 800.000 savaşıcıyı içeriyor" dediğini belirtmektedir¹⁴⁸. İbn Arabşah da Timur'un ordusunu şöyle tarif ediyor: "Timur'un ordusu, Turan erkekleri, İran kahramanları, Türkistan kaplanları, Bedehşan panterleri, Deşt ve Hita şahinleri, Moğol kartalları, Hocent engerekleri ve Endigan yılanları, Harezm sürüngenleri ve Curcan yırtıcıları, Hisar-ı Şadman av öpekleri, Fars atlıları Horasan ve Mazenderan aslanları, Rüstemdâr ve Talikan timsahları, Rey, Gazne ve Hemedan kurtları, Hint, Sind ve Multan Filleri, Lur koçları, Gur zirvelerinin boğaları, Şehrizar akrepleri, Cündişapur'un dev ordularından oluşurdu. Şer kendilerine dış gösterdiği zaman hemen onun üzerine hücum eden askerlerine divan ve hesap defteri yeterli gelmezdi"¹⁴⁹. Zamanın ve olayların getirebileceği tüm tecrübeleri görmüş ve tüm şiddetini ve sıkıntılarını yaşamış olan askerleri insanları ve dünyayı çok iyi tanırlardı. Bu sebeple her türlü çıkmazın nasıl bertaraf edileceğini bilirler, en büyük hâdiseler karşısında dehşete düşmezler ve hiçbir engel onları kesinlikle durduramazdı. İbn Arabşah'ın deyimi ile "İneklere yük yükler ve binerler, hatta eşeklere eyer vurup gem

¹⁴⁵ İbn Arabşah, 'Acâ'ib el-Makdûr, 457-59; es-Sehavî, ed-Dav' el-Lâmi', III, 49.

¹⁴⁶ İbn Hacer, İnbâ' el-Gumr, I, 452-53; el-Makrîzî, Kitâb es-Sulûk, V, 338; İbn Kadı Şuhbe, Târîh, I, 473.

¹⁴⁷ İbn Arabşah, 'Acâ'ib el-Makdûr, 457, 482; es-Seyrafi, Nuzhet en-Nufûs, II, 74.

¹⁴⁸ İbn Şihne, Ravzatu'l-Menâzir, 218; İbn Hacer, İnbâ' el-Gumr, II, 136.

¹⁴⁹ İbn Arabşah, 'Acâ'ib el-Makdûr, 195.

takarak Arap atına binenlerle yarışır ve onları geçerlerdi”¹⁵⁰. Ordusunda bir taraftan sert, merhametsiz ve zalim kişiler, putperest Türkler, ateşperest Acemler ile Müslüman olmayan kâfir, kahin, büyücü vesair kimseler bulunurken, bir taraftan da zarif, edepli ve sâlih kişiler, fazilette örnek olmuş kimseler, muhakkik ve mudakkik âlimler, veliler, Suffiler vesair kişiler bulunuyordu. Ayrıca, büyük ve şiddetli savaflara katılıp, erkeklerle başa baş savaşıyor, cesur erkeklerin yaptığı mızrak ve ok atma gibi şeyleri yapabilen kadınlar da vardı. Bu kadınlardan hamile olanlar doğum vakti gelince hemen yolun kenarına çekilip atından inerek, doğumunu yapar ve çocuğunu alarak diğerlerine yetiştirirdi. Timur’un ordusunda böyle, seferde doğmuş, büyümüş, evlenmiş ve çocuğu olmuş ama yerleşik hayata geçmemiş askerleri vardı¹⁵¹. Sefer emri çıkardığı zaman öğle vaktinden ikindiye kadar gecikenin kellesini vuran Timur, sefere çıktığı zaman askeleri kaç sene sonra geri döneceğini merak ederlerdi¹⁵².

Şüphesiz Timur, askerî dehasının ve askerî konulardaki bu titizliğinin meyvalarını toplamaktaydı. Gerçekten de İbn Kadı Şuhbe, Timur’un, yaptığı sayısız savaflarda ne bir kez hezimete uğradığının ne de geri çekildiğinin kaydedilmiş olduğunu ifade etmektedir¹⁵³ Volga nehrinden, Ganj nehrine, Tanrı dağlarından İzmir ve Şam’a kadar geniş bir alanı ele geçiren ve Osmanlı sultanı Bâyezid, Memlûk sultanı Ferec ve Altın Orda Hanı Toktamış gibi kimseleri alt eden ve karşısında hiç kimsenin duramadığı bu büyük savaşçıya haklı olarak da “Sultanları ve Melikleri Kahreden Adam (قاهر الملوك والسلطين)¹⁵⁴, “Yedi İklimin Sâhib-Kırânı (صاحب قران الأقاليم السبعة)¹⁵⁵,

¹⁵⁰ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 473-74.

¹⁵¹ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 476,479,481; es-Seyrafi, *Nuzhet en-Nufûs*, II, 75.

¹⁵² İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 485.

¹⁵³ İbn Kadı Şuhbe, *Târih*, IV, 440.

¹⁵⁴ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 452; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XIII, 163.

¹⁵⁵ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 452; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XIII, 163; İbn Kadı Şuhbe, *Târih*, IV, 440.

“Denizlerin ve Karaların Kahramanı (قهرمان الماء والطين)”¹⁵⁶, “Meskûn Memleketlerin Sâhibi (مالك ممالك الربع المسكون)”¹⁵⁷ gibi lakaplar takılmıştır.

4- İlim ve Âlimlere Karşı Olan Tavrı

Okuma yazması olmayan ama Türkçe, Farsça ve özellikle de Moğolca'yı çok iyi konuşan Timur¹⁵⁸, ilmi, âlimleri, fazilet ve şeref sâhibi kimseleri çok sever ve onlara saygıda kusur etmezdi. Böyle kimseleri kendisine yakın ve herkesten üstün tutar, kendileriyle tartışıp görüşlerini alarak herhangi bir konuda doğru yolu bulmaya çalışır ve onlara araştırmalarında yardımcı olurdu¹⁵⁹. Sanatında mahir kişilere de tutkun olan Timur, bütün zanaat ve meslek sâhiplerine, yaptığı işin büyüklüğüne ve küçüklüğüne bakmadan sâhip çıkardı. Bunu yaparken de sadece yapılan işin faydalı olup olmadığına önem verirdi¹⁶⁰. Bu yüzden de fethettiği ülke ve şehirlerdeki âlimleri, erdemli kişileri, meslek ve zanaat sâhiplerini aileleri ile birlikte başkent Semerkand'a götürür ve sanatlarını orada icra etmeleri için elinden geleni yapardı. Bu sebeble de Semerkand dönemin en güzel şehirlerinden biri haline gelmişti¹⁶¹.

Bu büyük fatihin tarihe olan sevgisi ise anlatılabilecek türden değildi. Meclisinde devamlı, yani hazarda ve seferde, tarih, siyer ve geçmiş hükümdârların hayatını anlatan kitaplar okunurdu. Timur, bunu bir meleke haline getirmişti ve tekrar

¹⁵⁶ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 452; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XIII, 163.

¹⁵⁷ İbn Kadî Şuhbe, *Târîh*, IV, 440.

¹⁵⁸ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 455; es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi'*, III, 49; İbn Kadî Şuhbe, *Târîh*, IV, 438.

¹⁵⁹ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 454; İbn Hacer *a.g.e.*, II, 229; es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi'*, III, 49; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XIII, 163; İbn Kadî Şuhbe, *Târîh*, IV, 438; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I/2, 710.

¹⁶⁰ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 454; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XIII, 163; es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi'*, III, 49.

¹⁶¹ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 293, 470; İbn Kadî Şuhbe, *Târîh*, IV, 183; es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi'*, III, 48; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I/2, 615-16.

tekrar okundukça hoşuna giderdi. Böylece derin bir tarih bilgisine ulaşmış olan Timur, kendisine tarih okuyan kimse hata yaptığı zaman bunu hemen fark eder ve düzeltirdi¹⁶².

Timur'un tarih bilgisini daha iyi anlayabilmek için meşhur tarihçi İbn Haldûn ile olan görüşmesinin mutlaka gözden geçirilmesi gerekir. Bu sebeple, burada İbn Haldûn ile olan görüşmesini aktarmanın yerinde olacağı kanaatindeyiz. Timur'un tarihe olan sevgisinin yanında şahsiyeti, kabul çadırı ve âdetleri hakkında da ilginç ve önemli bilgiler içeren bu görüşmenin sadece tarih ile ilgili kısmını değil tümünü, özet olarak İbn Haldûn'un kendi ifadeleri ile aktaracağız. Timur'un 11 Rebî'-ül-evvel 803/30 Ekim 1400 tarihinde Halep'i ele geçirdiğini haber alan ve ordusuyla Dımaşk'a gelen Mısır sultanı Ferec'in maiyetinde Dımaşk'a gelmiş ve Adiliye medresesine yerleşmiş olan İbn Haldûn, Sultan Ferec'in Timur ile şehir surlarında birkaç çarpışma yaptıktan ve bazı emirlerin kendisine karşı darbe girişiminde bulunacaklarını öğrenerek askerleri ile hemen Mısır'a dönmesi üzerine Dımaşk'ta kalmıştı¹⁶³. Daha önce Timur'un kurnazlığını anlatırken de bahsedildiği üzere Timur, Dımaşk'tan kendisiyle sulhu görüşmeye gelen Kadı Burhaneddin İbn Muflih'e "İbn Haldûn Mısır askerleri ile geri döndü mü, yoksa şehirde mi?" diye sormuş, İbn Muflih de "Şehirde, yerleşmiş olduğu medrese de bulunuyor" diye cevap vermiştir. İbn Muflih şehre döndüğü zaman Timur'un bu sorusunu İbn Haldûn'a bildirince İbn Haldûn o geceyi Timur ile görüşmeye gitmek üzere hazırlık yaparak geçirmiş, ertesi gün Timur'un maiyetinden birisi onu alarak Timur'a götürmüştür¹⁶⁴. Buraya kadar anlattıklarımızdan, Timur'un daha Dımaşk'a girmeden önce İbn Haldûn'un Mısır sultanı ile beraber şehre geldiğini bildiği ortaya çıkmaktadır ki, daha önce de bahsettiğimiz üzere Timur, casusları sayesinde her şeyden haberdar olur, feth etmek istediği yerin tüm özelliklerini ve orada olup biten her şeyi öğrenirdi. İbn Haldûn görüşmeyi anlatmaya şöyle devam ediyor: "Girişte beklerken, Timur'un kabul çadırının yanındaki bir çadırda oturmama izin

¹⁶² İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 452, 455; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XIII, 163; es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi*, III, 49; İbn Kadî Şühbe, *Târih*, IV, 438.

¹⁶³ İbn Haldûn, *et-Ta'rif*, 405-8; İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 252; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I/2, 609.

¹⁶⁴ İbn Haldûn, *et-Ta'rif*, 408-9.

verildi. İsmime, 'Magribli Malikî Kadı' da eklenmiş olarak beni çağırttı. Kabul çadırına girdiğim zaman dirseğine dayanmış bir şekilde oturuyor ve huzurundan, çadırın önünde halka halka oturan Moğollara gönderdiği yemek tabakları geçiyordu. Selam verdim ve tevazu hareketinde bulundum. Bunun üzerine kafasını kaldırdı ve elini uzattı, ben de öptüm. Ardından oturmamı işaret edince de olduğum yere oturdum. Adamlarından, Harezmi fakihlerinden birisi olan Abdülcebbâr b. Nu'mân'ı tercümanlık yapması için çağırdı ve sordu: 'Magrib'in neresindensin ve niçin geldin?' Ben de 'Ülkemden hac farizemi yerine getirmek için ayrıldım ve gemi ile 804 senesi Ramazan Bayramı günü (3 Mayıs 1402) İskenderiye'ye geldim...' dedim. Ardından 'Doğum yerin neresi?' diye sordu. 'Orada en büyük meliklerin kâtibi olduğum *el-Magrib el-Cevvânî* (İç Magrib)' diye cevap verince 'Magribi tasvir ederken *cevvânî* (iç) ne anlama gelir' dedi. Ben de 'Onların ifadesiyle iç, yani en uzak demektir. Çünkü Magrib; Ak Deniz'in tüm güney sahili boyunca uzanır ve buraya en yakın bölümü Berke ve Ifrikiyye'dir. Orta Magrib; Tilimsan ve Zenâta ülkesinden oluşur. Uzak Magrib ise; Fas ve Merâkeş'tir, İç Magrib'in anlamı işte budur' dedim. 'Öyleyse Tanca bu Magrib'in neresindedir?' diye sordu. 'Atlas Okyanusu ile Cebelitarık boğazı arasındaki köşedir' diye cevapladım. Hemen ardından 'Ya Sebte?' dedi. 'Cebelitarık kıyısı boyunca Tanca'dan bir günlük mesafededir ve oradan Endülüs'e geçilebilir, çünkü 20 kilometrelik kısa bir mesafededir' cevabını verdim. Daha sonra 'Fas?' dedi. Ben de, 'Deniz kıyısında değil, dağlar arasındadır ve Benî Meyn'den olan Magrib meliklerinin başşehridir' dedim. Hemen ardından 'Sicilmâse?' dedi. 'Ekili alanlar ile Güney tarafındaki çöller arasındaki sınırdadır' cevabını verdim. Bunun üzerine, 'Bu beni hoşnut etmedi, bana bütün Magrib ülkesinin bir tasvirini, yani mesafesini, bölgelerini, komşularını, dağlarını, nehirlerini, şehirlerini ve köylerini tam olarak görebileceğim şekilde, çizip getirmeni istiyorum' dedi. 'Bunu sizin yardımınızla yapacağım' dedim (İstediğini de oradan ayrıldıktan sonra özet bir şekilde 12 yarım sayfaya yazdım). Bu arada hizmetçilere erişte çorbası getirmelerini emretti ve getirilen birkaç tabak çorbayı önüme koymalarını işaret etti. Ben de çok lezzetli olan bu çorbayı içtim ve oturmuş sessizce dururken aniden korkuya kapıldım. Çünkü Kadı'l-kudat Sadreddin el-Munavî'nin, Mısır ordusunu takip edenlerce Şakhab'da yakalanıp, getirilmiş ve fidye istemek için hapsedilmiş olduğunu öğrendim.

Bunun üzerine ben de Timur'u pohpohlamak ve idaresini yüceltmek için hemen kafamda bir şeyler planladım”¹⁶⁵.

İbn Haldûn burada kendi kendine: “Magrib’teyken Timur’un ortaya çıkışı ile ilgili bazı kehanetler duyduğunu, iki büyük gezegenin trigonda bir araya gelmesini tartışan münecimlerin 766/1364-1365 senesinde 10. defa bir araya gelmenin yaşanacağını söylediklerini ve bu olayın neyin göstergesi olduğunu da 761/1359-1360 senesinde Fas’ta tanıştığı ve bu konuda otorite olan Kosantine vaizi Ebu Ali b. Bâdîs’e sorduğunu, onun da ‘Kuzeydoğu bölgesindeki göçebe halkın arasından 784/1382-1383 yılında güçlü bir hükümdârın çıkacağını ve onun krallıkları ve idareleri ele geçirip meskun bölgelerin çoğuna hâkim olacağını göstergesidir’ dediğini ve Frank Kralı Alfonso’nun fizikçisi ve münecimi Yahudi İbn Zarzar ile metafizikte otorite olan kendi hocasının da aynı şeyleri belirterek, hocasının kendisine ‘Bu olay yakındır ve yaşarsan kesinlikle buna şahit olacaksın’ diye söylediğini ve tüm bunlardan dolayı kendisinin de bu olayı beklemekte olduğunu düşündüğünü ifade ederek o anda içinde bulunduğu korku sebebi ile de bu konuda bir şeyler söyleyip Timur’un gönlünü alarak Timur’un kendisine merhametli davranmasını sağlamak istediğini”¹⁶⁶ belirtiyor. Ardından da şöyle devam ediyor: “Allah sizi teyit etsin! Bugün sizinle tanışmak için beklediğim 30. ya da 40. yıldır dedim. Bunun üzerine hemen tercüman Abdulcebbâr ‘Ne sebeble?’ dedi. Şöyle cevapladım: ‘İki sebepten dolayı: Birincisi siz alemin sultanı ve dünyanın hükümdârısınız, çünkü Hz. Adem’den bugüne kadar sizin gibi birinin geldiğine inanmıyorum. Öyle gelişigüzel konuşarlardan da değilim, ben ilim ehliyenim ve size bunu açıklayabilirim: Hükümranlık ancak sadık bir kavim ile olur ve bu kavmin çokluğu ile de hükümdârın gücü artar. Bizden önceki ve sonraki âlimlere göre insanoğlunun en kalabalık iki kavmi Araplar ve Türklerdir. Arapların Hz. Muhammed tarafından bir din altında birleştirilerek hâkimiyetlerini nasıl kurduklarını biliyorsunuz. Türklerle gelince; hükümdârları Afrâsiyâb’ın İran hükümdârları ile savaşıp Horasan’ı onlardan alması onların krallara yakışır bir soya sâhip olmalarından kaynaklanmaktadır.

¹⁶⁵ İbn Haldûn, *et-Ta’rif*, 409-12.

¹⁶⁶ İbn Haldûn, *et-Ta’rif*, 412-13.

Kavimleri yönünden de yeryüzündeki diğer hükümdârlardan ne Kısra, ne Sezar, ne İskender ne de Buhtunnasr onlarla karşılaştırılmazlar. Kısra İranlıların başı ve onların hükümdârıdır, İranlılar nerede Türkler nerede!. Sezar ve İskender Yunanlıların kralıdır, Yunanlılar nerede Türkler nerede!. Buhtunnasr Babilliler ve Nebatîlerin başıdır ve onlar nerede Türkler nerede!. Tüm bunlar Timur hakkında dediklerime apaçık delillerdir. İkinci sebep ise Magrib'teki kahinler ve Müslüman velilerin söyledikleri şeylerdir dedim ve yukarıda kendi kendime düşündüğümü belirttiğim şeyleri anlattım. Timur hemen bana 'Görüyorum ki, Buhtunnasr'ı, Kısra, Sezar ve İskender ile beraber zikrettin ama o diğerleri gibi hükümdâr değil, sadece İranlı bir generaldir. Tıpkı benim de tahta sâhip bir hükümdârın temsilcisi olduğum gibi. İşte o hükümdâr şu şahıstır' dedi ve arkasındaki safi, yani kast ettiği kişinin oturmakta olduğu safi işaret etti. Ama oradakiler, hükümdârın dışarı çıktığını söylediler. Ardından bana döndü ve 'Buhtunnasr hangi millettendir?' diye sordu. Ben de 'Bu konuda ihtilaf vardır; bazıları onu Babillilerin son kralı olarak görürken bazıları da İranlıların ilk hükümdârı olduğunu söylerler' diye cevap verdim. 'Yani bu Menûçehr'in soyundan birisi demek mi?' dedi. Ben de 'Evet öyle olduğunu söylüyorlar' cevabını verince, Timur 'Biz annemiz tarafından ona akraba oluruz' dedi. Bunun üzerine tercüman ile onun bu cümlesinin önemini tartıştım ve ona 'Beni Timur ile tanışmaya teşvik eden diğer bir sebep de işte budur' dedim. Ardından Timur 'Sence Buhtunnasr ile ilgili görüşlerden hangisi daha üstün?' diye sordu. 'Babillilerin son hükümdârı olan birinci görüş' şeklindeki cevabım üzerine kendisinin, ikinci görüşü daha tercih edilebilir bulunduğunu belirtti. Ben de 'Ümmetin tarihçisi ve hadisçisi olan et-Taberî'nin görüşüne dönelim, çünkü hiç kimsenin görüşü onun görüşüne ağır basamaz' dedim. Timur da 'Biz et-Taberî'ye güvenmeyiz, Arapların ve İranlıların tarihlerini getirelim ve seninle tartışalım' dedi. Benim 'Et-Taberî'nin görüşüne göre münazara edeceğimi' belirtmem bu tartışmayı sona erdirdi ve sustu"¹⁶⁷.

Bu arada İbn Arabşah'ın, Timur ile İbn Haldûn arasında geçen bu görüşme hakkında yazdıklarını da vermenin yerinde olacağı kanaatindeyiz. Çünkü Timur'un

¹⁶⁷ İbn Haldûn, *et-Ta'rif*, 413-416.

biyografisini yazan tek Arap tarihçisi olan İbn Arabşah'ın bu önemli görüşme ve Timur'un tarih bilgisi hakkındaki düşüncesini burada vermek Timur'un şahsiyetinin ortaya konulmasında oldukça faydalı olacaktır: "İbn Haldûn Timur'a şöyle dedi: '... Şu dünyanın fatih anahtarı olan ellerini uzatta öpme şerefine erişeyim... Sensiz geçen ömrüme, yıllarıma üzülüyorum... Seninle yeni bir hayata başlayacağım. Seni ilimlerin özünü, dünyanın tarihini ve doğu ile batının meliklerini anlattığım kitaplarımın merkezine koyacağım... Beni seninle tanıştıran Allah'a hamdolsun...'. Bu sözler Timur'un çok hoşuna gitti, koltukları kabardı ve âdete sevinçten uçtu. Tarih ve siyer kitaplarına olan ilgisi daha da arttı. Daha sonra İbn Haldûn kendisine Batı memleketlerinin durumunu, yollarını, nehirlerini, köylerini ve kabilelerini anlattı. Timur'un bunlara ihtiyacı yoktu, sadece onu imtihan etmek ve doğru söyleyip söylemediğini denemek istiyordu. Çünkü zâten hepsini biliyor ve oturduğu yerden sanki onları görüyormuşçasına izliyordu. İbn Haldûn da hepsini Timur'un kafasından geçtiği üzere anlattı. Timur, İbn Haldûna 'Buhtunnasr en büyük melik olduğu halde nasıl benim hakkımda böyle diyorsun? Biz arıların reisi bile olamayız, bizi nasıl kaplanlar ile beraber sayıyorsun?' dedi. İbn Haldûn da, 'Sizin güzel vasıflarınız sizi bu mertebeye ulaştırmıştır' diyerek cevap verdi. Ardından Timur İbn Haldûn'un kendi memleketinde olan şeyleri anlatmaya başladı, melikleri ve askerleri hakkında bilgilerini anlattı. Öyle ki, İbn Haldûn'un ailesi hakkındaki bilgileri bile anlatınca İbn Haldûn buna çok şaşırıldı ve kendi kendine 'Şeytan kendi dostlarına vahiy getirir' dedi..."¹⁶⁸.

İbn Haldûn cümlelerini şu şekilde sürdürüyor: "Bu arada, Timur'un kendilerine cömertçe bir aman verdiğini düşünmekte olan şehir halkının kendisine şehrin kapısını açtığını, kadıların da sulhu tamamlamak ve şehri teslim etmek üzere kendisine geldiği haberi getirildi. Bu haber üzerine Timur huzurumuzdan adamları tarafından taşındı ve atına bindirildi, çünkü dizinde bir sakatlığı vardı... ve atını Dımaşk'a doğru sürdürdü... Ben de izin alarak şehirdeki evime gittim ve eve kapanarak benden istemiş olduğu Magrib tasvirini çizmeye başladım. Birkaç gün içinde bitirdim ve kendisine verdim. Timur da katiplerine bunu Moğolcaya çevirmelerini emretti. Bu arada da kalede kuşatma altında

¹⁶⁸ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 452-54.

bulunanlar kendisinden sulh istediler ve onlara aman verdi. Bu kişiler kendisine getirilince de kaleyi yıktırdı ve kalenin kalıntıları tamamen yok edildi. Mısır sultanı ve askerlerinden kalma mal, binek, çadır ve ne kaldıysa el koyduktan sonra şehir halkından işkence altında çok miktarda para topladı. Evlerin yağmalanmasını emretti. Yağmalanan evler ateşe verildi ve bu ateşler Emevî Camii'ne kadar ulaştı. Caminin çatı kurşunları eridi, çatısı ve duvarları göçtü. Tüm bunlar berbat ve iğrenç faaliyetlerdi..."¹⁶⁹.

İbn Haldûn Timur ile olan görüşmelerini anlatmaya şöyle devam ediyor: "Timur ile görüştüğüm sıralarda, onları daha önceden tanıyan ve âdetlerini bilen bir arkadaşım bana değeri küçük de olsa Timur'a birkaç hediye almamı ve kendisine takdim etmemi tavsiye etti. Çünkü bunun, onların hükümdârları ile tanışırken yapılmakta olan kökleşmiş bir âdet olduğunu söyledi. Ben de bunun üzerine son derece güzel bir Kur'an, zarif bir seccade, el-Buseyrî'nin Peygamber efendimizi öven meşhur kasidesi *el-Burde*'nin bir nüshasını ve Kahire'nin mükemmel şekerlemelerinden de dört paket aldım. Hediyeler ile yanına gittiğim zaman Kasrû'l-Eblak'ta kabul salonunda oturuyordu. Kendisine doğru yaklaştığımı görünce ayağa kalktı ve sağ tarafına oturmam için işaret etti. İki tarafında ise Çağatay emirleri oturmaktaydı. Biraz oturduktan sonra kendisine doğru hareket ettim, hediyeleri göstererek onları yere, önüne koydum. Timur bana doğru döndü, ben de Kur'an-ı Kerim'i açtım. Onun Kur'an olduğunu anlar anlamaz hemen kaldırdı ve başının üstüne koydu. Daha sonra *el-Burde*'yi takdim edince, *el-Burde* ve yazarı hakkında soru sordu, ben de bildiklerimi söyledim. Ardından da seccadeyi uzattım, hemen seccadeyi aldı ve öptü. En sonunda da şekerleme kutularını önüne koydum ve nezaketen birkaç tane aldım. O da bunları meclisinde hazır bulunanlar arasında dağıttı. Böylece hediyelerin hepsini kabul etti ve bundan duyduğu memnuniyeti gösterdi. Daha sonra da kendi durumum ve burada bulunan birkaç arkadaşımın durumu hakkında kafamda bulunan düşüncelerimi kendisine nasıl ifade edeceğimi düşündüm ve şöyle dedim: 'Allah sizi teyit etsin! Size huzurunuzda söylemek istediğim bir şeyler var.' Timur da hemen 'Söyle' dedi"¹⁷⁰. Bunun üzerine İbn

¹⁶⁹ İbn Haldûn, *et-Ta'rif*, 416-417.

¹⁷⁰ İbn Haldûn, *et-Ta'rif*, 421-22.

Haldûn Timur'a, Dimaşk'ta gurbette olduğunu, Mısır'daki ailesi ve halkından uzakta bulunduğunu söylemiş, Timur da kendisine her türlü isteğini yerine getireceğine dair söz vermiştir. İbn Haldûn ayrıca Timur'u ve hükümdârlığını yücelterek kendisinden, Mısır sultanının arkada bırakmış olduğu, arkadaşları kâriker, muvakkiler, divan görevlileri vesair kişileri için de güvencede olduklarına dair bir aman dahi almıştır.¹⁷¹ İbn Haldûn görüşmeyi anlatmaya şu şekilde devam ediyor: "Timur, Dimaşk'tan ayrılmaya karar verdiği zaman huzuruna çıktım ve olağan selamlaşmadan sonra bana şöyle dedi: 'Burada senin bir katırın var, öyle değil mi?'. 'Evet' cevabım üzerine katırımın çok güzel olduğunu söyledi ve 'Onu satıyor musun? Almak istiyorum' dedi. Bunun üzerine ben de 'Allah sizi teyit etsin! Benim gibi bir adam sizin gibi birine nasıl satabilir! Onu ve sâhip olduğum her şeyi size saygı ile veririm' dedim. Timur da 'Sadece, bunun karşılığında sana bir ihsanda bulunak istedim' dedi. Bunun üzerine 'Bana yapmadık bir ihsan bırakmadınız ki! Beni ihsan ve iyiliğe boğdunuz, divanınızda en yakın adamlarınızın arasında bana da yer verdiniz. Bana her türlü nezaket ve ikramda buldunuz, Allah karşılığını kat kat versin' cevabını verdim. Meclisinde otururken katırım getirildi ve bir daha onu göremedim. Ertesi gün huzuruna yeniden çıktım ve bana 'Mısır'a mı gidiyorsun?' diye sordu, ben de 'Allah sizi teyit etsin! Benim tek isteğim size hizmet etmektir, çünkü bana koruma ve sığınma sağladınız. Eğer Mısır'a giderek size hizmet edeceksem elbette giderim, ama aksi takdirde kesinlikle gitmek istemem' diye cevap verdim. O da 'Hayır, ama sen ailene ve halkına dönmelisin' dedi ve Şakhab'a hayvanlarını olatmaya gitmek üzere olan oğluna dönerek onunla biraz konuştu. Abdulcebbar da bana 'Hükümdârımız seni oğluna emanet ediyor' dedi ve onun için dua ettim. Ama 'Oğlu ile yolculuğun sonu belli olmaz' diye düşünerek, bize en yakın liman olan Safed'e gitmenin daha uygun olacağına karar verdim. Kendisine bu fikrimi söyleyince bunu kabul ederek beni Safed hâcibinden gelen elçiye emanet etti ve vedalaşarak oradan ayrıldım"¹⁷².

¹⁷¹ İbn Haldûn, *et-Ta'rif*, 422-23.

¹⁷² İbn Haldûn, *et-Ta'rif*, 423-24.

Yolda büyük sıkıntı çekerek Şaban ayında Mısır'a ulaşan İbn Haldûn şöyle diyor: "Timur'un barış teklifini kabul eden Mısır sultanının, Timur'a gönderdiği elçi, benim gelişimden sonra görevini tamamlamış olarak Kahire'ye ulaştı. Timur'un bu elçi ile göndermiş olduğu bir arkadaşı bana gelerek: 'Emir Timur senden satın almış olduğu katırın parasını benimle yolladı. İşte! bu parayı al! Çünkü Timur, sana olan borcunun ödenmesi için bizi görevlendirdi' dedi..."¹⁷³.

Bu büyük Türk hükümdârının İbn Haldûn ile olan bu görüşmesinden, kendisinin ilmi ve âlimleri ne kadar sevdiği ve onlara karşı nasıl olumlu bir tavır içerisinde olduğu açıkça görülmektedir: İbn Haldûn'un büyük bir tarihçi olması ve Timur'un tarihe karşı derin bir sevgi beslemesi dolayısı ile aralarında oldukça samimi bir hava oluşmuş ve Timur, İbn Haldûn'a karşı, çok olumlu bir tavır sergilemiş, onu ağırlamış ve tüm isteklerini yerine getirmiştir. Hatta, İbn Haldûn'un katırını satın almak istemesi de tahminimizce Katırın yaşlı olmasından ve Timur'un bu katırı İbn Haldûn'a yakıştıramamasından kaynaklanmıştır. Timur'un satın aldığı bu katırın parasını İbn Haldûn'a hemen ödememesi ve onu İbn Haldûn Mısır'a gittikten sonra özel adamlar görevlendirerek kendisine ulaştırması Timur'un ince düşüncesinden ileri gelmektedir.

Timur'un ilginç bir özelliği daha vardı: Âlimleri toplayarak çözümünü yok gibi görünen problemleri önlerine koyar ve o konuyla ilgili bazı genel şeylerden bahseder ve sanki Timur bu ilmi okumuş yada âlimlerle beraber olmuş zannedilirdi. Ardından âlimlere konuyu tartışmalarını emreder ve sorularıyla onları sıkıntıya sokardı. Bunu genellikle de fethettiği şehirlerdeki âlimlere, onlara işkence etmek ve ölümlerine sebep olmak amacıyla yapardı¹⁷⁴. 11 Rebî' -ül-evvel 803/30 Ekim 1400 tarihinde Halep şehrini aldığı zaman içlerinde İbn Şihne'nin de bulunduğu âlimler ve kadıları toplayarak yaptırdığı tartışma Timur'un soruları ile ulemayı sıkıştırmasına çok güzel bir örnektir. Bu tartışmayı özetle İbn Şihne'nin kendi ağzından nakledeceğiz: "Bizi (ulema ve kadıları) çağırttı, huzuruna geldik ve oturmamız emredildi. Kendi ulemasının ileri geleni

¹⁷³ İbn Haldûn, *et-Ta'rif*, 424-25.

¹⁷⁴ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 214,457; İbn Şihne, *Ravzatu'l-Menâzur*, 213; es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi*, III, 47, 50.

el-Mevla Abdulcebbar b. Allâme Numaneddin el-Hanefi aracılığı ile bize: ‘Semerkand, Buhara, Herat vesair şehirlerdeki ulemaya sorduğum ve cevap veremedikleri soruyu soruyorum. Yalnız onlar gibi olmayın! En iyiniz ve en bilginizden başkası bana cevap vermesin ve ne konuştuğunu bilsin. Çünkü ben âlimlerle çok içli dışlı oldum, onlar hakkında çok bilgim ve dostluğum ayrıca da çok eskiye dayanan bir ilim aşkım var!’ dedi. Timur’un sorularıyla ulemayı sıkıştırdığını duymuştuk ve bunu da onların ölümlerine ve işkence çekmelerine sebep olarak yapıyordu. Kadı Şerafeddin Musa el-Ensârî eş-Şafîî benim için dedi ki, ‘Bu bizim üstadımız, bu memleketin hocası ve müftüsüdür, sadece Allah’tan yardım diler, ona sorun’. Bunun üzerine Timur sordu: ‘Dün sizden ve bizden ölenler oldu, peki hangisi şehittir? Sizden ölenler mi, bizden ölenler mi?’ Bunun üzerine hepimiz sustuk kaldık ve kendi kendimize ‘Onun âlimleri sıkıntıya sokuşu işte bu!’ diye söylendik. Herkes susmuştu ki, Allah bana cevabı hemen gösterdi ve ‘Aynı soru Hz. Muhammed’e de soruldu, ben de onun gibi cevaplandırırım’ dedim. Timur bana dönerek, Abdulcebbar’a ‘Bu adam benim sözümle alay mı ediyor? Peygamber Efendimize sorulan soru ve onun cevabı nedir?’ dedi. Ben de ‘Peygamber Efendimize ‘Ya Resûlullah birisi samimi inançla, biri cesaretle, öteki ise gösteriş için savaşıyor; hangimiz Allah yolundayız? diye sordular. Resulullah da ‘Kim Allah lafzını yüceltmek için savaşırsa o şehittir’ diye cevapladı dedim ve ‘Dün sizden ve bizden kim Allah lafzını yüceltmek için savaştı ve öldüyse o şehittir’ diye ekledim. Bunun üzerine Timur ‘güzel, güzel’, Abdulcebbar da ‘Ne güzel dedin’ dedi... ve Timur’dan sorular, bizden de cevaplar arka arkaya geldi. Kendisinin son sorusu ‘Hz. Ali, Muaviye ve Yezid hakkında ne diyorsunuz?’ şeklinde oldu. Kadı İlmuddin el-Kufsî el-Maliki, ‘Üçü de müçtehidir’ deyince Timur çok kızdı ve ‘Haklı olan Hz. Ali’dir, Muaviye zalim, Yezid ise fasıktır. Siz Halepliler Dımaşk ehline tabisiniz, onlar Yezidîdirler ve Hz. Hüseyin’i katletmişlerdir’ dedi...”¹⁷⁵. Es-Sehavî de konuyla ilgili olarak şunları söylüyor: “Timur Halep’te, kaleyi de alınca ulemayı toplayıp onlara eziyet etmek için Muaviye ve Yezid hakkında ne düşündüklerini sordu. Kadı İlmuddin el-Kufsî el-Malikî de ‘Hz. Ali ictihad etti iki sevab aldı, Muaviye ictihad etti ama ictihadında yanıldı bir sevab aldı’ diye cevap verince Timur çok kızdı. Musa el-Ensârî eş-Şafîî de ‘Muaviye’ye lanet caiz

¹⁷⁵ İbn Şihne, *Ravzatu'l-Menâzir*, 213-15; İbn Arabşah, *Acâ'ib el-Makdûr*, 214-16.

değildir, çünkü o sahabedir' dediğinde de Timur 'Sahabe kime denir?' diye sordu. O da 'Hz. Muhammed'i görene denir' diyerek cevap verdi ve bunun üzerine Timur, 'Yahudi ve Hristiyanlar da onu gördüler, peki onlarda mı sahabe?' diye sordu. Kadı Şerafeddin de 'Müslüman olması gerekir' diyerek, 'Bazı kitapların haşiyesinde Yezid'in lanetlenmesinin caiz olduğunu gördüğünü' ekledi ama Timur yine kızdı..."¹⁷⁶. Hz. Ali, Muaviye ve Yezid konusunu Dımaşk'ta da tartıştıran Timur'un Dımaşk âlimlerine sorduğu diğer bir soru ise 'İlim derecesi mi yüksek, mezhep derecesi mi' idi¹⁷⁷. Kanatimizce de Timur'un âlimleri soruları ile sıkıştırdığı ve baskı altına aldığı doğrudur. Çünkü Timur, Sünni İslâm inancına sâhip olmasına ve İran'da Sünni politikalar izlemesine rağmen, vermiş olduğumuz örneklerden de anlaşılacağı üzere Dımaşk ve Halep'teki âlimlerle yaptığı tatışmalarda sanki ateşli bir Hz. Ali taraftarı gibi davranmış ve âlimleri de birer Yezid taraftarı oldukları havasına sokarak onları azarlamak ve onlara kızmak sureti ile kendilerine sıkıntılı anlar yaşatmıştır.

İbn İyâs da Timur'un âlimleri sevdiğini ve kendine yaklaştırdığını, sonra da onları çok kötü bir şekilde öldürdüğünü, Bağdat ulemasından sayılamayacak kadar çoğunu ve Mısır âlimlerinden de büyük bir sayıyı katlettiğini söylüyor ve "Kadı'l-kudat Sadreddin el-Munavî'yi bir çuvala koyarak Zap suyunda boğdu" diyerek buna örnek veriyor¹⁷⁸. Her ne kadar bazı Arap kaynaklarında Timur'un âlimleri öldürdüğü ifade edilse de, daha önce de belirttiğimiz gibi Timur'un fethettiği ülke ve şehirlerdeki âlim ve sanatkarları toplayarak Semerkand'a götürerek ilim ve sanatlarını orada icra etmeleri için kendilerine her türlü imkanı sağlıyor olması, kendisinin âlimlere verdiği değer bir göstergesidir. İbn Arabşah'ın isimlerini zikrettiği Timur'un seçkin devlet adamları, âlimleri ve sanatkarları onun, çevresinde büyük âlimler olduğunun ve onlara değer verdiğinin bir kanıtıdır ki, İbn Arabşah'ın zikrettiği isimleri ve haklarında yazmış olduğu satırları aktarmakta yarar vardır:

¹⁷⁶ es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi*, III, 47.

¹⁷⁷ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 261, 263.

¹⁷⁸ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I/2, 710. El-Makrîzî de "el-Münavî'nin Timur tarafından esir edildiğini, esir olarak çok sıkıntı çektiğini ve Zap Suyu'nda boğulduğunu" ifade ediyor, bkz. el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, VI, 54.

“Emirleri ve vezirleri: Bunların sayısı sayılamayacak kadar çoktur. En önemlileri bu kitapta adı geçmiş olanlardır ve Timur yetiştirmiş olduğu 3. kuşak emir ve vezirleri döneminde ölmüştür.

Münşîlerinden: el-Hâce Mahmud b. eş-Şehâb el-Herevî, Mesud el-Simnânî, Muhammed es-Sağrıçı, Taceddin es-Selmânî, Alâ’uddevle, Ahmed et-Tusî ve diğerleri.

Katib-i Sırr’ı: Kalemi, Timur’un kılıcından keskin olan, zamanının kadısı ve Arap-Fars dünyasının en faziletlisi Mevlana Şemseddin.

İmamı: Abdulcebbâr b. en-Numan el-Mutezilî.

Memleketin sadrlarından: Mevlana Kutbeddin, Hâce Abdulmelik ve amcasının oğlu Hâce Abdulevvel ve diğerleri.

Tarih ve kıssa okuyucusu: Mevlana Ubeyd.

Fakihlerinden: (Semerkand’ı istilâ ettiği günlerden) Mevlana Abdulmelik; *el-Hidâye* müellifinin evlatlarından olan bu zât aynı anda hem ders okutur, hem satranç ve tavla oynar hem de şiir yazardı. Numaneddin el-Hârezmî; daha önce adı geçen Abdulcebbâr’ın babası olan bu zâta II. Numan (Ebu Hanife) denirdi ve âmâ idi. Hâce Abdulevvel; bu kişi Mevlana Abdulmelik’in amcasının oğlu idi ve amcasının oğlundan sonra Mâverâünnehr’de riyaset kendisine geçmişti. Abdulmelik’in oğlu Mevlana İsâmeddin b. Abdulmelik.

Muhakkiklerden: Sadeddin et-Taftâzânî, Seyyid Şerif Muhammed el-Curcanî.

Muhaddislerden: Timur Suriye’ye gelmeden önce Suriye’den Mısır’a, oradan da Anadolu’ya kaçan ve Timur tarafından Anadolu’dan getirilen Şeyh Şemseddin Muhammed b. el-Cezerî ve Kur’ân-ı Kerim’i 100 ciltlik bir eserde tefsir etmiş olan büyük hâce, müfessir, muhaddis ve hafız olan Muhammed el-Zâhid el-Buhârî.

Kıraat âlimlerinden: Yukarıda adı geçen el-Cezerî ve el-Buhârî ile Mevlana Fahreddin.

Ses ve kıraat yönüyle çok güzel Kur’an okuyucularından ve hâfizlarından: Abdullatif el-Dâmganî, Mevlana Eseduddin, eş-Şerif el-Hâfiz el-Hüseynî, Mahmud el-

Mıhrık el-Hârezmî, Cemaleddin Ahmed el-Hârezmî, Abdulkadir el-Meragî, bu zât musıkî ilminde de üstad idi.

Vaiz ve kelamcılarında: Mevlana Ahmed b. Şemsu'l-e'imme es-Serâfî; ona Arap, Fars ve Türk kelamcılarının şahı denilirdi ve devrinin bir harikasıydı. Mevlana Ahmed el-Tırmızî ve Mevlana Mansur el-Kağanî.

Hattatlarından: es-Seyyid el-Hattat b. Bendegir, daha önce adı geçen Abdulkadir, Taceddin el-Selmânî ve diğerleri.

Müneccimlerinden: Bazıları vardı ki, çok meşhur ve yetenekli idiler ama Mevlana Ahmed'den başkasının ismini hatırlamıyorum. Bu kişi hem tabib, hem bakırcı hem de müstehric idi ve bana 'Ben 200 senelik zîc cetveli çıkardım' dedi. Aramızda geçen bu konuşma 808/1405-1406 senesinde olmuştu.

Kuyumcularından: el-Hâc Ali eş-Şirâzî, el-Hâc Muhammed el-Hâfiz eş-Şirâzî ve diğerleri.

Oymacılardan: Bunlar geniş bir topluluk ve en iyileri Altun idi; sanatında bir harikaydı. Yüzük taşlarını nakşeder ve yeşim ile akiki yakuttan daha güzel bir şekilde oyardı.

Satranççıları: (Bunları Timur'un satranca karşı olan sevgisini anlatırken aktaracağız)

Mutriblerinden: Daha önce adı geçen Abdulkadir el-Meragî, oğlu Safiyüddin, damadı Nesrin, Kutb el-Mevâsılî, Erdeşir el-Cenkî ve diğerleri.

Nakkaşlarından: Çok kişi vardı. En üstünleri Abdulhayy el-Bağdadî idi ve sanatında çok mahirdi.

Cam ve bakır nakışçılara gelince: Bunlar sayılamayacak kadar çok ve her biri kendi döneminin allamesi ve harikası idiler.

Bu kişilerin hepsi de üstün vasıflı kimselerdi ve yetenekleri anlatılmakla bitmezdi. Burada yazmış olduklarım tanıdıklarımın isimlerini hatırlamış

olduklarıdır. Öte yandan tanımadığım veya tanıyıp da isimlerini hatırlayamadığım kişiler de sayılamayacak kadar çoktu”¹⁷⁹.

Yukarıda ismi geçen, dönemin en üstün ilim ve sanat adamlarının Timur’un hizmetinde olmalarına bakarak Timur’un gerçekten ilimi, sanatı ve bunlarla uğraşan kimseleri sevdiğini ve onları koruyup gözettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

5- Hâkimiyet Anlayışı

Yüce bir himmete sâhip, mülk ve saltanata karşı da büyük bir hırsı olan Timur, adamlarının anlattığına göre daha koyun çalıp yol kestiği, adamları ile techizâtının çok az olduğu günler de bile yeryüzündeki bütün melikleri öldürmek ve dünyanın hükümdârlığını ele geçirmek istiyordu. Bu yüzden adamları da kendisini ahmak ve akli kıt olarak değerlendiriyorlardı¹⁸⁰. Ama bu, kendisinin ahmak yada aklının kıt olmasından değil aksine karakterindeki liderlik vasfından ileri geliyordu. Çünkü, Türk-Moğol kültüründe yetişmiş bir liderin, kısaca “Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar olan her yere hâkim olmak” olarak tanımlanan Türk Cihan Hâkimiyeti Düşüncesinden, “Gök yüzünde tek bir güneş varken yeryüzünde nasıl iki hâkim olabilir” inancından habersiz olması ve bunlarla çelişen bir hükümdârlık kurmak istemesi düşünülemezdi. Böyle bir düşüncenin ortaya çıkmasına da asla meydan vermemiş olan Timur, Suriye’ye sefere çıktığı zaman Halep’e yolladığı ve Mısır sultanının elinde esir bulunan yakını ve emiri Atlamış’ı istediği mektubunda da “Kendisinin dünyadaki tek hükümdâr olduğunu, dünyadaki diğer meliklerin kendisine itaat etmesi gerektiğini” söylüyor ve Mısır sultanına “Diğer melikler benim hizmetçimdir, siyaset onların işi değildir, Çerkesler siyasetten ne anlar?” diyordu¹⁸¹.

¹⁷⁹ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 466-70.

¹⁸⁰ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 42; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 256; es-Sehavî, *ed-Dav’ el-Lâmi*, III, 50.

¹⁸¹ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 198.

İşte böyle mutlak bir hâkimiyet anlayışına sâhip olan ve bunu fiilen de uygulayan Timur, ne yazık ki, meşru bir hükümdâr değil, Çağatay soyundan gelen bir sultan adına ülkeyi yöneten, karar ve emirleri veren bir kişi idi¹⁸². Ama daha önce de belirttiğimiz gibi Çağatay soyundan gelen Suyurgatmış'ı tahta oturtarak kendisi sadece “el-Emir el-Kebir” lakabı ile yönetimi ele almış ve idarenin mutlak hâkimi olmuştu. İbn Arabşah'ın deyimi ile Suyurgatmış onun yanında “Çamura batmış eşek” gibiydi¹⁸³. Timur Çağatay soyundan gelen birisini neden tahta oturtmak ve onun adına ülkeyi idare etmek ihtiyacı hissetmiş idi? Bu sorunun cevabı Çağataylıların hâkim olduğu o bölgede, Cengiz soyuna olan bağlılığın tartışılmaz olmasında ve hükümdâr olabilmek için mutlaka Cengiz Han'ın soyundan gelmenin şart olmasında yatmaktadır. Bu durum dönemin Arap tarihçilerinin de dikkatini çekmiştir. Nitekim İbn Arabşah da Cengiz Han'ın soyunun “Türklerin Kureys'i” olduğunu, kimsenin onlardan önde gelmeye gücünün yetmediğini ve onların elinden bu itibarı alamayacağını söyledikten sonra “Eğer birinin buna gücü yetebilseydi bu kişi tüm bu memleketleri fetheden ve tüm yolları deneyen Timur olurdu” demektedir¹⁸⁴. Bu sebeble de hem Türk-Moğol gelenekleri hem de İslâm kültürü içinde yetişen ve bir Müslüman olan Timur için Cengiz Han kanunları şeriatın önce gelir, bu kanunları esas alır ve siyasî işlerini onların üzerine bina ederdi. Yani Cengiz kanunları Timur için “İslâm fihri ve Hz. Peygamberin yolu gibi” idi. Bundan dolayı Müslüman beldelerdeki birçok âlim Timur'un, şeriatça küfür sayılan bu kanunlara uygun davranışlarına fetva vermişler, yada vermek zorunda kalmışlardır¹⁸⁵. Bu konuda İbn Arabşah ile İbn Kadı Şuhbe, “Şeyh Hafızuddin Muhammed el-Bezzâzî ve Alâeddin el-Buharî gibi birçok âlimin, Timur'u ve Cengiz kanunlarını İslâma üstün tutan bu kişileri tekfir ettiklerini” ifade

¹⁸² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, VI, 52; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, II, 226; es-Seyrafi, *Nuzhet en-Nufûs*, I, 457; II, 31; İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 56-7.

¹⁸³ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 57.

¹⁸⁴ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 56-7.

¹⁸⁵ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 455; İbn Kadı Şuhbe, *Târîh*, IV, 438-39; es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi'*, 49.

etmektedirler¹⁸⁶. Fakat, Timur'un Müslüman olmadığını, İslâm dinine tamamen karşı olduğunu da söylemek imkansızdır. Çünkü, Timur'un Müslüman olduğu şüphe götürmemekteydi. Çünkü din büyüklerine saygı da kusur etmez, âlimlerle dini konularda sohbet eder, onların görüşlerini alır ve onlarla beraber namaz kılardı. Timur daha ilk yıllarında bile Horasan'ın meşhur şeyhlerinden olan Şemseddin Fahurî'yi ziyaret etmeye giderek, kendisine bir keçi hediye götürmüştür. Şeyh Fahurî'nin huzurunda diz çöküp edeple oturan Timur, arzu ettiği şeyler için Şeyh'ten dua etmesini istemiş, Şeyh de bu isteğini kabul ederek Timur için dua etmiştir¹⁸⁷. Hatta, İbn Kadı Şuhbe'ye göre tüm azameti ve büyüklüğüne rağmen Timur, Allah'tan başkasından korkmayan ve çok sert bir kişi olan Hoca Abdülevvel'den çekinirdi. Abdülevvel sohbet sırasında kendisine "Hayır, ya Emir! Sen sus, ben konuşacağım!" bile derdi. Gene bir gün Timur "Zekat nasıl verilir?" diye sorduğunda Abdülevvel "Sana zekat vermek düşmez, çünkü sana farz olan şey gasp etmiş olduğun haram malları sâhiplerine geri vermendir. Herkese hakkını geri verince de sana hiçbir şey kalmaz ve fakir olursun. Böylece de sana, zekat almak ve insanlara el açmak caiz olur" diye cevap verince Timur hiç bir şey dememişti¹⁸⁸. Yani Timur için her ne kadar Cengiz yasaları, İslâm yasalarından, diğer bir deyişle şeriattan daha önce gelse de Timur tamamen Müslümanlıktan uzak bir kişi değildi. Din adamlarına saygı da kusur etmez ve onların nasihatlerini dinlerdi. Ama bir yandan da İslâm dinini kendi siyasî amaçları için iyi bir şekilde kullanır ve yaptıklarına dinî bir meşruluk verirdi. Bunun en güzel örneğini Mısır sultanı Berkuk'a gönderdiği mektupta da görmüştük.

Dünyadaki tek hükümdârın kendisi olduğuna inanan ve bu uğurda da büyük mücadeleler veren Timur'un azameti, haşmeti, heybeti ve çevre memleketlerdeki meliklerden gördüğü saygının göstergesi olan İbn Arabşah'ın şu cümleleri oldukça ilginçtir: "Şirvan hâkimi İbrahim, Horasan sâhibi Muhammed et-Tusi, Kirman hâkimi Şahoğlu Yakub, Isfendiyar er-Rumi, Karamanoğlu, Mentешеoğlu, Erzincan sâhibi

¹⁸⁶ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 455.

¹⁸⁷ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 70-71, İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, I, 17. İbn Arabşah bu şeyhin adını Şemseddin Ebu Bekir Hafî olarak kaydetmektedir.

¹⁸⁸ İbn Kadı Şuhbe, *Târîh*, IV, 442.

Taharten, Fars, Azerbaycan, Deşt, Hıta ve Türkistan melikleri, Bedehşan, Mazenderan ve Meracih merzubanları gibi bölge memleketlerinin melikleri ve çevredeki sultanlar; kısacası İran-Turan melikleri ve sultanları, her ne kadar kendi adlarına müstakil olarak hutbe okutup sikke bastırsalar ve otoriteyi ellerinde bulundursalar da Timur'a itaat ederek gelirler ve daha gözleri onun çadırına çarpar çarpmaz, edeple kulluk ve hizmet eşiklerinde oturup oradan kendisine geldiklerini bildirirlerdi. Timur onlardan birisini huzuruna istediği zaman hizmetçilerinden birini yollar, bu hizmetçi hemen berid gibi koşar ve istenilen kimseyi uzaktan ismiyle çağırırdı. O kişi de oturduğu yerden hızla 'lebbeyke, lebbeyke (buyrun efendim, buyrun efendim)' diyerek kalkarak kendisine doğru, eteklerine takıla takıla koşar, başını itaatle eğer ve kulaklarını huşu ile açardı. Timur kendisini ehil görmüş, davet etmiş ve önem vermiş diye de bununla akranları arasında iftihar ederdi"¹⁸⁹. İbn Arabşah konu ile ilgili ayrıca şu cümlelere de yer vermektedir: "Timur'un adamlarından birkaçı tavla oynuyorlardı. Bir ara zarların kaç geldiği üzerine ihtilafa düştüler ve bir tanesi: 'Timur'un başı üzerine yemin ederim ki, zarlar şöyle şöyle geldi' dedi. Bunun üzerine sanki Hz. Yahya'yı kesmiş, veya Hz. Zekeriya'yı parçalamış, yada Hz. Muhammed'i inkar etmiş, veyahut Hz. Musa'yı Hz. Adem'in önüne geçirmiş gibi karşısındaki rakibi kendisine bir tokat vurdu ve 'Ey zinakar kadın çocuğu! Sen sınırı öyle bir aştın ki! Nasıl olurda Emir Timur'u ağzınla ve dilinle telaffuz edersin? Sana, yanağını onun bastığı yere sürmek bile düşmez! Hangi cüretle onun başına yemin ediyorsun? Senin ve benim gibiler onun adını ağzımıza bile alamayız. O, Keyhüsrev, Keykavus, ve Keykubad gibi Doğuya ve Batıya hükmetmiş kişilerden daha büyüktür, O Buhtunnasr ve Şeddat'dan daha ihtişamlıdır' dedi"¹⁹⁰.

Kendisinin yetiştirmiş olduğu 3. kuşak emir, devlet adamları ve vezirlerinin döneminde ölen Timur, yukarıdaki ifadelerden de kolayca anlaşılacağı üzere gerçekten büyük bir hükümdardı. Kendisine bağlı meliklerden, etrafındaki devlet büyüklerinden ve ümeradan da şanına layık bir hürmet görmekteydi. Timur ölünce inzivaya çekilen ve bir daha yazmayan, kendisinin Sır katibi, zamanının kadısı ve kalemî de Timur'un

¹⁸⁹ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 462-63.

¹⁹⁰ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 463.

kılıcından daha keskin olan Mevlana Şemseddin'in, kendisine sorulan, "İnsanlar gülüyor sen niye sevinmiyorsun?" sorusu üzerine verdiği, "Benim kıymetimi bilen öldü, ben de yeni yetmelerin hizmetinde saygınlığımı yitirmeyeceğim"¹⁹¹ cevabı da bunun en güzel kanıtıdır.

Timur'un şanına yakışır bir şekilde kendisine dört bir yandan değerli madenler, taşlar ve maddeler getirilmekteydi: Bedehşan'dan lâl, Nişabur, Kâzrûn ve Horasan madenlerinden firûze, Hindistan'dan yakut, Hindistan ve Sind'den elmas, Hürmüz, Kuteyf ve Kesâ'dan inci, Hita'dan yeşim taşı, misk ve diğer maddeler Timur'a taşınırdı. Diğer bölgelerin has gümüşü ve altını da kendisine getirilmekteydi¹⁹².

C- GÜNDELİK HAYATI

Arap kaynaklarında Timur'un gündelik hayatını bütün boyutlarıyla ortaya koyan ayrıntılar olmamakla birlikte aile içi ilişkilerden eğlenceye kadar bazı ipuçları bulmak mümkündür. Bu kaynaklar Timur'un şaka, mizah, eğlence, müzik ve şiirden hoşlanmadığını ve bunlarla ilgilenenleri de sevmediğini belirtirken güzel sesten ve şarap içmekten çok hoşlandığını söylemektedirler¹⁹³. Ama aynı Timur'un, 807/1404-1405 yılında Semerkand'a döndüğü zaman torunu Uluğ Beg'in düğünündeki tavrına baktığımızda ise durum çok farklıdır: Timur o gün, şehir halkına Semerkand'ı süslemelerini emrediyor, herkese ihsanda bulunup cezaları kaldırıyor, kılıç kullanmayı yasaklıyor, zulmü men ediyor ve muhteşem bir düğün hazırlığı yaptırıyordu. Herkese en güzel elbiselerini giyip "Gül" denen ve sanki cennetin bir parçası olan bahçeye gelmelerini emrediyor, kendisi de en zarif elbisesi ile halkın arasına çıkıyordu. Tüm melikleri, emirleri, âyanları vesair kimseleri çağırarak kendi eli ile onlara su ikram edip, hulle giydiriyor ve ihsanda bulunuyordu. Oradakilerin hepsini kardeşi ve çocukları yerine koyuyordu. Ayrıca, haram olan her şeyi o gün helal kılmıştı. Yani yemekte her

¹⁹¹ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 466-67.

¹⁹² İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 464-65.

¹⁹³ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 178, 451, 454; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm*, XIII, 162-63; İbn Kadî Şuhbe, *Târîh*, IV, 438; es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi'*, III, 49.

türlü yiyecek ve içecek bulunmakta ve o gün orada ney, org, çenk, kanun, ud, raks, şiir, şarkı ve sınırsız eğlence serbest idi. Düğün esnasında erkekler Timur'un sağ tarafında, kadınlar ise sol tarafında oturuyor, gelinin üzerine altın ve mücevherler atılıyordu. Melikler ve eşleri geline inciler, mücevherler, değerli taşlar takıyorlardı. Kadınlar, özellikle bu tür toplantılarda örtünmüyorlar ve erkeklerden kaçınmıyorlardı¹⁹⁴. Daha önce de anlattığımız gibi düşmanlarına merhamet göstermeyen, kendisine muhalefet edenin göz yaşlarına bakmayan, birçok şehri yerle bir edip yüz binlerce kişiyi öldüren, herkese karşı olan ciddî tavrından taviz vermeyen ve eğlence ile şiiri sevmeyen Timur, bu düğün sırasında yukarıda anlattığımız şekilde eşsiz bir tavır içerisinde idi. Bu da yeri ve zamanı gelince Timur'un eğlenceye sıcak baktığının ve hoşgörüyü esirgemediğinin bir göstergesi idi. Bu tavrı da genellikle ailesi ile ilgili durumlarda göstererek ailesine olan sevgisini ve bağlılığını otaya koyuyordu. Ailesine oldukça düşkün olan Timur, torunu Muhammed Sultan'a ise ayrı bir sevgi beslemekteydi ve bu yüzden de onu kendisine veliaht seçmişti. Bâyezid'e karşı kazandığı o büyük zaferden hemen sonra çok sevdiği torunu Muhammed Sultan'ın, Anadolu'da ölmesi ise kendisini çok üzmüş ve kazanmış olduğu büyük zaferin sevinci derin bir hüzne dönüşmüştü. Bu yüzden 807/1404-1405 senesinin başlarında Semerkand'a dönerken şehir halkına ta'ziye kıyafetlerini giyip Timur'u karşılamaları emredilmiş ve Semerkand'da bulunan en yüksek ve en aşağı tabakadan herkes baştan aşağı simsiyah elbiseleri ile kendisini karşılayarak ta'ziyelerini bildirmişlerdir. Torununu, Semerkand'da yaptırmış olduğu medresesine defneden ve onun kardeşi Pir Muhammed'i veliaht ilân eden Timur'un kendisi de öldüğü zaman, torunu Halil Sultan tarafından, çok sevdiği torunu Muhammed Sultan'ın medresesine ve onun yanı başına defnedilmiştir¹⁹⁵.

Ayrıca haşlanmış et yemeyi sevdiği ve misafirlerine de ikram ettiği ifade edilmekte olan Timur, bulunduğu mecliste gasp, saldırı, tecavüz ve kan dökmekle ilgili sözlerin dile getirilmesine ve küfür edilmesine asla izin vermez ve orada sadece yönetim

¹⁹⁴ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 373-77.

¹⁹⁵ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 408; İbn Kadı Şuhbe, *Târîh*, IV, 425, 436-37; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, II, 268.

ile ilgili tedbirler görüşülürdü¹⁹⁶. Tabiblerin ve müneccimlerin sözüne itimat eder ve müneccimlere danışmadan asla hareket etmezdi. Timur'un, birisi Fazlullah diğeri de Suriye'deki tabiblerin reisi olan ve sürekli taş macunlarını kullanan Cemaleddin adındaki iki meşhur tabibi olduğunu zikreden İbn Arabşah, müneccimlerinin adını hatırlamadığını ifade etmektedir¹⁹⁷.

Eğlenceye çok fazla meyli olmayan Timur satranç oynamayı çok severdi. Çünkü satranç onun için bir eğlence değil, aksine düşünme kabiliyetini geliştiren bir araç idi. Ayrıca çok sinirlendiği zamanlarda da bu oyunu oynayarak rahatlardı. Satrancı mükemmel bir şekilde oynadığı için çok az kimsenin kendisiyle satranç oynamaya cesaret edebildiği Timur, normal satranç ile oynamayı aşmış ve büyük satrançla oynamaya başlamıştı. Yani satranç tahtasını ona-onbire çıkarmış ve taşlara iki deve, iki zürafa, iki boğa, iki aslan, iki debbâbe,¹⁹⁸ iki öncü, bir vezir, bir gözcü ve diğer bazı taşları eklemiştir¹⁹⁹. Timur'un satranççıları arasında Muhammed b. el-Akîl el-Haymî, Zeyneddin el-Yezdî ve başka kimseler vardı. Ama santrançlarının pîri aynı zamanda fakih ve muhaddis olan Alâeddin et-Tebrizî idi. O, Zeyneddin el-Yezdî'ye karşı bir piyon eksikle Muhammed b. el-Akîl el-Haymî'ye karşı da bir at düşürerek oynar ve ikisini de yenerdi. Et-Tebrizî hamlelerini yapmadan önce, hiç kimse onun ne düşündüğünü ve oyununun ne olduğunu kestiremezdi. Alâeddin et-Tebrizî ile büyük satranç oynayan Timur'un, satranç oyununun konumları ile hamleleri hakkında da şerhleri vardı. İbn Arabşah, Timur ile Alâeddin et-Tebrizî'nin yanlarında ayrıca bir

¹⁹⁶ İbn Şihne, *Ravzatu'l-Menâzır*, 226; İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 451, 454; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XIII, 163; İbn Kadî Şuhbe, *Târîh*, IV, 438.

¹⁹⁷ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 454, 467; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XIII, 163; İbn Şihne, *Ravzatu'l-Menâzır*, 216-17.

¹⁹⁸ Çarpa; yani sağlam ağaçtan yapılmış tekerlekli asker taşıyan ve ateşe dayanıklı hale getirmek için üzeri sirkeye batırılmış keçe ya da deri geçirilen savaş aracıdır. Bazen de kale şeklinde olup surlara turmanabilmek için kullanılırdı, bkz. Corci Zeydan, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Çev. Zeki Megâmiz, İstanbul 1976, I, 256.

¹⁹⁹ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 454, 461, 469; es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi'*, III, 49; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XIII, 163; İbn Kadî Şuhbe, *Târîh*, IV, 438; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, II, 710. Ayrıca, Timur'un bu büyük satranç tahtası ve taşlarının dizilişini Tablo I ve II'de verdik.

yuvarlak bir de uzun satranç gördüğünü ifade etmektedir²⁰⁰. Gene bir gün çok sevdiği bu oyunu oynarken rakibine “Şah-Ruh” yaptığı sırada Timur’a iki müjde getirildi: Bunlardan birincisi bir erkek çocuk sâhibi olduğu, ikincisi de Ceyhun nehrinin Hita tarafındaki kıyısına inşaa ettirmekte olduğu şehrin tamamlandığı idi. Bunun üzerine Timur oğluna “Şahruh” şehre ise “Şahruhiyye” adını verdi²⁰¹. Oğlunun ismini satrançtaki bir hamlenin adını verecek kadar bu oyunu seven, Doğu ve Batı’daki tüm bölgeleri fetheden ve her sultanı yenen Timur’un karşısında her şah, ister gerçek anlamda isterse de satranç oyununda olsun, mat idi. Timur, böyle bir kişi olmasına rağmen Alâeddin et-Tebrizî’ye: “Sen satranç sanatında teksin ve üzerine kimse yoktur; tıpkı benim siyaset sahasında tek olduğum gibi” diyordu²⁰².

Atlar hakkında gerçekten büyük bir bilgiye sâhip olan Timur, atları nişanlarından tanıyarak bir bakışta onların iyisini ve kötüsünü ayırt edebilirdi. Daha gençlik yıllarında bile atlar hakkındaki bu geniş bilgisiyle meşhur olan Timur, yol kesip suç işlemeye devam ettiği ve sıkıntı çektiği günlerden birinde Herat sultanı Hüseyin’in atına bir şeyler olduğu zaman, kendisinin bu konudaki şöhretini duyan sultanın seyisi tarafından Semerkand’a çağırılmış ve seyisin hizmetine girmişti. Kısa bir süre sonra da seyis ölünce Sultan, seyisin yerine Timur’u atamış ve kendisinin beğenisini kazanınca da onu kız kardeşiyle evlendirmişti²⁰³.

Kaynaklara bakıldığında Timur’un nasıl avlandığı hakkında ise şu bilgilerle karşılaşılır: Timur avlanmak istediği zaman âdeti olduğu üzere adamlarını gruplar halinde sağa sola, avlanılacak bölgenin her tarafına gönderiri ve adamları etrafa yayılarak av hayvanlarını abluka altına alırlardı. Daha sonra bu abluka her yandan daraltılarak hayvanlar orta bir yerde toplanır; tüm bunlar yapıldıkça kadar da kesinlikle hiç kimse ne bir ok, ne bir mızrak ne de herhangi bir hamlede bulunurdu. Hayvanlar

²⁰⁰ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 468-69.

²⁰¹ İbn Kadî Şuhbe, *Târih*, IV, 441.

²⁰² İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 468.

²⁰³ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 44; İbn Hacer, *İnbâ’ el-Gumr*, I, 18; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 256.

üzerlerine saf saf gelen bu insanların çokluğundan dolayı kaçmak için herhangi bir yer bulamazlar ve orta yere sıkışıp kalınca da meleme, böğürme, hırlama, kükreme vesair sesler birbirine girerdi. Tam bu sırada Timur adamlarına tef, zurna ve flüt çalmalarını emreder, bunun üzerine de hayvanlar güçten kesilir ve oldukları yerde donup kalırlardı. Tüm bunlardan sonra Timur kendi çocukları, torunları ve çevresindeki emirlerin çocuklarına bu hayvanlara ok atmalarını söyleyerek onları izlerdi; böylece onlara cesaret aşıları. En sonunda da adamlarının avlanmasına izin verirdi. İbn Arabşah bir keresinde, herkes avlanırken Timur'un kendi kendine;

*Diğer sultanların avı tilkiler ve tavşanlardır,
Ben (atuma) bindiğim de ise benim avım kahramanlardır*

mısrasını söylediğini belirtmektedir²⁰⁴.

D- İMAR FAALİYETLERİ

Daha önce de belirttiğimiz gibi Timur âlimleri sever, sanatkarlara ve mesleğinde mahir olanlara saygı duyardı. Bu yüzden de fethettiği ülke ve şehirlerdeki âlimleri, erdemli kişileri, meslek ve zanaat sâhiplerini aileleri ile birlikte çok düşkün olduğu başkent Semerkand'a götürür ve sanatlarını orada icra etmeleri için elinden geleni yapardı. Böylece Semerkand'ı dönemin en güzel şehirlerinden biri haline getirmişti²⁰⁵. Öyleki bir yandan Bağdat, Dımaşk, Halep gibi birçok şehri yerle bir edip yakıyor, diğer yandan da Semerkand çevresinde oldukça güzel kasaba ve şehirler yaptırarak bunlara Bağdat, Dımaşk, Şiraz, Sultaniye, Hıms gibi büyük şehirlerin adını veriyordu²⁰⁶.

Ayrıca Semerkand'da değişik yapı ve farklı dizaynlarda büyük ve muhteşem saraylar yaptırmıştır. Bu sarayların içine ve duvarlarına kendisinin gülyüzlü ve asık suratlı portrelerini yaptırırdı. Düşmana hücum ederken, kuşatma sırasında, savaşları

²⁰⁴ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 463-64.

²⁰⁵ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 293, 470; İbn Kadı Şuhbe, *Târîh*, IV, 183; es-Schavî, *ed-Dav' el-Lâmi*, III, 48; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I/2, 615-16.

²⁰⁶ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 465; İbn Kadı Şuhbe, *Târîh*, IV, 441; es-Schavî, *ed-Dav' el-Lâmi*, III, 50.

kazandığı andaki ve melikler, emirler, âlimler vesair kişilerle yaptığı sohbet anındaki resimlerini çizdirirdi. Ayrıca sultanların kendisinin huzurunda el-pençe durmasını, av esnasını ve av halkalarını, düşmanların hezimetlerini tasvir eden manzaraları da resmettirirdi. Hanımlarının, çocuklarının, torunlarının, emirlerinin ve askerlerinin resimleri ile içki kaselerini dolduranları, şarkıcıları ve onlarla olan pozları da bu resimler arasında çokca yer alırdı. Bunları yaptırmaktaki amacı ise kendisinden habersiz olanlara kendini ve haşmetini göstermekti²⁰⁷.

Yaptırılmış olduğu bu büyük ve sağlam sarayların etrafına ve Semerkand'ın muhtelif yerlerine eşsiz bağlar ve bahçeler yaptırmış ve bunların içine en değerli meyve ağaçlarını diktirmiş ve onları aşılattı. Bu bahçelerdeki meyveler, bolluğundan dolayı bir "kıntar"ı bir "herdele"ye satılmaktaydı. Timur, bir yere gittiği veya bir sefere çıktığı ve Semerkand adamlarından boşaldığı zaman zengin olsun fakir olsun şehir halkının hepsi bu bahçe ve bağlara gelirlerdi. Çünkü bunlardan daha harika ve daha güzel piknik ve mesire alanları yoktu. Bunlara, "İrem Bağı", "Ziyetü'd-Dünya", "Cennetü'l-Firdevs" ve "el-Cennetü'l-Ulyâ" gibi adlar veren Timur, Semerkand sırtlarında, keşif yolu üzerinde yaptırdığı geniş bağ içine inşa ettirmiş olduğu saraya da "Taht-ı Karaca" adını koymuştur. Anlatıldığına göre bu sarayın inşasında çalışanlardan birinin atı kaybolmuş, kaybolan bu at altı ay boyunca bağda otlandıktan sonra bulunabilmişti²⁰⁸.

E- ARAP KAYNAKLARINDAKİ TİMUR İLE İLGİLİ MENFİ DÜŞÜNCELER

Timur'un çağdaşı olan Arap tarihçilerinin kendisi hakkında yazmış oldukları, sadece yukarıda anlatılanlar ile sınırlı değildir. Çünkü, Timur'un o dönemdeki Türk ve İslâm dünyasının en büyük ve birbirine rakip iki devletten birincisi olan Timurluların başında bulunması ve bu tarihçilerin de diğer büyük devlet Memlûklere bağlı tarihçiler olması dolayısıyla eserlerinde Timur hakkında doğru yada yanlış birçok menfi kayıtlara

²⁰⁷ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 465

²⁰⁸ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 465; İbn Kadî Şuhbe, *Târih*, IV, 441-42; es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi'*, III, 50.

da yer vermişlerdir. Biz de bu bölümde, Timur hakkında yazılmış olan bu menfi düşünceleri doğru veya yanlış olmalarını sorgulamadan aktaracağız:

Arap kaynaklarında Allah'ın hicrî VIII. yüzyılda insanlara yolladığı, karanlık bir gece gibi gelen ve kimsenin anlam veremediği bir fitne olarak gördüğümüz Timur'u²⁰⁹ Allah, kullarının günahlarından dolayı ülkeleri ele geçirsün ve onları öldürsün diye göndermişti²¹⁰. İbn Arabşah'a göre Timur, çok büyük bir fitne, doğuda ve batıda fitneyi canlandırmış olan kişi, fasıkların başı topal ve deccal bir kimse idi. Karşısında en akıllı ve en zeki kişiler ne yapacağını şaşırıyor, en sabırlı kimseler dahi dehşete kapılıyor, en aziz ve en keremli insanlar da zelil ve adi oluyordu. Dünya onu kabul etmiş, o da yeryüzüne hâkim olarak fesad çıkarmış ve canlı cansız her şeyi yok etmiştir. Timur'un hükmü pisliği ve tugyan kılıcı da yeryüzünün bütün toprağını necasete boğmuştur²¹¹. İbn Arabşah'a göre Timur, şeytanın insan vücudunda dolaştığı gibi, bu dünyada dolaşıyor, ülkeleri istilâ ediyor ve bedenleri zehirliyordu²¹². Coşkun bir sel gibi olan ve önünde hiç kimsenin duramadığı askerleri de kendisinin şerrini her tarafa yayıyorlardı²¹³.

Daha önce anlatıldığı gibi Timur koyun çalarken bir çoban tarafından vurulmuş ve Herat sultanına götürülmüş, Sultan Hüseyin kendisinin çarımha gerilmesini emretmişti. Sultan'ın oğlu babasından Timur'un kendisine bağışlanmasını isteyince Sultan Hüseyin: "Bu Çağataylı harami fesad kaynağıdır, eğer sağ kalırsa insanları ve ülkeleri helâk eder" demiştir²¹⁴. Yarası iyileştikten sonra Timur, âdeti olduğu üzere suç işlemeye geri dönmüş; ama bu sefer fesadı, şerri ve insanlara olan kızgınlığı iyice artmış, Allah'ı zikretmekten uzaklaşarak şeytanlar ile arkadaş olmuştur. Allah'ın

²⁰⁹ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 37.

²¹⁰ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, 1/2, 709.

²¹¹ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 38.

²¹² İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 113.

²¹³ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 115.

²¹⁴ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 48-50.

kendisine yolladığı, ne dini ne de dünyaları olan Abbas, Kumarî, Süleyman Şah, İdigu Timur ve Cakü Seyfeddin gibi 40 tane adamla yol kesip suç işlemeye devam etmiştir²¹⁵.

İçindeki şerr ve fesadı dışına hiç belli etmeyen Timur²¹⁶, aynı zamanda cesur bir despot, kan dökücü bir zalim, ahlaksız bir sahtekar, kurnazların en kurnazı, belaların da en belası idi. Oldukça gaddar ve sebepsiz yere işkence eden bir kimseydi²¹⁷. Saltanatı boyunca Allah'tan başka hiç kimsenin sayamayacağı kadar çok insan öldürmüş ve sayılamayacak kadar da şehri yok etmişti²¹⁸. Kaynakların ifadesine göre kâfirleri bırakıp Müslümanlar ile savaşmaya hayrandı; Anadolu ve Hindistan da yaptıkları da bunun en güzel kanıtı idi.²¹⁹ Ayrıca fethettiği ülkelerde Müslümanların kafasının kesilip kendisine getirilmesini istemeyi de âdet edinmişti²²⁰. Nitekim İbn Kadı Şuhbe kendisini “Müfsidlerin reisi, Müslüman ülkelerini tahrip eden ve Müslümanların kanını akıtan” diye tanımlamaktadır²²¹.

Timur’u yukarıda anlatıldığı şekilde tasvir eden İbn Arabşah ve diğer Arap tarihçilerinin Timur’un faaliyetlerini anlatırken kullandıkları konu başlıklarındaki ifadeleri de oldukça ilginç ve kayda değerdir. Bunların bazıları şöyledir: “Bu Caff (kaba, nezaketsiz, terbiyesiz)’nin Şeyh Zeyneddin Ebu Bekir el-Hafî ile Görüşmesi”²²², “Bu Gaddar’ın Sebzar’a Yönelmesi”²²³, “Sebzar’da Bu Dâ’ar (şerr sâhibi, fâsid) ile Şerr

²¹⁵ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 42; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 255; İbn Kadı Şuhbe, *Târîh*, IV, 429.

²¹⁶ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 128.

²¹⁷ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 110, 178, 193, 200, 391; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 218, 254; XIII, 160; es-Sehavî, *ed-Dav’ el-Lâmi*, III, 49; İbn İyâs, *Bedâi’ ez-Zuhûr*, II/2, 659, 710; İbn Kadı Şuhbe, *Târîh*, I, 512; İbn el-Furât, *Târîh*, 348-49, 381; İbn Hacer, *İnbâ’ el-Gumr*, II, 299.

²¹⁸ es-Sehavî, *ed-Dav’ el-Lâmi*, III, 49; İbn Hacer, *İnbâ’ el-Gumr*, II, 299; el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, VI, 168.

²¹⁹ es-Sehavî, *ed-Dav’ el-Lâmi*, III, 50; İbn Hacer, *İnbâ’ el-Gumr*, II, 299.

²²⁰ İbn Şihne, *Ravzatu’l-Menâzır*, 225.

²²¹ İbn Kadı Şuhbe, *Târîh*, IV, 429.

²²² İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 70.

²²³ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 74.

Taifesi Reisi eş-Şerif Muhammed Arasında Geçenler”²²⁴, “Bu Cânî'nin Mazenderan Emiri Şah Velf ile Mektuplaşması”²²⁵, “Bu Engereğin Fars Memleketleri ve Horasana Dönmesi”²²⁶, “Bu Kurt'un, Komşusu Lur ve Hemedan'da Koyun Sürüsüne Yaptıkları”²²⁷, “Topal Timurlenk'in Bağdat ve Tebriz'de Yaptıkları”²²⁸, “Azerbaycan ve Diyarbakır'da Yaptığı Hile ve Kurnazlıklar”²²⁹, “Mardin Sâhibi İsa el-Melik ez-Zâhir'in Bu Hilekar, Vefasız ve Kurnazdan Çektikleri”²³⁰, “Şam Askerinin Bu Belaların Belasını Kovmak İçin Harekete Geçmesi”²³¹, “Bu Nankör'ün Geri Dönmesi ve Hind Ülkesini Ele Geçirmeye Niyetlenmesi”²³², “Sultan el-Melik ez-Zâhir Berkuk'un Öüm Haberinin Bu İsyankar'a Ulaşması”²³³, “Bu Büyük Bela'nın Şimşeklerinin Şam Memleketleri Üzerinde Çakması”²³⁴, “Timurlenk'in Dimaşk'ı İstilâsı ve Orada Fesad Yapması, Allah Ona Lanet Etsin”²³⁵, “Bu Despot'un Geri Dönmesi ve Karabağ'da Kalması”²³⁶, “Bu Asî'nin Yıldırım Bâyezid ile Mektuplaşması”²³⁷, “Bu Uğursuz Baykuş'un Uçması ve Anadolu'yu Harap Etmeye Niyetlenmesi”²³⁸, “Bu Rezil Adam'ın İbn Osman ve

²²⁴ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 74.

²²⁵ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 84.

²²⁶ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 104.

²²⁷ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 115.

²²⁸ es-Seyrafî, *Nuzhet en-Nufûs*, II, 194.

²²⁹ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 124.

²³⁰ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 126.

²³¹ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 160.

²³² İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 162.

²³³ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 169.

²³⁴ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 194.

²³⁵ es-Seyrafî, *Nuzhet en-Nufûs*, II, 87.

²³⁶ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 306.

²³⁷ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 307.

²³⁸ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 314.

Askerlerine Yaptığı Hileler”²³⁹, “Bu Topalların Piri’nin Gürcülere Yaptıklarının Sonu”²⁴⁰.

Daha önce naklettiğimiz, Timur’un Mısır sultanı el-Melik ez-Zâhir Berkuk’a yazdığı mektubun²⁴¹ cevabında Mısır sultanı kendisine şöyle demektedir: “(De ki: Allah’ım, (ey) mülkün sâhibi, Sen dilediğine mülkü verirsin, dilediğinden mülkü alırsın; dilediğini yükseltirsin, dilediğini alçaltırsın)²⁴². Küfür olan sözleriniz ve şeytanî nezaatleriniz bize ulaştı. Mektubunuz hazret-i cenâbınızdan ve kâfir bir melikin siretinden haber veriyor. Siz Allah’ın gazabından yaratılmışsınız, üzerine Allah’ın gazabının helal olduğu kimseler üzerine musallat oldunuz, şüphe edene merhamet göstermez, ağlayanın durumuna üzülmeyiniz ve Allah sizin kalplerinizden rahmeti çekip almıştır ki, bunlar sizin en büyük ayıbınız ve sultanların değil şeytanların sıfatlarındandır. Sıfat olarak da bunlar size yeter. (De ki: Ey kâfirler, ben sizin yaptığınız ibâdeti yapmam; siz de benim yaptığım ibâdeti yapmazsınız. Ben asla sizin yapmakta olduğunuz ibâdeti yapıcı değilim. Siz de benim yapmakta olduğum ibâdeti yapıcı değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim banadır)²⁴³. Bütün kitaplarda lanetlendiniz, tüm peygamberlerin dilinde kınandınız ve bütün çirkinliklerle nitelendirildiniz. Ortaya çıkışınızdan itibaren kâfir olduğunuz haberi bize ulaştı. Dikkat edin, çünkü Allah’ın laneti kâfirlerin üzerindedir. Usule yapışan furu’a aldırılmaz. Biz gerçek müminleriz, ayıplar ve şüpheler bize işlemez. Kur’an bize indirildi, Sübhan olan Allah daima bize rahmet eder. Biz de Kur’an’ın indirilişini hakettik, onun bereketi ve anlamını da bilmekteyiz. Ateş ise sizin için yaratıldı ve gök yarıldığında derileriniz tutuşacak. Çok büyük ve güçlü kişilerin dut ile, yırtıcı hayvanların sırtlanlar ile, silahlanmış kişilerin de topallar ile tehdit edilmeleri ne kadar gülünçtür. Bizler atları şimşek gibi, okları Arap oku, kılıçları Yemenli, aslanları Mudarlı ve yumrukları çok

²³⁹ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 324.

²⁴⁰ İbn Arabşah, *‘Acâ’ib el-Makdûr*, 365.

²⁴¹ Bkz. 66. dipnot.

²⁴² Âl-i İmrân Suresi, 26. Ayet.

²⁴³ Kâfirun Suresi, 1-6. Ayetler.

güçlü olan kimseleriz. Doğuda ve Batıda bizi duymayan yoktur. Sizinle savaşmak bizim için bir zevktir. Eğer bizden birisi ölürse, cennette onunla aramızda 1 saat mesafe vardır. (Allah yolunda öldürülenleri, ölümler sanma; hayır, onlar diridirler, Rableri katında rızıklanmaktadır. Allah'ın keremiyle kendilerine verdiklerinden sevinçli olarak, arkalarından henüz kendilerine yetişemeyenlere de korku olmadığına, onların üzüntüye uğramayacaklarına sevinirler. Allah'ın nimetine, lütfuna ve Allah'ın müminlerin ecini zayi etmeyeceğine sevinirler)²⁴⁴. 'Yüreklerimiz dağlar gibidir, sayımız kumlar kadardır' sözlerinize gelince: Kasap koyunların çokluğuna aldırılmaz, odun ne kadar çok olursa olsun ateş kıvılcımına dayanamaz. (Nice az bir topluluk var ki, Allah'ın izniyle çok topluluğa galip gelmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir)²⁴⁵. Belalardan ve felaketlerden kaçınınız. Biliniz ki, bizim için saldırı yapmak en arzu edilir şeydir, eğer yaşarsak mutlu, ölürsek şehit oluruz. Biliniz ki, galip gelen Allah'ın taraftarlarıdır. Hâlâ Emirü'l-mü'minin ve Halifetü'r-Rabbü'l-alemi'nden itaat mi bekliyorsunuz? Sizi ne duyar, ne de size itaat ederiz. O çirkin ve rezil üslûbunuzla, örtü kalkmadan cevap vermemizi istediniz; bilin ki, örtü kalkarsa gerçekler ortaya çıkar. İmandan sonra küfür mü olurmuş? Yoksa siz ikinci bir ilâh mı edindiniz ve bizi de ona itaat etmeye mi çağırıyorsunuz? (And olsun ki, 'Siz çok kötü bir cür'ette bulundunuz!' Neredeyse o(sözün dehşeti)nden gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar yıkılıp dağılacaktır!)²⁴⁶. Mektubunu yazan katibine de ki, yazdıkların bize rebab sesi ya da sinek vızıltısı gibi geldi. Unutmayın ki, onun söylediklerini bir kenara yazdık ve ona öyle acı bir azap hazırladık. O, söylediklerinin hesabını verecek inşallah! (Zulmedenler yakında nasıl bir devrime uğrayıp devrileceklerini bileceklerdir!)²⁴⁷. Kesinlikle göndereceğiniz kişiyi karıştırmışsınız. Ve's-selâm"²⁴⁸.

²⁴⁴ Âl-i İmrân Suresi, 169-171. Ayetler.

²⁴⁵ Bakara Suresi, 249. Ayet.

²⁴⁶ Meryem Suresi, 89-90. Ayetler.

²⁴⁷ Şuarâ Suresi, 227. Ayet.

²⁴⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, V, 351-52; İbn el-Furât, *Târîh*, IX, 373-74; İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdâr*, 157-160; es-Seyrafi, *Nuzhet en-Nufûs*, I, 381-383. Bazı Arap tarihçileri de bu mektubun tamamını vermemekle birlikte ya bir kısmını ya da sadece içeriğini vermektedirler, bkz. İbn Hacer,

Yıldırım Bâyezid ise Timur'un kendisine yazmış olduğu mektubu²⁴⁹ aldığı zaman hemen ayağa kalktı, yutkundu ve sesini yükselterek: "Bu gibi saçmalıklarla beni mi korkutuyor, tahrik mi ediyor? Bizi ne sandı! Acem melikleri mi, Deşt'teki Tatar aptalları mı? Benim gazi askerlerimi Suriye askerlerine mi benzetti? Yoksa, sağdan soldan topladığı kafiye benim ordum gibi mi zannediyor? Kendisinin heberlerini aldığımı bilmiyor mu? Melikleri birbirine karıştırmış ve Allah'ın emrine sırtını dönerek kâfir olmuş. Ben bunların hepsini biliyorum. Kendisi sadece bir harami, kan dökücü bir ırz düşmanı, sözünde durmayan bir kalles ve sapık, sağı solu dolaşan ve zulmeden bir katildir! Dolaştıkça dolaşmış ve bu yüzden de gerçek erkeklerin varlığından habersiz kalarak meydanı boş bulmuş. O şimdi çocuklaşmış ve akli kemâle ermemiş bir ihtiyardır. Küçücük bir kıvılcımken fitili tutuşuveren bir lamba gibidir" diyordu²⁵⁰.

Timur hakkında yukarıda aktardığımız menfi düşünceleri kısaca değerlendirecek olursak Timur'un, Arap tarihçilerinin gözünde, tüm yeryüzünü kaplayan büyük bir fesad kaynağı, sayısız insanı katleden ve birçok şehri yok eden, eşi benzeri olmayan bir bela, kendisi Müslüman olmasına rağmen Hristiyanları ve kâfirleri bırakıp Müslümanlarla savaşan ve onların kellelerini vurduran kan dökücü bir zalim, ırz düşmanı, sahtekar ve topal bir hükümdâr olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Öyle ki, Arap tarihçileri Timur'un doğumunu bile şu şekilde anlatmışlardır: "Savaş başlığına benzer bir şey doğdu, havadaki bulutlara uçup ardından sahraya düştü ve ondan yeryüzüne cemre ile kıvılcım yayılarak kırsal bölgeleri ve şehirleri kapladı. Yere düştüğünde buz gibi olmuş ve elleri kanla doluydu. Bunun yorumu kahinlere sorulduğunda bazıları asker, bazıları hırsız, bir kısmı kan dökücü bir kasap, diğerleri ise kelle uçuran bir cellat olacağını söylediler"²⁵¹. Sözün kısası, İbn Arabşah'ın deyimiyle, "Timur'un kendisi deccâl, ordusu da ye'cûc ve me'cûc" idi²⁵².

İnbâ' el-Gumr, I, 474; İbn Kadî Şuhbe, *Târîh*, I, 508; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I/2, 466. Bu mektup ile ilgili olarak ayrıca bkz. Cüneyt Kanat, *Memlûk-Timurlu*, 68-70.

²⁴⁹ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 307-09.

²⁵⁰ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 311.

²⁵¹ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 41-42; İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 255.

²⁵² İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 195.

F- ÖLÜMÜ VE ARAP KAYNAKLARINDAKİ YANKISI

Timur, 17 Şaban 807/18 Şubat 1405 tarihinde, Çin'e sefere giderken Otrar'da 79 yaşında öldü. Ölüm sebebi kulunç idi, aynı zamanda da prostat olmuştu. Hemen, Semerkand'a getirilerek torunu Halil Şultan tarafından, daha önce ölmüş olan torunu Muhammed Sultan'ın Ruh Abâd yakınlarındaki medresesine defnedildi²⁵³.

Timur'un ölümünün Arap kaynaklarındaki yankılarına baktığımızda karşımıza çıkan manzara ise şöyledir: Timur'un ölümüyle ilgili olarak İbn Arabşah "Son seferinde Otrar'a vardığında, soğuğu hissetti ve kendisini sıcak tutacak, içkiden içinde faydalı baharatlar olan bir ilaç yapılmasını emretti. Allah bu kirli ruhun çıkmasını istemedi ve icat etmiş olduğu çirkin zulüm sıfatları üzerine ölmesini istedi, çünkü Timur zalimlerin öncüsüydü ve bir benzeri daha dünyaya gelmemiştii. Ordusunun durumunu sormaz olmuştu. Sürekli içki içiyor ve kadere direnip, zamana karşı koyuyordu. İçki ciğerlerini parçalamış, takattan düşmüş ve kan kusuyordu. Pişman olup ellerini kemirerek 3 gün can çekişti ve sonunda öldü. Malı ve evladı kendisine fayda etmedi. Ölüm sakisi ona en acı kadehi içirdi ve o güne kadar inkar ettiği şeye iman etti. Fakat şiddet anındaki o imanı kendisine fayda etmedi. Yardım istedi, ama yardımına koşan olmadı. Ey kötü bedende bulunan kötü ruh çık! Yerilmiş olarak çık! Müjdeler olsun sana ki, cehennemde irin içecek ve günahkarlar ile komşu olacaksın! Allah'ın lanetine intikal ederek onun en şiddetli ve en incitici azabında yerini aldı. Allahu Teâla rahmetiyle bu alçaltıcı azabı kullarının üzerinden kaldırdı. (Böylece haksızlık eden milletin ardı kesildi, Alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun!)"²⁵⁴ derken, Es-Seyrafi; "Timur'un ölüm haberi geldi, Allah ona lanet etsin! Türbe ve kabrine rahmet etmesin! Artık ondan hile ve yalan ortaya çıkmayacak, askeri de daha fazla çapulculuk yapamayacak"²⁵⁶, İbn Tagribirdî;

²⁵³ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 391-93, 408; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, II, 298-99; İbn Kadî Şühbe, *Târîh*, IV, 425, 437, 438; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm*, XII, 270; XIII, 160; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I/2, 709-10; es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi*, III, 49.

²⁵⁴ En'âm Suresi, 45. Ayet.

²⁵⁵ İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr*, 391-94.

²⁵⁶ es-Seyrafi, *Nuzhet en-Nufûs*, II, 209.

“Zorba Timur öldü, Allah ona lanet etsin!”²⁵⁷, İbn İyâs ise; “Timur’un kabrini gören seyyahlar onun kabrinden bir duman çıktığını görmüşler ve köpek sesine benzer bir ses geldiğini işitmişlerdir;

*Cehennem zebanileri ondan nefret ediyor,
Cehennem de onu görelî Allah’a sığınmıyordu*

mısrasında denildiği gibi”²⁵⁸ demektedir. İbn Hacer de “Zorba ve haricî Timur kulunç ishalinden öldü ve ölene kadar idrarını yapamadı, Allah da insanları ondan kurtardı”²⁵⁹ ifadesini kullanmaktadır.

²⁵⁷ İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm*, XII, 270; XIII, 160.

²⁵⁸ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I/2, 710.

²⁵⁹ İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr*, II, 299.

SONUÇ

Timur, Cengiz Han'ın torunlarının yok olmaya yüz tuttuğu XIV. yüzyılın ikinci yarısında Mâverâünnehr'de ortaya çıkarak Çağatay Hanlığı tahtına oturmuş ve bölgedeki kargaşaya son vermiştir.

Timur, Mâverâünnehr ve Moğolistan'da kendini kabul ettirdikten sonra, Altın Ordu Hanı Toktamış'ı mağlup etmiş, İran, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'i ele geçirmiştir. Ardından Hindistan'ı da istilâ ettikten sonra Suriye'ye yöneldiği zaman, 1260 yılında İlhanlıları Ayn Calut'ta durdurmuş olan Memlûkler bile Timur'un orduları karşısında âciz kalmışlardır. Suriye seferinin ardından girdiği Anadolu'da Timur, dönemin en kudretli hükümdârlarından olan Osmanlı sultanı Yıldırım Bâyezid'i de mağlup etmiş ve onu esir almıştır. Böylelikle, Cengiz Han'ın imparatorluğunun enkazı üzerine onunki kadar büyük olmasa da, ondan hiç de geri kalmayacak bir devlet kurarak Ortaçağ Türk ve İslâm tarihinin son dönemlerinde önemli bir yer işgal etmiştir.

Kısa sürede böylesine geniş bir devlet kurarak tarihe damgasını vuran bu büyük Türk hükümdârına, döneminin Arap kaynaklarında gereken ilgi gösterilmiştir. Timur'un çağdaşı olan Memlûk tarihçilerinden el-Makrîzî ve İbn Hacer tarafından yazılan ve Ortaçağ Mısır ve İslâm tarihi açısından oldukça önemli olan *Kitâb es-Sulûk* ve *İnbâ' el-Gumr* birer Memlûk devleti tarihidir. Her iki eserde de Memlûklerin diğer devletlerle olan her türlü ilişkileri ile bu ülkelerde meydana gelen hadiseler hakkında da geniş bilgilere yer verildiğinden, bu iki eserde Memlûk devletinin hem komşusu ve hem de en büyük düşmanı olan Timur ile ilgili de pek çok kayıt bulunmaktadır. Timur'un tahta oturması ve Mâverâünnehr'de hâkimiyetini sağlamlaştırmasından ölümüne kadar olan zamanı kapsamakta olan bu kayıtlarda özellikle Timur'un askerî faaliyetleri anlatılmaktadır. *Kitâb es-Sulûk*'a göre daha çok biyografik bilgi içeren *İnbâ' el-Gumr*'da ayrıca Timur'un soyu, doğumu, beden özellikleri ile tahta çıkışına kadar olan hayatı hakkında da bilgiler verilmiştir. Her iki eserin içerdiği bilgiler paralellik göstermekte ve birbirleri ile çelişmemektedir.

Timur ile ilgili olarak bilgi veren Arap kaynakları sadece *Kitâb es-Sulûk*'ta ve *İnbâ' el-Gumr* ile sınırlı değildir. Timur'un çağdaşı olan Arap tarihçilerin hemen hemen hepsi Timur'u görmezlikten gelememiş ve kendisi hakkında kısa veya uzun birçok bilgi

vermişlerdir. Hatta İbn Arabşah '*Acâ'ib el-Makdûr fi Nevâ'ib Teymur adlı* eserini tamamen Timur'a ayırmış, her ne kadar eserini Timur'u yermek için yazmış olsa da Timur ve devleti hakkında değerli birçok bilgi vermiştir.

Arap tarihçilerinin Timur hakkında yazmış olduğu satırlara göz atıldığında birincisi Timur'un Cengiz Han soyundan geldiği, ikincisi de Timur'un asil bir soya mensup olmadığı ve ayak takımından olduğu şeklinde iki farklı görüş göze çarpar. Mutlak bir hâkimiyet anlayışına sahip olan ve tüm yetkiyi kendi elinde tutan Timur'un, buna rağmen tahta Cengiz Han soyundan birisini oturtarak onun adına hüküm sürmesi ikinci görüşün doğruluğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Arap kaynaklarında Timur'un yapılı ve güçlü bir vücuda, beyaz bir tene, parlayan gözlere, siyah ve uzun bir sakala ve gür bir sese sâhip olduğu, ayrıca görünüşünün ürkütücü ve sağ ayağının topal olduğu görülür.

Karakterine bakıldığında da Timur'un Cengiz kanunlarına iman etmiş bir Türk, kararlarından asla taviz vermeyen bir hükümdâr, tedbiri elden bırakmayan bir kumandan, harp hilelerini çok iyi bilen cesur bir savaşçı, yenilgi tatmamış bir fatih, eğlenceye pek düşkün olmayan, mizah ve yalanı sevmeyen ve doğruluktan da asla vazgeçmeyen ciddî bir kişi, ilmi ve âlimleri seven, sanatkarları da koruyan büyük bir devlet adamı olduğu açıktır. Timur'un tarihe, satranca ve ailesine karşı olan sevgisi de gerçekten kayda değerdir.

Fakat dönemin Arap kaynaklarına bakılarak Timur hakkında sadece böyle olumlu yargılara varılamaz. Timur, bu tarihçilerin gözünde aynı zamanda, bütün yeryüzünü fesada boğmuş, sayılamayacak kadar çok insanı katletmiş, dünyanın birçok şehrini yerle bir etmiş zalim bir fatih, eşi benzeri görülmemiş bir bela, kâfirler dururken Müslümanların kanını döken ve kellelerini vurduran zorba bir Müslüman, hilekar, kurnaz ve topal bir hükümdârdır.

Arap tarihçilerinin Timur hakkında bu şekilde menfi ifadeler kullanırken tarafsız olmadıkları açıktır. Çünkü Timur, ansızın Mâverâünnehr'de ortaya çıkıp Cengiz Han'ın Moğol istilâsını hatırlatan bir fetih ve istilâ hareketine girişmiş, sayısız insan öldürmüş ve birçok şehri tahrip etmiştir. Hatta, Memlûklere bağlı pek çok bölgeyi de ele

geçirerek, Dimaşk ve Halep gibi önemli şehirleri yakıp-yıkmiş ve halkını katletmiştir. Bu tarihçilerin çoğunluğu Memlûk devletinin resmi tarihçileri olduğu için de bu duruma kayıtsız kalmamışlar ve Timur'u baş düşmanları görerek onun hakkında oldukça önyargılı ifadeler kullanmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA

- Aka, İsmail, *Timur'un Ölümünden Sonra Hâkimiyet Mücadeleleri ve Şahruh'un Saltanatı Ele Geçirmesi (1405-1411)*, Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü.S.B.E., Ankara 1971.
- _____, *Mirza Şahruh Zamanında Timurlu İmparatorluğu (1411-1417)*, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1978.
- _____, "Timur'un Ankara Savaşı (1402) Fetihnâmesi", *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi* (1986), XI/15, 1-22.
- _____, *Timur ve Devleti*, TTK., Ankara 1991.
- _____, *Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, TTK., Ankara 1994.
- _____, *Timurlular*, TDV. Yayını, Ankara 1995.
- _____, "Acâibü'l-Makdûr", *TDVİA.*, I, İstanbul 1988, 318.
- _____, "Timur Sâdece Bir Asker mi İdi?", *Bellekten* (2000), LXIV/240, 453-466.
- _____, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, TTK., Ankara 2000.
- Arendonk, C. Van, "İbn Hacerü'l Askalânî", *İA.*, V/2, İstanbul 1950, 735-737.
- Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Medâli*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, b.t.y.
- Barthold, Wilhelm, *Uluğ Beg ve Zamanı*, Çev. İsmail Aka, TTK., Ankara 1997.
- _____, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Haz. Kâzım Yaşar Kopraman-İsmail Aka, Ankara 1975.
- Brockelmann, Carl, *GAL.*, II, Leiden 1949; *Suppl.*, II, Leiden 1938.
- _____, "Makrîzî", *İA.*, VII, İstanbul 1957, 206-208.
- Fischel, Walter J., *Ibn Khaldûn and Tamerlane*, California 1952.
- Grousset, René, *Bozkır İmparatorluğu, Atilla-Cengizhan-Timur*, Çev. Reşat Uzmen, İstanbul 1993.
- Günaltay, M. Şemseddin, *İslâm Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, İstanbul 1991.

- İbn Arabşah, *'Acâ'ib el-Makdûr fî Nevâ'ib Teymur*, Yay. Ahmet Fayız el-Hımsî, Beyrut 1986.
- _____, *'Acâ'ib el-Makdûr fî Nevâ'ib Teymur*, el-Matba'a el-Osmaniyye, Kahire 1887.
- İbn Dokmak, *el-Cevher es-Semîn fî Seyr el-Mulûk ve's-Selâtin*, Yay. Muhammed Kemaleddin İzzeddin Ali, Beyrut 1985.
- İbn el-Furât, *Târih İbn el-Furât*, Yay. Konstantin Zureyk, IX/1, Beyrut 1936.
- İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr bi-Ebnâ' el-'Umr*, Yay. Hasan Habeşî, I, Kahire 1998, II-III, Kahire 1994, IV, Kahire 1998.
- İbn Haldûn, *et-Ta'rif bi-İbn Haldûn ve Rihletuhu Garben ve Şarken*, Daru'l-Kitâb el-Lübnanî, Beyrut 1979.
- _____, *Kitâbu'l-İber*, Muessesetu't-Târih el-Arabî, V, Beyrut 1999.
- İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr*, Yay. Muhammed Mustafa, I/2, Kahire 1983.
- İbn Kadî Şuhbe, *Târih İbn Kadî Şuhbe*, Yay. Adnan Derviş, I, Dımaşk 1977, IV, Dımaşk 1997.
- İbn Şihne, *Ravzat'ul-Menâzır fî Ahbâr el-Evâ'il ve'l-Evâhir*, (İbn el-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târih*, IX, Matba'a Bulak, Kahire 1873)'in hamışinde.
- İbn Tagrîbirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısr ve'l-Kahire*, Matbaa Dâru'l-Kutub el-Mısrıyye, XII-XIII, Kahire 1956.
- İnalçık, Şevkiye, "İbn Hâcer'de Osmanlılar'a Dair Haberler", *AÜDTCF. Dergisi* (1948), VI, Sayı 3, 189-195, Sayı 4, 349-58, Sayı 5, 517-29.
- Kafalı, Mustafa, "Timur", *İA.*, XII/2, İstanbul 1974, 336-346.
- Kafesoğlu, İbrahim, "İbn Arabşah", *İA.*, V/2, İstanbul 1950, 698-701.
- el-Kalkaşandî, *Subh el-A'şâ fî Sinâ'at el-İnşâ*, Yay. Muhammed Huseyin Şemseddin, Daru'l-Fikr, I, IV, V, VII, IX, XV, Beyrut 1987.
- Kanat, Cüneyt, *Makrîzî'nin Kitâb es-Sulûk'unda Osmanlılar, Karamanoğulları ve Batı Anadolu Beylikleri ile İlgili Kayıtlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, E.Ü.S.B.E., İzmir 1991.
- _____, *Memlûk-Timurlu Münasebetleri (1382-1447)*, Basılmamış Doktora Tezi, E.Ü.S.B.E., İzmir 1996.

- Kandemir, M. Yaşar, "İbn Hacer el-Askalâni", *TDVİA.*, XIX, İstanbul 1999, 514-531.
- Kopruman, Kâzım Yaşar, *el-Aynî'nin İkdu'l-Cumân'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar*, Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü.S.B.E., Ankara 1971.
- _____, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, Ankara 1989.
- el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifeti Duvel el-Mulûk*, Yay. Mukammed Abdulkadir 'Atâ, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, I-VIII, Beyrut 1997.
- _____, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifeti Duvel el-Mulûk*, Yay. Muhammed Mustafa Ziyâde, I, Kahire 1934, II, Kahire 1958.
- _____, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifeti Duvel el-Mulûk*, Yay. Said Abdülfettah 'Aşûr, III-IV, Kahire 1971-72.
- _____, *el-Mevâ'ız ve 'l-İ'tibâr bi-Zikr el-Hitat ve 'l-Asâr*, II, Mektebetu'l-Musennâ, Bağdat, b.t.y.
- Manz, Beatrice Forbes, *The Rise and Rule of Tamerlane*, Cambridge 1989.
- Nagel, Tilman, *Timur der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, München 1993.
- Roemer, Hans Robert, *Persien auf dem Weg in die Neuzeit (Iranische Geschichte von 1350-1750)*, Beirut 1989.
- Roux, Jean-Paul, *Aksak Timur, İslâmın Kutsal Savaşçısı*, Çev. Ali Rıza Yalt, İstanbul 1994.
- es-Sehavî, *ed-Dav' el-Lâmi' li-Ehl el-Karn et-Tâsi'*, Dâr Mektebetu'l-Hayât, III, Beyrut, b.t.y.
- es-Seyrafi, *Nüzhet en-Nufûs ve 'l-Ebdan fî Tevârih ez-Zemân*, Yay. Hasan Habeşî, Matbaa Dâru'l-Kutub, I, Kahire 1970, II, Kahire 1971.
- Sümer, Faruk, *Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan-Şah'a Kadar)*, I, Ankara 1967.
- Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998.
- Togan, Zeki Velidî, "Emir Timur'un Soyuna Dair Bir Araştırma", Çev. İsmail Aka, *Tarih Dergisi* (1972), Sayı 26, 75-84.
- _____, "Temur Bek'in İslâmiyete Bakışı", *Atsız Mecmua* (1932), XIII, 7-11.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK., Ankara 1998.

- Woods, John E., *The Aqqoyunlu -Clan, Confederation, Empire*, Minneapolis-Chicago 1976; Türkçe terc. Sibel Özbudun, *Akkoyunlular -Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk*, İstanbul 1993.
- Yınanç, Mükrimin Halil, "Akkoyunlular", *İA.*, I, İstanbul 1950, 251-270.
- Yücel, Yaşar, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, TTK., Ankara 1989.
- , *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, AÜDTCF. Yayını, Ankara 1970.
- Yuvalı, Abdülkadir, "İbn Arabşah", *TDVİA.*, XIX, İstanbul 1999, 314-315.
- Zeydan, Corci, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Çev. Zeki Megâmiz, I, İstanbul 1976.
- Ziyâde, Muhammed Mustafa, *el-Mu'errihûn fî Mısr el-Karn el-Hâmis 'Aşer el-Milâdî, el-Karn et-Tâsi' el-Hicrî*, Kahire 1954; kısmen Türkçe ter. Cüneyt Kanat, "Makrîzî ve Çağdaşları", *Tarih İncelemeleri Dergisi* (1993), EÜEF. Yayını, VIII, 219-232.

TABLO I

Timur'un Büyük Satrancı*

Fil		Deve		Vezir	Şah	Vezir		Deve		Fil
Kale	At	Debbâ-be	Öncü	Zürafa	Şahın Piyonu	Zürafa	Öncü	Debbâ-be	At	Kale
Kalenin Piyonu	Atın Piyonu	Debbâ-benin Piyonu	Öncü-nün Piyonu	Zürafa-nın Piyonu		Filin Piyonu	Deve-nin Piyonu	Vezirin Piyonu	Vezirin Piyonu	Piyon-un Piyonu
Piyon-un Piyonu	Vezirin Piyonu	Vezirin Piyonu	Devenin Piyonu	Filin Piyonu		Zürafa-nın Piyonu	Öncü-nün Piyonu	Debbâ-benin Piyonu	Atın Piyonu	Kalenin Piyonu
Kale	At	Debbâ-be	Öncü	Zürafa	Şahın Piyonu	Zürafa	Öncü	Debbâ-be	At	Kale
Fil		Deve		Vezir	Şah	Vezir		Deve		Fil

* İbn Arabşah, 'Acâ'ib el-Makdûr fî Nevâ'ib Teymur, Yay. Ahmet Fayız el-Hımsî, Beyrut 1986, 469.

TABLO II

Timur'un Büyük Satrançı*

Fil		Deve		Vezir	Şah	Vezir		Deve		Fil
Kale	At	Debbâ-be	Öncü	Zürafa	Şahın Piyonu	Zürafa	Öncü	Debbâ-be	At	Kale
Kalenin Piyonu	Atın Piyonu	Debbâ-benin Piyonu	Öncünün Piyonu	Zürafanın Piyonu	Şahın Piyonu	Filin Piyonu	Devenin Piyonu	Vezirin Piyonu	Vezirin Piyonu	Piyonun Piyonu
		Boğanın Piyonu			Gözcünün Piyonu			Filin Piyonu		
Piyonun Piyonu	Atın Piyonu	Devenin Piyonu	Debbâ-benin Piyonu	Vezirin Piyonu	Şahın Piyonu	Vezirin Piyonu	Öncünün piyonu	Zürafanın Piyonu	Aslanın Piyonu	Kalenin Piyonu
Kale	At	Debbâ-be	Öncü	Zürafa	Gözcü	Zürafa	Öncü	Debbâ-be	At	Kale
Fil	Aslan	Deve	Boğa	Vezir	Şah	Vezir	Boğa	Deve	Aslan	Fil

* İbn Arabşah, 'Acâ'ib el-Makdûr fî Nevâ'ib Teymur, el-Matba'a el-Osmaniyye, Kahire 1887, 324.

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Merkezimizde Doldurulacaktır

Soyadı : YÜKSEL
Adı : Musa Şamil

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : el-Makrîzî (Kitâb es-Sulûk) ve İbn Hacer (İnbâ' el-Gumr)'de Timur ile İlgili Kayıtlar ve Çağdaş Arap Tarihçilerine Göre Timur Tasviri
Yabancı Dil : Records Concerning Tamerlane in al-Makrîzî's Kitâb al-Sulûk and Ibn Hacer's Inba' al-Gumr and Tamerlane's Description According to Tamerlane's Contemporary Arabian Historians

TEZİN TÜRÜ:

Yüksek Lisans

Doktora

Doçentlik

Tıpta Uzmanlık

Sanatta
Yeterlilik

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ:

Üniversite : EGE ÜNİVERSİTESİ

Fakülte :

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar :

Tarih : 17. 05. 2001

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : İsmail AKA

Ünvanı : Prof. Dr.

TEZİN YAZILDIĞ DİL: TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI: 145

TEZİN KONUSU (KONULARI): el-Makrîzî (Kitâb es-Sulûk) ve İbn Hacer (İnbâ' el-Gumr)'de Timur ile İlgili Kayıtlar ve Çağdaş Arap Tarihçilerine Göre Timur Tasviri

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

- 1- Timur
- 2- el-Makrîzî
- 3- Kitâb es-Sulûk
- 4- İbn Hacer
- 5- İnbâ' el-Gumr

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:(Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstrakt ve thesaurus'ları kullanınız)

- 1- Tamerlane
- 2- al-Makrîzî
- 3- Kitâb al-Sulûk
- 4- Ibn Hacer
- 5- Inba' al-Gumr

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

1- Tezimden Fotokopi Yapılmasından izin veriyorum	[]
2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümden fotokopisi alınabilir.	[x]
3- Kaynak göstermek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir.	[]

Yazarın İmzası

Zaferan

Tarih: 17. 05. 2001

ÖZET

Timur, XIV. yüzyılın ikinci yarısında Máverâünnehr’de ortaya çıkıp, 1370 yılında Çağatay Hanlığı tahtına oturarak bölgedeki kargaşaya son vermiş ve İdil nehrinden Ganj nehrine, Tanrı dağlarından İzmir ve Şam’a kadar olan toprakları içeren ve kendi adıyla anılan büyük bir devlet kurarak tarihe damgasını vurmuştur.

Timur hakkında hazırlamış olduğumuz “el-Makrîzî (Kitâb es-Sulûk) ve İbn Hacer (İnbâ’ el-Gumr)’de Timur ile İlgili Kayıtlar ve Çağdaş Arap Tarihçilerine Göre Timur Tasviri” adlı çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. I. Bölüm’de el-Makrîzî’nin Kitâb es-Sulûk ve İbn Hacer’in İnbâ’ el-Gumr adlı eserlerindeki Timur ile ilgili olan kayıtları Türkçeye tercüme ettik. II. Bölüm’de ise çağdaş olan Arap tarihçilerine göre Timur’un tasvirini çizdik.

ABSTRACT

Tamerlane came on the scene in Transoxania in the second half of the XIVth century and ascended the throne of Chagatayid Khanate in 1370 and put an end to disorder in this region. Then Tamerlane established a great state which extended from Volga River to Ganges River and from Tien Shan to Smyrna and Damascus and called by his name, i.e. Timurid State, and left his mark on history .

My M.A. thesis entitled “Records Concerning Tamerlane in al-Makrīzī’s Kitāb al-Sulūk and Ibn Hacı’s Inba’ al-Gumr and Tamerlane’s Description According to Tamerlane’s Contemporary Arabian Historians” is about Tamerlane and consists of two chapters. In the first chapter, records concerning Tamerlane in al-Makrīzī’s Kitāb al-Sulūk and Ibn Hacı’s Inba’ al-Gumr are translated into Turkish. Tamerlane’s description according to Tamerlane’s contemporary Arabian historians is given in the second chapter.